

Bilge

Yayın Tanıtım•Tahlil•Eleştiri Dergisi

Sayı 48 Mart 2006

Bahar Soylu
20. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Kadar Polonya - Türkiye İlişkileri

Saadettin Gömeç
Şadapıt Ünvanı Hakkında

Ferruh Toruk
Yörgüç Paşa Vakfı

Berna Esin
Zamanın Elinden Tutmak

Makaddes Arslan
Anadolu Selçuklu Karvansarayları Üzerine Düşünceler

Haldun Eroğlu
Türk Kültürünün Ana Hedefleri

Dilek Erenoglu
İstikbal Şairi Halil Rıza Ulutürk'ün Hayatı,
Mücadelesi ve Edebi Kişiliği

Şebnem Ercebeci
Uluslararası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu

Hilal Demirbaş
Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri

Metin Özasan
Türkiye'de Kent Sosyolojisinin Önderleri:
Yörükânlar Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri

Nail Tan
DTCE'de Turkojinin Öyküsü

Dilek Ergönenç Akbaba
Türk Dünyası Edebiyatı

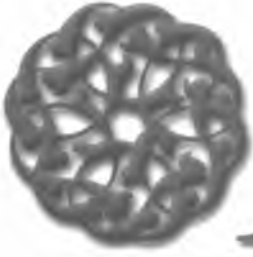
Berna Esin
Diplome Eğitimi

Kaçtıye Türkkân
Osmanlı Dergisi

Kaçtıye Türkkân
Özan Ağacı Dergisi

Bilge

Yayın Tanıtım • Tahlil • Eleştiri Dergisi

Journal of Review • Analysis • Criticism

Sayı **48** Mart 2006

Issue **48** March 2006

ISSN 1300-283X

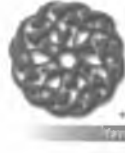
Mart ve Eylül Aylarında Yayımlanan Hakemli Dergi
Journal of International Refereed is Published in March and September

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL ve TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE
LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK CULTURE CENTER

Bilge

Cilt / Volume: 12
Sayı / Issue: 48

Kurucusu / Founder

Prof. Dr. Sadık Tural

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı

Sahibi / Owner on behalf of Atatürk Culture Center

Atatürk Kültür Merkezi
adına Başkan

Prof. Dr. Osman Horata

Editörler / Editors

Prof. Dr. Önder Göçgün (Pamukkale Üniversitesi)
Uzm. Şebnem Ercebeci

Yazı İşleri Müdürü / Journal Administrator

İmran Baba

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakkı Acun (Gazi Üniversitesi)

Dr. Hüseyin Ağca

Prof. Dr. İsmail Doğan (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nesrin Karaca (Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Naciye Yıldız (Gazi Üniversitesi)

Hakem Kurulu / Referees Board

Prof. Dr. İbrahim Arslanoğlu (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Halit Çal (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi Demir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat Gözaydın (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Öz (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nilüfer Tuncer (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Uçan (Gazi Üniversitesi)

Dr. Turhan Yörükân

Yurtdışı Temsilciliği / Representative Abroad

Doç. Dr. Mustafa Özcan / A.B.D.

Prof. Dr. Kâmil Veliyev / Azerbaycan

Zeynel Kozanoğlu / Danimarka

Prof. Dr. Şâkir İbrayev / Kazakistan

Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev / Kırgızistan

Harid Fedai/ K.K.T.C.

Prof. Dr. G. Hazai / Macaristan

Prof. Dr. Hatip Miniguli / Tataristan

Prof. Dr. Annagurban Aşirov Türkmenistan

Dr. Hammad Muhammed Âlem / Afganistan

Yönetim Yeri / Managing Office

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133

06570 Maltepe /ANKARA

Telefonlar / Telephones

Santral : (+90.0312) 232 22 57 - 231 23 48

Yazı İşleri/Editoriat: (+90.0312) 232 43 21

Abone İşleri / Subscription

Vedat Demirbaş

(+90.0312) 232 39 13

Belgegeçer (Faks) : (+90.312) 232 43 21

Fiyatı / Price

4.000.000. TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı / Payment

20 \$

(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası

212938

ISSN

1300 — 283X

Kapak Tasarımı / Cover Desinger

Burak Tarlakazan

Tasarım-Baskı / Desing Press

Düş Atelyesi (312) 215 70 37

5. Sok. 32/3 Bahçelievler-Ankara

Baskı Yeri ve Tarihi / Press and Date

Ankara, Aralık 2006

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Başlarken / *While Beginning* • **Osman Horata** 5

Bahar Soylu 8
20. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Kadar Polonya - Türkiye İlişkileri
*The Relations Between Poland and
Turkey Relations Since the Second Half of the 20th Century*

Saadettin Gömeç 12
Şadapıt Ünvanı Hakkında
About the Title "Şadapıt"

Ferruh Toruk 16
Yörgüç Paşa Vakfı / *Yörgüç Paşa Foundation*

TANITIM • TAHLİL • ELEŞTİRİ / REVIEW • ANALYSIS • CRITICISM

Berna Esin 27
"Zamanın Elinden Tutmak"

Mukaddes Arslan 31
"Anadolu Selçuklu Kervansarayları Üzerine Düşünceler"
Thoughts about the caravansaraies of Anatolian Seljuklu

Haldun Eroğlu 39
"Türk Kültürünün Ana Hatları" / *Main points of Tuerkish Culture*

Dilek Erenoğlu 42
"İstiklâl Şairi Halil Rıza Ulutürk'ün Hayatı, Mücadelesi ve Edebî Kişiliği"
Life, Struggle and Literary character of Halil Rıza Öztürk, the Independence Poet

Şebnem Ercebeci 45
"Uluslararası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu"
About the International Sysposium of Atatürk and Fine Arts

Hilal Demirbaş 48
"Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri" / *Armenia and Turkish-Armenia Relations*

Metin Özaslan 55
Türkiye'de Kent Sosyolojisinin Önderleri: Yökükanlar Şehir Sosyolojisinin ve İnsan
Ekolojisinin Teorik Temelleri
*The Pioneers of the Urban Sociology in Turkey: Yörükans
"Theoretical Basis of Urban Sociology and Human Ecology"*

Nail Tan	58
DTCF'de Türkolojinin Öyküsü / <i>The story of Turcology in DTCF</i>	
Dilek Ergönerç Akbaba	60
Türk Dünyası Edebiyatı / <i>Turkish World Literature</i>	
Berna Esin	63
"Dinleme Eğitimi" / <i>Education of Listening</i>	
Kadriye Türkkkan	66
Osmaniye Dergisi	
Kadriye Türkkkan	68
Ozan Ağacı Dergisi	
HABERLER / NEWS	
Neval Konuk	70
Kosova Sultan Murad Hüdavendigâr Türbesi 2005 yılı Restorasyonu Tamamlandı <i>The Restoration of the Year 2005 of Kosova Sultan Murat Hüdavendigâr Tomb has been Completed</i>	
Reşide Gürses	72
Karamanoğlu Mehmet Bey'in Fermanı, Dil Bayramı ve Türkçemiz <i>The Ferman of Karamanoğlu Mehmet Beg, Ceramony of Language Festival and Our Language</i>	

Başlarken

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı dört kuruluştan biri olan Atatürk Kültür Merkezi, bilimsel etkinliklerde bulunan akademik bir kurum olmanın yanında; kökleri tarihin derinliklerine kadar uzanan Türkiye Cumhuriyetini "ilelebet payidar" kılacak, kurucu Önder'in ifadesiyle "milletin seciyesi"nde saklı "değer"lerin yaşaması ve yaşatılmasını varlık sebebi addeden bir kurumdur. Ülkemizin çağdaş medeniyetler seviyesine erişerek, uluslararası toplumun saygın bir üyesi olması; hayatı doğru okuyabilmekten, insanıyla, kurumlarıyla sağlıklı atan nabızlara sahip olmaktan geçmektedir. Atatürk Kültür Merkezi de, bilim ve kültür hayatının nabzının sağlıklı atmasında önemli misyon üstlenen bir kurumdur. Bunun bilinciyle, Cumhuriyetimizin 100. yılı arifesinde bu amaca mütevazı da olsa katkıda bulunabilmenin onurunu yaşıyorum.

Bilindiği gibi Bilge, Erdem'le birlikte merkezimizin önemli vitrinlerinden biridir. Köklü bir geleneğe sahip olan dergiler, en az ait oldukları kurumlar kadar tanınırlar. Erdem ve Bilge de, bu amaçla yola koyulan ve bu yolda önemli bir mesafe kateden iki yayın organımızdır.

Bilim, kültür ve sanatla ilgili bilimsel çalışmalara yer veren, uluslararası bir dergi olan Erdem, 1985'ten beri yayınlanmaktadır. Bilge ise, ondan farklı olarak, "bilgece" bir tavırla "bilim ve fikir eserlerinin tanıtılması, tahlili ve eleştirilmesi" konusunda, "yararlı, yapıcı ve insaflı..."tenkit boşluğunu gidermek amacıyla 1994 Temmuz'unda Prof. Dr. Sadık TURAL'ın gayretleriyle okuyucusuyla buluşmuştu. Derginiz, 48 sayıdır ilmi, yapıcı tenkidin önemine dikkat çekmeye, fikri ve ilmi eserler konusundaki kapalı gözleri açmaya, nefesleri üniversite koridorlarının dışına çıkmaya bile yetmeyen doktora tezlerini bilim dünyasına tanıtmaya ısrarla devam etmektedir.

Bilge, bundan sonra da sürekli gelişim anlayışıyla bilim ve kültür hayatına hizmet etmeye devam edecektir. Bu da her şeyden önce sizlerin ilgisiyle gerçekleşecektir. Bizlerden tenkit ve tavsiyelerinizi, derginin daha mükemmele ulaşması konusunda desteklerinizi esirgememenizi ümit ediyoruz.

Bilge ailesi olarak, bizler sizlerin bu ilginize en iyi şekilde karşılık verme gayreti içinde olacağız. Bu amaçla, derginin kapağından başlayarak sayfa tasarımına kadar bazı değişikliklerimiz oldu. Bunun yanında, hakemli bir derginin gerektirdiği düzenlemelerle ulusal ve uluslararası dizin kurumlarının ölçütlerini karşılamaya dönük küçük değişikliklerimiz oldu. Daha nitelikli ve belirlenen tarihte düzenli olarak çıkabilmek amacıyla da, yılda dört yerine iki sayı çıkmaya karar verdik. Bunun üç ve dört sayıya çıkarılmasını sizlerin ilgisi belirleyecektir. Ayrıca ağı ortamında, dergimize yaraşır bir sayfa oluşturmanın hazırlığı içindeyiz. Önümüzdeki yıldan itibaren, derginin çıktığı ay o sayının özleri ve anahtar kelimelerine web sayfamızdan ulaşmış olacaksınız. Takip eden yılda da yazıları tam metin hâlinde sunabilmeyi hedefliyoruz.

Yayın kurulumuzda da, bazı yeni arkadaşlarımız görev aldılar. Fakat bu sayının içeriği, Dr. Müjgân Cumbur, Prof. Dr. Önder Göçgün, Prof. Dr. Navzat Gözaydın, Prof. Dr. Nilüfer Tuncer, Prof. Dr. Ali Uçan ve Nail Tanidan oluşan önceki yayın kurulumuzun çabalarıyla gerçekleşti. Bilge'nin bugüne kadar gelmesinde emeği geçen herkese, özellikle derginin bugüne kadar ulaşmasında büyük bir özveriyle çalışan Şebnem ERCEBECİ'ye teşekkür eder, sizlere layık bir dergi sunabilmek ümidiyle aramıza yeni katılan arkadaşlarımıza başarılar dilerim.

Prof. Dr. Osman HORATA
Başkan

20. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Kadar Polonya-Türkiye İlişkileri

Bahar SOYLU

Varşova Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü Türkoloji Bölümü / Polonya
baharsoylu@yahoo.com

Öz: Polonya'nın Avrupa Birliği'ne girmiş olması, Türkiye'nin de aynı birliğe, bütünleşme sürecinde olmasının iki ülkeyi bu ortak konuda da yaklaştırdığı kesindir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası ilişkiler, Polonya,

Abstract: Furthermore it is clear that the entry of Poland into the European Union and Turkey's being in the integration process in the same Union makes each other in this common subject.

Keywords: International relations, Poland

Polonya-Türkiye arasındaki politik, ticarî ve kültürel alanları kapsayan ilişkiler kurulalı yaklaşık 600 yıl oluyor.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, Polonya'nın güvenilir bir müttefiki olduğunu kanıtlamıştı ve 17 Ağustos 1945 tarihinde yeni Polonya hükümetini tanıdığını açıklamıştı. Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve Polonya'nın Varşova Paktı'nın üyesi olması sebebiyle 1960'lı yılların ortasına kadar siyasal ilişkiler zayıflamış olsa da ticaret ve kültür ilişkileri sürdü. Bu dönemde gerçekleşen bazı olaylar şunlardır: 1953 yılında Halina Czerny-Stefanska, 1955 yılında Wanda Wilkomirska Türkiye' de konserler verdiler. 1955 yılının Kasım ayında ünlü şair Adam Mickiewicz'in ölümünün 100. yılını düzenlemek için sanat tarihçisi Zdzislaw Zygulski ve oryantalist Ananiasz Zajaczkowski İstanbul'a geldiler. Şairin kalmış olduğu ev yandığı için yine bir Polonyalı göçmen olan Karol Radziwonowicz'e ait yeni bir ev yapıldı. Daha sonra bu ev Adam Mickiewicz'in müzesi haline getirildi,

1960 yılında iki ülke arasında özellikle ticari ilişkiler geliştirildi, Türkiye-Polonya ilişkilerinin kurulmasının 550. yıl dönümü dolayısıyla dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel

yaptığı konuşmada iki ülke arasındaki eski dostluk bağlarının yeniden canlandırılmasının Türkiye'nin politikasına uygun olacağını belirtti, O tarihten itibaren Polonya-Türkiye tarihsel dostane ilişkilerinin, dünya siyasal toplu durumundan bir adım daha ilerde bulunarak yeni ivmesini kazanması, dışişleri bakanlarının ziyaretlerinden başlayarak daha üst düzeylerde yapılmış karşılıklı temaslar sayesinde, bir dönem farklı askerî bloklarda bulunmasına rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi, bugünkü dünya uluslararası ilişkilerinde pek rastlanmayan bir örnek olması açısından da önemlidir.

1994 yılında, iki ülke arasında Yüksek Düzeyde Sürekli Danışım Komitesi'nin kurulması da bu dönemde gelişen önemli olaylardan biridir.

Polonya'nın 1999 yılında NATO'ya girmesiyle birlikte ilişkiler yeni, müttefik seviyesine ulaşmıştır.

Bugüne kadar yapılan ziyaret ve görüşmelerini gerçekleştiren tüm kişiler, iki ülke arasındaki temeli eskilere dayanan dostluğun ilişkileri olumlu etkilediğini, iki ülkeye yarar sağladığını ve bu dostluğun son derece memnuniyet verici olduğunu belirtmişlerdir.

Polonya'nın Avrupa Birliği'ne girmiş olması, Türkiye'nin de aynı birliğe, bütünleşme sürecinde olmasının iki ülkeyi bu ortak konuda da yaklaştırdığı kesindir.

Ekonomik İlişkiler

1950'li yıllarda ticarete eskisi gibi canlılık görülmemesine rağmen, 1960 yılından sonra gelişme olmuştur. 1969'da Türkiye'den bir heyet Polonya'ya geldi ve görüşmelerde metalurji, madencilik ve gemi sanayii konuları üzerinde duruldu, 1970'li yıllarda, ticarete özellikle de makine sanayiinde artış görülmüştür. Ayrıca, Türkiye'de bazı termik santrallerin yapımında Polonya önemli rol üstlendi.

1980'li yılların son dönemlerinde, çeşitli fuarlara her iki ülkeden de heyetler katılmıştır. 1980 yılında, Polonya'da Salih Bozkır ve Kemal Tursan adlı iki Türk iş adamı tarafından tekstil fabrikası açıldı. Ayrıca, Polonya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde Kavala Şirketler Grubu'nun özel bir yeri vardır.

1980'li yıllarda, Polonya Türkiye'ye madencilikte kullanılan çeşitli makineler ve tesisat, torna, dökümcülük, metalürji, kimya ve kâğıt sanayii için tesisat hizmetleri getirmiştir. Türkiye'den ise, pamuk, tütün, meyve, fındık, kuru üzüm, çeşitli tarım ürünleri, krom-magnezit-bor bileşimleri gibi madenler, ayrıca pamuk ipliği, keten bezi, çay, zeytinyağı, deterjan ve hububat ithal etmiştir. Son yılları kapsayan Türkiye'nin Polonya'ya ürün bazında ihracatı; tekstil ve hammaddeleri, elektrik, elektronik, hazır giyim, demir, yaş meyve-sebze, deri ve mamulleri, hububat, kuru meyve ve mamulleri, tütün, ağaç ve orman ürünleri, zeytin ve zeytinyağı, halı ve canlı hayvandan oluşmaktadır. Türkiye'nin Polonya'dan ürün bazında ithalatı ise; hayvansal gıda maddeleri, bitkisel ürünler, hazır gıdalar, yağlar, mineral yakıt ve yağlar, plastik bazlı ürünler, ham deri, kereste ve işlenmemiş ağaç, kâğıt, mukavva, tekstil ve tekstil sanayi ürünleri, seramik ve cam ürünler, demir ve çelik ürünleri, kıymetli taşlar ve

metallar, optik okuyucular ve diğer ölçüm cihazları gibi ürünlerden oluşmaktadır.

1983 yılında, ticaret hacmi rekor sayılabilecek bir rakama 200 milyon dolara ulaştı. Son yıllardan bir örnek vermek gerekirse, başta tekstil hammaddeleri, konfeksiyon ürünleri, otomotiv ana ve yan sanayii, elektrik-elektronik sektörleri olmak üzere 2003 yılında Türkiye'nin Polonya'ya toplam ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre % 40 oranında artarak 483 milyon dolara ulaşmıştır. Buna karşın, Polonya'dan Türkiye'nin ithalatı ise % 67'lik bir artışla 411 milyon dolara ulaşmıştır.

İki ülke arasındaki ticari anlaşmalar ise şu şekilde özetlenebilir: 1974 yılında, 1923 yılında imzalanan anlaşma gereği ticari ilişkilerin serbest döviz esasına göre yürütüleceği hükme bağlanmıştır. 1980 yılında "Ekonomik ve Teknik İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Anlaşma" ile "Sınai Projelerin Yürütülmesine Dair Anlaşma", 1991 yılında "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması", 1993 yılında ise, "Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" imzalanmıştır.

Türk ihraç ürünlerinin AB menşeli ürünler ile aynı koşullarda rekabet edebilmesi amacıyla dört yıl süren Serbest Ticaret Müzakereleri, 1999 yılında sonuçlandırılmıştır. 2000 yılında yürürlüğe giren Polonya-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması sonucunda, tarım ürünleri hariç olmak üzere tüm sanayi sektöründeki gümrük vergisi oranları karşılıklı olarak sıfırlanmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren, karşılıklı olarak Avrupa Birliği normları ve kuralları uygulanmaktadır.

Tüm bu ilişkilerin düzenli yürütülmesi ve ticari ilişkilerin aksatılmadan geliştirilmesi için Türkiye-Polonya Ekonomik Ortak Komisyonu hizmet vermektedir.

Kültürel ve Bilimsel İlişkiler

Geçmiş yüzyıllarda çeşitli Polonyalı yazarların Türk topraklarını ilham almak amacıyla do-laşmalarına ve Polonya'nın en ünlü şairinin İstanbul'da ölmesine rağmen, ne Polonya'da

Türk edebiyatı ne de Türkiye’de Polonya edebiyatı gereği gibi bilinmektedir. 70-80 yıl önce Musa Şengül adında Krakow’da yaşamış olan bir maden mühendisi bazı eserlerin amatörece çevirisini yapmıştır.

Polonyalı tiyatro yazarı Mrozek’in birçok oyunu Fransızcadan Türkçeye çevrilmiştir. Türk basınında Polonya tiyatrosu ile ilgili birçok yazı yayımlanmıştır. Dinçer Sümer ve Zihni Küçümen gibi tiyatro sanatçıları, Polonya tiyatrosuyla ilgili beğenilerini dile getirmişlerdir. Oben Güney ise, Polonya’da iki yıl yaşadıkdan sonra, 1978 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda Leon Kruczkowski’nin *Almanlar* adlı oyununu sahneye koydu ve ayrıca TRT Kurumu için bir Polonya dizisini Türkçeye çevirerek bu dizinin rejisörlüğünü yaptı.

1984 yılında Polonya’da bir tiyatro topluluğu kurmuş olan Jozef Szajna *Republica* adlı oyununu bazı Türk oyunculara da rol vererek İstanbul’da sergiledi.

Türk Edebiyatı hakkında Polonyalıların bilgisi azdır. Bu alanda en yoğun çalışma yapan tercüman Labecka Koecherowa’dır. Yazar, çoğunlukla Nazım Hikmet’in eserlerini ve Yunus Emre’nin şiirlerini Lehçeye çevirmiştir. Lucyna Antonowicz-Bauer de şiir çevirileri yapmıştır. Yine, Aziz Nesin’in bazı eserleri Polonyalı okurlar tarafından bilinmektedir. Yaşar Kemal’in *Binboğalar Efsanesi* adlı kitabı da Lehçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Lehçe olarak Türkiye’ye ilişkin en son yayın, Katarzyna Pachniak tarafından Fransızcadan çevirisi yapılmış olan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu ulu önder Atatürk hakkındaki *Kemal Atatürk* adlı kitaptır.

1973 yılında Başbakan Jaroszewicz’in Türkiye’yi ziyareti sırasında kültür anlaşması imzalandı ve bu anlaşma iki yılda bir yenilenmektedir.

1977’de Polonya Devlet Opera Topluluğu *Halka* operasını Ankara Opera Sahnesinde sergiledi. Oyun, büyük ilgi gördü. 1978 yılında Büyük Tiyatro *Halka* ve *Loud’un Şeytanları* adlı iki oyunu sahnelemek üzere İstanbul’a

geldi.

1979 ve 1980 yıllarında birçok Polonyalı solist Türkiye’de çeşitli konserler verdi, Çeşitli Polonya filmleri, İstanbul Film Festivali’ne ve Sinematek Kulübü’nün düzenlediği etkinliklere katıldı.

1980 yılının Şubat ayında İstanbul ve Ankara’da Polonya Renkli Grafiği sanatını kapsayan eserler sergilendi. Kültürel ilişkilerin en iyi işlediği diğer bir alan folklorudur, 1979 yılında Efes Festivali’ne katılan Katowice Şarkı ve Dans Grubu birincilik kazandı. 1974 yılından beri Polonya’nın Zieolana Gora, Sosnowiec ve Zakopane kentlerinde düzenlenen folklor yarışmalarına Türk folklor grupları hemen her yıl katıldılar. Bu etkinliklerin sonucu olarak Polonya halkı Türk çalgılarını ve Türk solistlerini tanımış oldu, Bunlar arasında 1977 yılında konserler veren Kemal Devran ve Cemaliye Kulıcı’yı sayabiliriz.

1978 yılının Mart ayında Türk sanatçıların Varşova’da oynadıkları Halka Operası çok büyük beğeni ve eleştirmenlerden olumlu eleştiriler topladı.

Türk opera solistleri, Kudowa Zdroj’daki Maniuszko Festivaline 1979, 1980, 1981 yıllarında katıldılar. 1979’da Türkiye Kültür ve Turizm Bakanı Ahmet Taner Kışlalı’nın Polonya’yı ziyaret ettiği dönemde her iki ülkenin kültür bakanları karşılıklı kültürel ilişkileri yeniden gözden geçirdiler. İstanbul’da ölen Polonyalı ünlü şair Mickiewicz’in evinin açılma hazırlıklarını sürdüren bir heyet 1982 yılında İstanbul’ daydı. 1983-1984 yıllarında Krakow ve Varşova’da düzenlenen konserler, sergiler ve Sanat Kongresi sayesinde kültürel ilişkiler canlı bir şekilde sürdürülmüştür. Ankara ve İstanbul’da da çeşitli konserler ve film gösterileri düzenlenmiştir.

Türkiye-Polonya dostluğunun simgelerinden biri olan şair Michiewicz’in anısına düzenlenen ev, 1984 yılında Polonya Kültür ve Sanat Bakanı Z. Zygułski’nin de katıldığı bir törenle müze olarak halka açılmıştır. Ayrıca, 1983 yılında Taha Toros tirajı oldukça yük-

sek gazetelerden olan *Milliyet Gazetesi*'nde iki ülke arasındaki ilişkiler üzerine yayımlanmış olduğu araştırmaları bir yıl sonra *Geçmişte Türkiye-Polonya İlişkileri* adlı kitabında bir araya getirerek yayımladı. Polonya'da bu konulara, Ananiasz Zajackowski, Jan Reyman ve J. S. Latka'nın kitaplarında değinilmiştir.

Ayrıca, kültürel alanda yer alan ilişkilerin sonucu olarak, bugün Varşova, Krakow ve Poznan'daki üniversitelerde bulunan Türkoloji bölümlerinde, öğretim görevlileri ve öğrenciler Türk dili, kültürü ve tarihi ile ilgili çalışmalara devam etmekte ve Türkiye-Polonya Kültür Antlaşması gereği, Türk Hükümetince görevlendirilen Türk okutmanlar, Polonyalı öğrencilere günümüz Türkçesini en iyi şekilde öğretmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca, Türk Hükümetinin sağladığı çeşitli burslar sayesinde, ilim adamları ve öğrenciler Türkiye'ye giderek araştırma yapmakta ve Türkçelerini geliştirmek için sağlanan bu olanaklardan geniş ölçüde yararlanmaktadırlar. Polonyalı bilim adamlarının Türk üniversitelerinde ve özellikle Bilkent Üniversitesi'nde çalışabilmeleri için olanakların sağlanması da kültürel ve bilimsel açılardan ilişkileri pekiştirici girişimlerdir.

1979 yılında Varşova'da Polonya-Türkiye Derneği'nin kurulması da önemli sayılabilecek bir olaydır. Bu dernek, Varşova ve Varşova dışındaki kentlerde Atatürk, Türkiye tarihi ve Türk kültürü ile ilgili çeşitli konferanslar, törenler ve fotoğraf sergisi gibi etkinlikler düzenlemiştir. Derneğin çalışmaları sayesinde Polonya toplumunda Türkiye'ye karşı ilginin arttığı gözlemlenmiştir. Bunun sonucu olarak da, yaklaşık 150.000 Polonyalı genellikle turistik amaçla her yıl Türkiye'nin çeşitli yörelerine gitmektedir. Türklerin de Polonya'ya

ilgi duymaya başladıkları ve bazı turistik eşya satan dükkânlara Polonya isimleri verildiği gözlemlenmiştir. Varşova'da kurulmuş diğer bir dernek olan Polonya-Türkiye İşadamları Derneği'nin maddi katkısıyla yaptırılan Atatürk Lisesi, Polonya'nın Wroslaw kentinde öğretim alanında hizmet vermektedir.

Müzik alanında da son yıllardaki etkinlikler oldukça fazladır. Ankara'da piyano dersleri verdiği Chopin Müzik Okulu'nun sahibi başarılı genç piyanist Emre Şen, Varşova'da Türkiye Büyükelçiliği'nin katkısıyla bir konser vermiştir. Ayrıca, Polonya ulusunun milli bayram günlerinde Türkiye'de Polonya Kültürü Günleri adı altında bir dizi etkinlik düzenlenmektedir.

Kültür ve sanat kapsamındaki en son etkinlik tiyatro alanında oldu. Türk tiyatro yazarı Tuncer Cücenolu'nun Lehçeye çevrilen *Çiğ* adlı oyunu Kielce Tiyatrosu'nda oynandı. Yazar, 9 Mart 2004 tarihinde Varşova Üniversitesi Türkoloji Bölümünü de ziyaret ederek öğrenciler ve öğretim elemanlarıyla Türk tiyatrosu hakkında bir söyleşi yaptı. Bilimsel alanda 2004 yılı içinde yer alan en son organizasyon ise, Varşova Üniversitesi'nde 14-19 Haziran tarihleri arasında, "International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies" adlı büyük bir katılımın sağlandığı uluslararası kongrenin düzenlenmesiydi.

Kaynaklar

Latka S. Jerzy, *Polonya-Türkiye*, Ankara, 1989.

Latka S. Jerzy, *Lehistan'dan Gelen Sefirler; Türkiye-Polonya İlişkilerinin Altı Yüzyılı*, Perka AŞ, İstanbul.

War and Peace; Ottoman-Polish Relations in the 15th-19th Centuries, Turkish Republic Ministry Of Culture, İstanbul 1999.

Şadapıt Ünvanı Hakkında

Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ

Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü / Türkiye

Öz: “Şadapıt” terimi iki ayrı kelimeden teşekkül etmiştir ve bunlardan birisi olan “şad”, herne kadar yabancı kökenliyse de, “apa” binlerce yıllık Türkçe bir sözdür. Dolayısıyla bazı meseleler yeterince incelenmeden, birilerinin yaptığı gibi, hemen Türk muhitinin dışında aranmamalıdır. Şadapıtlık veya Şad-apalık belgelerden de görüleceği üzere, Türk devlet teşkilatının bir unsuru ve kültürünün de bir parçasıdır.

Anahtar Sözcükler: Şad, Şadapıt, Türk Kültürü.

Abstract: The term “Şadapıt” is composed of two different word. Although the term “şad” is a coined foreign word, “apa” is a Turkish word dating back to thousands of years. Thus, without having a through knowledge of the issues one cannot look for sources other than Turkish civilization. “Şadapıtlık” or “Şad-apalık” as it will be seen, is one of the important elements of Turkish state organization let alone being an important part of Turkish culture.

Keywords: Şad, Şadapıt, Turkish Culture.

Eski Türk tarihi ve kültürünün araştırılmasında başta gelen kaynaklarımız Kök Türkçe yazılı abidelerdir. Burada İslamiyet öncesi Türk tarihini ve özellikle de Kök Türk dönemini ayrıntılı bir şekilde görmek mümkün olmakla beraber, Türk kültürünün bütün unsurları hususunda da bilgi sahibi olabiliriz.

Kök Türk harfleriyle yazılmış belgelerden siyasi-idari ve askeri unvanlar ile terimlerin aydınlanmasında da faydalanıyoruz. Bu yazıtlarda geçen ve menşei konusundaki tartışmaların henüz sona ermediği bir unvan da “şadapıt”tır (*TıpDş*). Ancak bunun kökeni ve anlamıyla alakalı münakaşalara geçmeden evvel bu askeri ve idari terimin hangi Türkçe kaynaklarda zikredildiğine bakmamız yerinde olur. Bu unvan Kök Türklerin ilk, yani kuruluş dönemine ait olan *Bugut Yazıtının*¹ ikinci satırında,² *Köl Tigin ve Bilge Kağan* kitabelerinde³ kaydedilmiştir. Adı geçen kaynaklarda bu un-

van diğer bazı sanlarla birlikte anılmaktadır ki; her üçünde de kagana ve dolayısıyla devlete bağlılığını bildiren önemli beylerin adlarının sayılması vesilesiyle zikrediliyor. Aynı zamanda, şadapıtın hiyerarşik düzen veya sosyal yapıdaki derecesinin de kimden önce, kimden sonra olduğu belirlenmiş durumdadır. Yazıtlardan çıkan neticeye bakacak olursak; şadapıtlık ya da şadapıtlar, tarkanlardan önce geliyor. Ama bir hususu da gözden kaçırmamak gerekir, o da; şadapıtların ve tarkanların başında bir “apa tarkan”, yani ordu komutanı, bir nev’i baş kumandan yer alıyor.⁴ Belki şadapıtlar ona bağlıydılar. Bir ikinci mevzu da; şadapıtların ve tarkanların konumları anlatılırken, *Köl Tigin ve Bilge Kağan* yazıtlarında, şadapıtların yerinin sağda (güney), tarkanların mevkiisinin solda (kuzey) olduğu ortaya çıkıyor. İşin doğrusu buradaki “biriye” ve “yırıya” tabirleri coğrafi bir durumu mu veyahut da kurultayda (yani mecliste) bu şahısların oturdukları yer

mi (Türk sosyal ve idari yapısındaki orun-ülüş meselesi) ifade ediyor, bunu kesinlikle ayırt edebileceğimizi sanmıyoruz. Fakat bir ihtimal, şadapıtların vazifeli olduğu bölgeler kastediliyor olabilir, buna da dikkat çekmek istiyoruz

Bugün “şadapıt” ünvanı üzerine yapılan çok ciddi ve teferruatlı bir çalışmadan söz etmek mümkündür ki; o da, A.Bombacı'nın 1976 senesinde yayınlanan makalesidir.⁵ Bombacı, Klyastorniy'in kendisine gönderdiği Bugut ile alakalı makalesinden ve Clauson'un sunduğu bir yazıdan yola çıkarak bu çalışmayı kaleme almıştır. O, şadapıt ünvanının Kök Türkçe yazıtlarda geçtiği yerleri belirtiyor ve Radloff, Malov, Györffy, Kotwicz, Clauson, Doerfer, Humbach, Henning vs. gibi araştırmacıların bu konudaki görüşlerini ve tekrarlarını da incelemesinde belirtiyor. Bütün bu araştırmalarda, genellikle şadapıt kelimesi “şad” ünvanıyla ilişkilendiriliyor ve Kök Türkçe yazıtlarda bir askeri-idari unvan olarak gözükün şadapıt, farsça bir kökene dayandırılıyor. Kendisi de aşağı-yukarı bu görüşte olup; Türklerdeki onlu sistemle alakalı bir kurumun İran'dan alınmış ismi olarak, yorumda bulunuyor. Gerçekten “şad” ve “şadapıt” kelimesi yabancı bir dilden alınmış olabilir; ama özellikle ecnebi araştırmacılar ve onların tesirinde kalan bazı Türk ilim adamlarının da, Türklere ait bütün kültür unsurlarını bir farklı menş'e dayandırma eğilimi bulunduğunu da göz-ardı etmemek gerekir.

A. Bombacı'nın bu yaklaşımıyla beraber, şadapıt konusunda fikir beyan eden birkaç kişinin görüşüne daha müracaat edecek olursak; Klyastorniy-Livşiç, makalelerinde yaptıkları açıklamada “şadapıt”ın şad ile bağlantısına dikkat çekiyorlar, ama kesin bir sonuca varmıyorlar.⁶ Gabain kelimeyi farsçadaki “şad” ve “pati”den getiriyor; “asilzadelığın yüksek bir sınıfı” diyor.⁷ Clauson da, “şad” ve “apıt”ın birleşmesinden meydana geldiğini ve muhtemelen şadın maiyeti olarak ele alıyor.⁸ Yabancı araştırmacılar, bu gibi konularda devamlı birbirlerinden atıflarda bulunurlar, ancak şadapıt hususunda bir Türk olan B. Ögel'in fik-

rini maalesef görmezlikten gelmişlerdir. Ögel'e göre şadapıtlar; Köl İç Çor, Apa Tarkan gibi komutanlara bağlı şadlardır, yani garnizon komutanlarıdır.⁹ Kelimenin menşeinin nerden geldiği bir yana, şimdiye kadar manası hakkında B. Ögel'den daha mantıklı bir yaklaşımda olanına rastlamadığımızı da söylemek isteriz.

Unvanın ortaya çıkışı konusunda da en tutarlı iddia Gy. Györffy'nin görüşüdür ki,¹⁰ biz de onun gibi iki ayrı kelimedenden türemiş olduğu taraftarıyız; onlar da “şad” ve “apa”dır. Fakat mana olarak, “şadapıt”ı illaki ikiye parçalayarak “şad” ve “apalar” diye düşünmeden, pekala şad-apa; yani “büyük şadlar”ın çoğulu şeklinde anlamak da mümkündür,¹¹ ki burada zaten eski Türkçe ve Mogolcada çoğul ekidir.

Bu sanın yazıtlarda ne vesileyle geçtiği meselesine gelecek olursak; önceden de belirttiğimiz üzere, kelime üç kitabede zikrediliyor. Bunlardan Bugut Yazıtının diğerlerinden daha eski olduğunu bilmekteyiz. Adı geçen belgede Mo-kan Kagan'ın ölümünden sonra, belki de kısa bir müddet devletin başında görülen Mahan Tigin'in hanlığının onaylanması esnasında şadapıtların, tarkanların, kurkapınların ve sengünlerin ona destek vermesi sebebiyle anılıyor. Köl Tigin ve Bilge Kagan kitabelerinde ise, şadapıt ünvanı Bilge Kagan'ın başa geçmesi olayı ve sonrasında ona gelip, bağlılığını bildirenler sayılırken isimleri söyleniyor.¹² Dolayısıyla şadapıtlar (şad-apa) devletin askeri gücünü elinde bulduran kesimin arasında yer alıyor. Buradan çıkan bir sonuçta; tahta çıkış törenlerinde (cülus) protokolü oluşturanlardan, bir bölümdür.

Şimdi Türk devlet yapısı hususunda bir izahata bulunalım. Malum olduğu üzere Türk devleti gökten yere doğru uzanan bir hiyerarşik düzen halinde var olmuştur. Bu bakımdan gökte herşeyin sahibi, yeri-göğü yaratan, kaganlık “kutu”nu veren, iyileri mükafatlandıran, kötülerini de cezalandıran, Türk milletini koruyup, gözetken bir Tanrı vardır. Mesela, Bunun ile İstem'i Tanrı tahta çıkarırken, Türk milleti yok olmasın diye, İl-teriş ile İl-Bilge Katun'u

halk içerisinde çekip, yükselten O'dur. Halk kaganı terk ettiği zaman Tanrı onları cezalandırmıştır. Savaşlar onun sayesinde kazanılmıştır. Tanrı Kut'a ve Ülüg'e layık olmayanların elinden de bunları almıştır. Yani Tanrı Türk milletinin geleceğini belirleyen en yüce varlıktır.¹³ Durum böyle olunca Tanrı'nın da yeryüzündeki temsilcisi Türk kaganıdır. Türk düşüncesinin bu özelliği sadece İslamiyet öncesiyle sınırlı değildir; İslamiyetten sonra da geçerli olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı sultanları da kendilerini Tanrı'nın yeryüzündeki bir memuru yahut da gölgesi olarak görüyorlar; Tanrı adına onun adaletini dünyada hakim kılmaya çalışıyorlardı.

Devlet düzeni içerisinde kagandan sonra katun gelir. Günümüz Türkçesinde ise bu adı "kadın" şeklinde görmekteyiz. Katunlar, kaganlar gibi töre ile katunluk makamına oturuyorlar ve kagan ile beraber hükümet ediyorlardı.¹⁴ Türk tarihinde devlet başkanlığı ve ordu komutanlığı yapmış çok dirayetli kadınların olduğunu herkes bilmektedir. Bunlar sayılmakla bitmez. Kagan ve katunun ardından idari yapıda yabgu ve şadlar yer alıyorlardı. Yabgu sadece bir kişidir ve kagandan sonra ülkenin yönetimini üstlenecek olan veliahtlar bu unvanı taşırlar. Umumiyetle kaganın büyük oğludurlar, ama zaman zaman bazı istisnai durumlarda kardeşler ve amcalar da yabgu tayin edilebilir. Şadların sayısı ise daha fazladır. Büyük oğulun dışındaki çocuklar, amcalar, yeğenler vs. şad olarak atanabilir.

Kök Türkçe kitabelerden, Türklerde dört esas yön olduğunu ve görevlendirmelerin de buna göre yapıldığını biliyoruz. Eski Türkler, bu dört ana cenah için dört bulung¹⁵ deyimini kullanıyorlar ve yönleri doğuya yüzlerini çevirerek sayıyorlardı. Bu yönlere göre, kagan devletin merkezinde yer alıyordu. Doğuya ve batıya ise tiginler (yani hükümdar ailesinden gelenler) tayin edilirdi. Başlangıçta doğuya atanan tigin Tölös Şad unvanını alırken, batıda görevlendirilen tigin de Tarduş Yabgu unvanını taşımasıdır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi

şadların sayısı genellikle birden fazla olduğu için, dört ana cihete devletin merkezine bağlı şadlar (tiginler) gönderilebiliyordu. Bununla beraber ülkenin değişik yerlerine, yani bağlı kavimlere ve topraklara merkezden atamalar olduğu gibi, yerinden de vazifelendirmeler yapılıyordu.

Yeniden Kök Türkçe kaynaklara müracaat edecek olursak; şadapıtların veyahut da kelimeyi açmaya kalkışırsak şad-apaların (yani büyük şadların; yaşça büyük amcalar, yeğenler, Tarduş Yabgu ve Tölös Şad'ın dışında kalanlar) görevli olduğu bölgeler herhalde devletin batı, güney ve güney-doğu tarafları olsa gerek. Batı bölgelerinin idaresi hiç şüphesiz kaganın büyük oğlu veya kardeşi durumundaki Tarduş Yabgu'nun elindedir. Onun emri altında önce Köl İç Çor, arkasından da şadapıtlar (şad-apa) bulunuyordu (kisre Tarduş begler, Köl İç Çor başlayı, ulayı şadapıt begler). Doğudaki baş yöneticinin Tölös Şad olduğunu düşünmekteyiz. Onun arkasından da Apa-Tarkan ve yine şad-apalar geliyordu (öngre Tölös begler, Apa-Tarkan başlayı, ulayı şadapıt begler).

Neticede şunları söyleyebiliriz ki; "şadapıt" terimi iki ayrı kelimedenden teşekkül etmiştir. Ve bunlardan birisi olan "şad", herne kadar yabancı kökenliyse de, "apa" binlerce yıllık Türkçe bir sözdür. Dolayısıyla bazı meseleler yeterince incelenmeden, birilerinin yaptığı gibi, hemen Türk muhitinin dışında aranmalıdır. Şadapıtlık veya Şad-apalık görüleceği üzere Türk devlet teşkilatının bir unsuru ve kültürünün de bir parçasıdır.

KÖL TİĞİN GÜNEY - BİLGE KAGAN

KUZHEY TARAFI

:AKdüB :NGK :aglib :Xrüt :şmLuB :adırht :gtrht
1
:mNLGu :Mnügyı :uYLu :lgdis :tküt :NmBS :
mTRLu
:TKRT:aYRıy :rlgbTıpDş:ayrb :mNDuB :mşGu :
ıkrıb
.....nTu :rlgb :qRYub

Notlar

- ¹ Bugut Yazıtı Mogol arkeologlardan C. Dorçsüren tarafından 1956 yılında Mogolistan'daki Bugut şehrinin 10 km. kadar batısında Arhangay Irmağı bölgesinde, 6.-8. yüzyıla ait olduğu sanılan bir Türk mezarlığında bulunmuştur. Özellikle yazılı taşın bir kaplumbağa sırtına oturtulmuş olması buranın bir han mezarlığı olduğunu göstermektedir. Yazıtın tam olarak korunamamış olan üst kısmındaki kabartmada belden yukarısı eski Türklerin efsanevi atası olan kurt, belden aşağısı insan olan bir yaratık bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu kabartma Türklerin türeyiş efsanesine dayanmaktadır. Bugut Yazıtında Kök Türklerin ikinci devresinden hiçbir kaganın adı geçmemektedir. Bunlar, Bugut Yazıtının Kök Türklerin ilk çağlarında dikilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bugut Yazıtı için bakınız, S. G. Klyaştorniy - V. A. Livşiç, "The Sogdian Inscription of Bugut Revised", *Acta Orientalia*, 26/1, Budapest 1972, s. 73-74; S. Çağatay-S. Tezcan, "Kök Türk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi: Sogutça Bugut Yazıtı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara 1976, s. 245-250; S. G. Klyaştorniy - V. A. Livşiç, "Bugut'taki Sogutça Kitabeye Yeni Bir Bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, 1987, Çev. E. Gürsoy, Ankara 1992, s. 201-241.
- ² Bakınız, Bugut Yazıtı, Ön tarafı, 2, 7. satır:...o zamanki şadapıt begler, tarkanlar, kurkapınlar, tudunlar, sengünler
- ...ondan sonra şadapıtlar, tarkanlar
- ³ Bakınız, *Bilge Kagan Yazıtı*, Güney tarafı, 13-15. satır: *Kangım Türk Bilge Kagan olurtukınta Türk amtı begler, kisre Tarduş begler, Köl İç Çor başlayı, ulayı şadapıt begler, öngre Tölös begler, Apa-Tarkan başlayı, ulayı şadapıt begler bu...Taman-Tarkan, Tunyukuk Boyla Baga Tarkan, ulayı buyruk...İç Buyruk Sebig Köl İrkin başlayı, ulayı buyruk, bunça amtı begler (Babam Türk Bilge Kagan oturduğunda şimdiki Türk begleri, sonra Tarduş begler, Köl İç Çor başta, arkasından şadapıt begler, önde Tölös begleri, Apa Tarkan başta, arkasından şadapıt begler bu...Taman Tarkan, Tunyukuk Boyla Baga Tarkan, arkasından bakan...İç Buyruk Sebig Köl İrkin başta, arkasından bakanlar, bunca şimdiki begler).*
- Bakınız, *Köl Tigin Yazıtı*, Güney tarafı, 1-2. sa-

- tır; *Bilge Kagan Yazıtı*, Kuzey tarafı, 2. satır: *Tengri teg tengride bolmış Türk Bilge Kagan bu ödke olurtım. Sabımın tüketi eşidgil. Ulayı ini yigünim, oğlanım, biriki uguşım, bodunım, biriye şadapıt begler, yırıya tarkat, buyruk begler...Tokuz-Oguz begleri, bodunı bu sabımın edgüti eşid...(Tengri teg tengride bolmış (Tanrı tarafından gökten indirilmiş?) Türk Bilge Kagan bu zamanda tahta oturdum. Sözümü bitene kadar dinle. benden sonra gelen, küçük kardeşimden yeğenim, çocuklarım, soyum ve milletim, sağdaki (güney) şadapıt begler, soldaki (kuzey) tarkanlar ve buyruk begler... Tokuz-Oguz begleri, halkı bu sözümü iyi dinle...)*
- ⁴ Bakınız, *Bilge Kagan Yazıtı*, Güney tarafı, 13-15. satır.
- ⁵ A.Bombaci, "On the Ancient Turkish Title Şadapıt", *Ural-Altaysche Jahrbücher*, Band 48, Wiesbaden 1976, s. 32-41.
- ⁶ Klyaştorniy-Livşiç, a. g. m., s. 89.
- ⁷ A.von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. M. Akalın, Ankara 1988, s. 295.
- ⁸ S. G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, s. 867. Eski Türk unvanları hakkında ayrıca bakınız, A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Unvan ve Terimler*, İstanbul 1988.
- ⁹ B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 3. baskı, İstanbul 1988, s. 648.
- ¹⁰ Gy. Györffy, "Die Rolle des Buyruq in der Altürkischen Gesellschaft", *Acta Orientalia*, Tom. 11, Budapest 1960, s. 170.
- ¹¹ Apa kelimesinin değişik manaları olmakla beraber, bizi burada ilgilendiren anlamlarından birisi de; "büyüklük, yaşlılık ve saygı" göstermesidir. Bunun için bakınız, S.Gömeç, "Divanü Lûgat-it-Türk'de Akrabalık Bildiren Terimler", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 32, Ankara 2002, s. 134.
- ¹² S. Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, 2. baskı, Ankara 1999, s. 67-68.
- ¹³ S. Gömeç, "Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21/33, Ankara 2003, s. 102.
- ¹⁴ S. Gömeç, "Kagan ve Katun", *DTCF Tarih Araştırmaları*, Sayı 29, Ankara 1997.
- ¹⁵ Bakınız, *Köl Tigin Yazıtı*, Doğu tarafı, 2; *Bilge Kagan Yazıtı*, Doğu tarafı, 2-3; Kuzey, 9; *Ongin Yazıtı*, Ön taraf, 1; *Uybat II Yazıtı*, 3. satır.

Yörgüç Paşa Vakfiyesi

Arş. Gör. Ferruh TORUK

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü / Ankara
ferruhtoruk@yahoo.com

Öz: “Yörgüç Paşa Vakfiyesi” adlı bu makalenin ilk bölümü vakfiyeden bağımsız olarak Yörgüç Paşa’ nın kimliğinin çözümünü içermektedir.

Vakfiyeyi düzenleyen Yörgüç Paşa’ nın nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemekle birlikte Amasya da yaptırmış olduğu külliyeğe bağlı caminin kitabesinde (1430) babasının Atabek Abdullah olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Çelebi Mehmet’ in 1423’ de tahta çıkmasıyla birlikte ona lalalık yaptığı ve daha sonra yine Çelebi Mehmet tarafından Amasya beylerbeyliğine getirildiği de bilinmektedir.

Yörgüç Paşa’ nın hazırlanmış olduğu vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Def No:747, Sıra No:245 de yer almakta olup 1436 yılında tanzim edilmiştir.

Arapça nesih yazı türü ile yazılan vakfiyenin üst kısmında besmele yazılıdır. Daha sonra ki bölümde 0.78 m’ lik boşluk vardır. Bu boşluktan sonra ise vakfiyeyi kimlerin onaylandığı ve şahitlik ettiği belirtilmiş ve altına II. Murat’ ın tuğrası çekilmiştir.

Vakfiyede dua ve takdim bölümü, vakfın nelerden oluştuğu, yaptırmış olduğu hayır binaları ve binalarda çalışan görevliler ile aldıkları ücretler ve vakfedilen gayr-i menküller yer almaktadır.

Vakfiye ye 1437 tarihli bir ek düzenlenmiştir. Bu ekin üst kısmında Niksar Kadısı ve oğulları ile hatiplerden oluşan 18 kişinin imzasının yer aldığı onay kısmı bulunmakta ve arkasından yeni vakfedilen yerler sıralanmaktadır.

Makalenin sonunda vakfiyede yer alan yapı isimleri ile adı geçen görevliler ve aldıkları ücretler birer tablo halinde sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yörgüç Paşa, Amasya.

Abstract: First chapter of this article which is name “Pious Foundation of Yörgüç Pasha” include the research of Yörgüç Pasha’ s identity except pious foundation.

It’ s unknown when and where Yörgüç Pasha who was the pious foundation prepared, was born but it is clear that his father is Abdullah Atabek. We got this information on the inscription of mosque which was built in Amasya by Yörgüç Pasha (1430). Besides it is known Yörgüç Pasha was Çelebi Mehmet’ s personal tutor when Çelebi Mehmet succeeded to the throne in 1423 and then he was begun to work in Amasya Beylerbeyliği by Çelebi Mehmet.

The information which belongs to pious foundation, which was prepared by Yörgüç Pasha, is in archives of Vakıflar Genel Müdürlüğü NO: 747, 245 and this information was arranged in 1436.

At the top of pious foundation which was written in Arabic (writing species is nesih) is written besmele. The following part has emptiness which is 0.70 meter. The next side of emptiness it was pointed out names that approved of and witnessed the pious foundation and the end of this writing there is a monogram of 2. Murat.

There is the parts for prayer and presentation, aim buildings which was built by Yörgüç Pasha, workers who worked in there, workers’ salary and possessions which are not carried in the pious foundation.

It was arranged an addition for pious foundation in 1437. At the top of the addition there is an approve chapter which has the signatures of 18 persons who are Moslum judge of Niksar, his sons and preachers. The end of this chapter it is pointed out places which have been devoted recently.

At the end of article it is pointed out the names of buildings which are in pious foundation and the names of workers and their salary with a table.

Keywords: Yörgüç Pasha, Amasya.

Yörgüç Paşa'nın nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemektedir.¹ Amasya'da yaptırmış olduğu külliyeğe bağlı (medrese, imaret, han, türbe ve hamam)² caminin inşa kitabesinin (H.834/M.1430) üçüncü satırında: "... Yürgüç (Yörgüç) ibn Abdillâh el-Atâbeki..." (Uzunçarşılı,1927:117; Eldem, 1911:431; Tüfekçioğlu, 1997:221) ibaresi yer almaktadır. Bu ibareden de Yörgüç Paşa'nın, Atabek Abdullah adında birinin oğlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yusuf Akyurt, Sivas Vakıf defterlerinde görüldüğü Hızır ve Mehmed Paşa'nın Ramazan 896 H/Eylül 1491M tarihli vakfiyesinin³ başındaki silsilenamede Atabek Yörgüç Paşa'nın babasının adının Mehmed Bey olduğunu ve Gazi Mihâl soyundan geldiğini bildirmektedir.⁴ Ayrıca bu vakfiye de yer alan silsilenameyi de olduğu gibi aktarmıştır. Kaynaklar yardımıyla tespit etmeye çalıştığımız Yörgüç Paşa'nın silsilenamesi, Yusuf Akyurt'un bahsetmiş olduğu vakfiyenin başında yer alan silsilenameden⁵ tamamen farklıdır.

Y. Akyurt, silsilenamede Atabek⁶ Celâleddin Yörgüç Paşa'nın babasının Mehmed Bey ola-

rak yer aldığını bildirmektedir.

Oysa Paşa'nın Amasya'da yaptırdığı caminin inşa kitabesinde yukarıda da belirttiğimiz gibi babasının adının Atabek Abdullah olduğu şüphe götürmemektedir.⁷

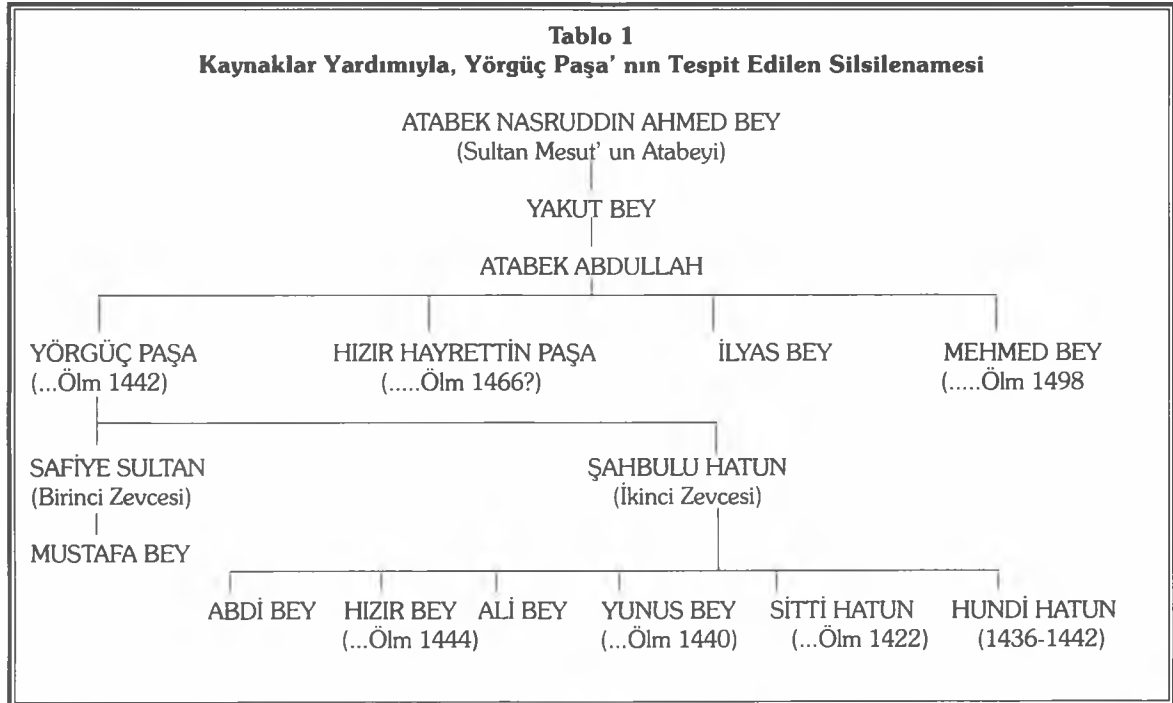
896 H /1491 M tarihli, Hızır ve Mehmed paşaların vakfiyesinin başında yer alan silsilenamede Hayrettin Paşa, Yörgüç Paşa'nın kardeşi olarak geçmektedir. Kaynaklar yardımıyla oluşturmaya çalıştığımız silsilenamede de Hızır Hayrettin Paşa, Yörgüç Paşa'nın kardeşi olarak tespit edilmiştir.⁸

Bazı vakanüvisler Yörgüç Paşa'nın, Kızıl-kocaoğulları ile mücadelesinden bahsederken Hızır Paşa'yı Yörgüç Paşa'nın oğlu olarak göstermektedir⁹ (Solakzade, 1989:216; Hoca Sadettin Efendi, 1999:159; Neşri, 1995:595; Aşıkpaşaoğlu, 1992:93).

Bu yanlış değildir. Hızır Paşa'nın, Yörgüç Paşa'nın oğlu olduğu (Akyurt, 1947:33; Hüsameddin, 1927:199) (Bkz.: Tablo 1), Hızır Hayrettin Paşa'nın ise (vakfiyesinde belirtildiği üzere) Yörgüç Paşa'nın kardeşi olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir kardeşinin Sücaeddin İlyas Bey

Tablo 1
Kaynaklar Yardımıyla, Yörgüç Paşa' nın Tespit Edilen Silsilenamesi

olduğunu H. Hüsameddin söylemektedir (1927:191).¹⁰ M. Süreyya yanlışlıkla olmalı ki Mehmed Bey'in babası Hayrettin Paşa'ya, Yörgüç Paşa'nın oğlu Hızır Bey olarak göstermektedir (1996: 1705).

Y. Akyurt'un belirtmiş olduğu 896 H /1491 M tarihli vakfiyenin başında yer alan silsilenamede Yörgüç Paşa'nın oğulları olarak gösterilen Ömer Bey, Mehmed Bey ve Süleyman Paşa'ya hiçbir yazılı belgede (en azından şimdilik) rastlanmamıştır.¹¹

Yörgüç Paşa'nın birinci zevcesinin Şadgeldi Paşa'nın oğlu, Mustafa Bey'in kızı Safiye Hatun olduğu ve bu eşinden Mustafa Bey adında bir evlât dünyaya getirdiği anlaşılmaktadır¹² (VGMA: Def No: 747, Sıra No: 246; Eldem, 1911:537; Uzunçarşılı, 1927: 109). Ayrıca Safiye Hatun'un da Mahmud adında bir erkek kardeşi olduğu bilinmektedir (Hüsameddin 1927:205).

Paşa'nın ikinci zevcesinin Safiye Hatun'un kızkardeşi olan Şahbula Hatun olduğunu H. E. Eldem: "...ikinci haremî hemşire (kızkardeş) olan Şahbalu Hatun dur. .." diyerek bildirmekte (Eldem, 1911:537) ve Paşa'nın bu hatundan olan çocuklarının isimlerini sıralamaktadır¹³ (1911:537), (Bkz.: Tablo 1). Hatta bu iki hatunun diğer iki kardeşinin¹⁴ de (isimlerini vermiyor) II. Murad'ın tezevücü (zevcesi) olduğunu bildirmektedir¹⁵ (1911:537).

Yörgüç Paşa, Çelebi Mehmed'in 1413'de tahta çıkmasıyla birlikte ona lalalık yapmıştır. (Hüsameddin, 1927:191).¹⁶ Hatta II. Murad'a da lalalık yaptığı(1416?)anlaşılmaktadır.¹⁷

Çelebi Sultan Mehmet'in 1413'de tahta oturmasıyla birlikte Yörgüç Paşa'da Amasya Beylerbeyliği'ne getirilmiştir (Akyurt, 1947:33).¹⁸

Yörgüç Paşa, ya siyasi başarılarından¹⁹ sonra mükafat olarak sikke bastırma izni verilmiş ve bu sikkelere de Yörgüç Paşa Akçesi denmiştir (Ayverdi, 1989:215; Anonim, 1948:246; Akyurt, 1947:33)

Fakat zamanna kendi başına karar vermeye başlayınca H.834/M.1434'de muhafız olarak

Edirne'ye gönderilmiştir.²⁰

Yörgüç Paşa'nın Edirne'ye gittikten sonraki hayatı hakkında hiçbir yerde bilgiye rastlanmamaktadır. Yörgüç Paşa'nın ölüm tarihi Amasya'da yaptırmış olduğu camisine bağlı türbede yer alan mezar taşlarından kendine ait olanında Mayıs 1442 olarak geçmektedir²¹ (Uzunçarşılı, 1927:116-118; Ayverdi, 1989b:223; Akyurt, 1947:33; Gün, 1993:49).

Yörgüç Paşa'nın mezarının bu türbede yer aldığı ve belirtilen tarihte öldüğü şüphe götürmemekle birlikte; Paşa'nın Edirne'de mi, Edirne'den Amasya'ya geldikten sonra mı öldüğü şimdilik tespit edilememektedir. Paşa'nın yukarıda da belirttiğimiz gibi Edirne'ye gittikten sonraki hayatı bilinmediği için ölüm yeri tespit edilememiş olsa da Amasya ya geldikten sonra vefat ettiği varsayımının daha ağır bastığını söyleyebiliriz.²²

Yörgüç Paşa'nın düzenletmiş olduğu Vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi: Def No: 747, Sıra No: 245, s. 352-355' de yer almaktadır. (Çev Def No: 747, Sıra No: 245, s. 464-72) Vakfiye 1436 yılında tanzim edilmiştir (Bkz: Ek: 1). Arapça nesih yazı türü ile yazılan Vakfiye, 1950 yılında mütercim Osman Keskiöğlü tarafından günümüz Türkçe sine çevrilmiş olup çevirisi ile birlikte VGMA' den fotokopi şeklinde temin edilmiştir.

Vakfiyenin üst kısmında besmele ve bilhi sekati yazılı olup, bundan sonraki bölümde 0.78 m'lik boşluk vardır. Emir Sinan bin Hacı Mahmud ve Mevlâna bin Sinan'ın da şahitlikleriyle Amasya Mollası Muslihuddin bin Yakub'ül Hanefî tarafından onaylanmış ve imzası da Emir Sinan bin Hacı Mahmud ve Mevlâna bin Sinan'da dahil altı şahit tarafında tasdik edilmiştir.

Daha sonra Bursa hakimi, Sadüddin'ül Hanefî, Tokat hakimi Mahmud bin şeyh Hasan bin Abdülvehab ve en son Amasya kadısı Abdurrahman bin Mehmed'ül Muslihî tarafından sıhhati tasdik edilerek altına II. Murad'ın tuğrası çekilmiştir (Syf No: 352; Çev Syf No: 464).

Bundan sonra ise dua ve takdim bölümü

gelmektedir Dua bölümünün sonu: “insanlar arasında hüküm ve muhâkeme bitinceye kadar kişi sadakasının gölgesi altındadır. İşte bu zikrolunan naslar ve rivayet olunan hadisler akıl sahiplerini itrâk erbabını hayır yapmaya teşvik etmektedir. ...Sultanı azam hakanı muazzam Sultan Beyazid oğlu Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Murad' ın saltanatı zamanında zayıflar ve miskinler melcei, hayrî hasenat sahibi Emiri kebir Yörgüç Paşa anladı ki dünya gurur mahallidir... O sâini yakında görür. Öyle ise Allah'a teveccüh etmek gerekir. Dostlardan ayrılmak günü gelir. Kıyamet gözünün önüne gelerek onun korkuları karşısına dikilir... İşte bunları düşünerek halis malından etrafı sur ile çevrilmiş bir hane kurup bina ettiki kubbeli evler ve yüksek sofalar vardı. Adeta cenneti andırır kalplerden hüznü giderirler. Orada akar pınarlar vardır.Etrafına kadehler konulmuştur. Karşılıklı serilirler, lâtif su ve havuz ile güzel bir mahzen vardır. Surun içinde zarif bir mutfak vardır. Bu dâr Amasya şehrinin dışında Taramtaiyye medresesinin hizasındadır. Geniş fezada, havası hoş, suya nazir göğe doğru yükselmiş, bahçeler ve bağlar arasındadır. İçi aydın dışı sur ile çevrilmiştir. Buna İmaret ismi verilmiştir. O Amasya' da uzak yakın bütün beldelerde marûtur. Bu öyle bir mübârek beldedir ki ülkelerde onun ikincisi yoktur. Allah sahibinin ömrünü uzatsın... Mezkûr imareti bütün bahçeleri arazisi, dolayında vaki bütün emâkini ile birlikte ümmeti Muhammetten oraya gelip giden fukara ve mesâkine niyeti halisi ile vakf, habs, in'âm ve tesâdduk etmiştir... Vesâiki şeriyeye ile sabit elinde mali ve hakkı olanı iş bu vakfın susuruna kadar tahtı tasarrufunda bulunan milkini vakfetmiştir” denilerek yaptırmış olduğu imaretin yeri tarif edilmekte ve bu imaretten övgü ile bahsedilmektedir (Syf: 352-53; Çev Syf No: 464-65). Daha sonra vakfın nelerden oluştuğu sıralanmaktadır.

Bunlar; Vakfın mahalinde kâin bir kış evi, bir sofa, bir mutfak, bir mahzen, bir küçük yüksek kış evi, bir ahır, bir taşlık, bir avlu ile çevrilmiş

yer, bir ambar ve menzilin tamamı. (Menzilin hudutları, batı hizasından nehre akan sur ile kuzey tarafında sahra güney tarafından yol ve doğudan çıkmaz sokak ile belirtilmiştir) hukuk ve levâhikiyle (ekler) vakfa aittir denilmektedir (Syf: 353; Çev Syf No: 465).

Ayrıca Haydar Bey²³ kızı Melek Hanım'dan satın alınan menzilin tamamı ve Amasya içinde yer alan ahurun hepsi (hudutları: batıdan sur, güneyden sur kuzeyden yol, batıdan sur doğudan ise Vezir Mehmet Paşa'nın oğlu Mahmut Çelebi vakfı ile belirtilmiştir) vakfa aittir ifadesi yer almakta ve Vakfın bunları, evvela sağ oldukça kendi nefesine, sonra erkek evlâdına ve daha sonra evlâdının evlâdına vakfedeceği, böylece nesil sona erinceye kadar bu hususun devam edeceği bildirilmekte daha sonra ise medresenin vakfına katılacağı beyan edilerek; vakfiyede; kendisinden sonra, ekine kadar hudutları tayin edilen köyler, çiftlikler, mezralar, yer ve araziler, hamam, meskenler bağlar, bahçeler, dükkanlar ve değirmenlerin vakfedildiği yazılıdır.

Vakfedilen gayri menküller:

Amasya Azine Nahiye'si Yergume Köyü tamamı ve mezraları, Geli, Kayacık, Karadeniz Karyeleri'nin tevâbi, mezraları levâhik, Yola Karyesi'nin nisfi şayii, Golo Köyü Nahiyesi'nde Ömer Köyü mezrasının tamamı, Merzifon Nahiyesi'nde İli Köyü yakınında Ali Hacı Köyü'nün nisfi şayii, Kafca Karyesi'nin tamamı ve 24 sehm bir sehmî hariç, Figanva Karyesi'n de nisfi şayii tamamı ve mezraları, Bayman ve Şine Köyleri'nin nisfi şayii tamamı ve Alıcık Nahiyesi'n de Camköy, Selhan ve Çaç Mezraları ile birlikte, Ulus Köyü'nde 40 sehimden 23 sehmî ve çeyrek sehmî köyün tamamı ve mezraları denmekte ve mezralar Giray Ağılı, Alçı Öyüğü, Başbüyük, Menkücek, Balana, olarak verilmektedir. Salecık mezrasının tamamı, Gündekli Köyü'nün tamamı, Hisar Kavak, Hacılar ve Zara Karyesi yakınında yer alan Tihalin Karyesi'nin tamamı, Salacık Mezrası'nın tamamı, Gül-

düklen Köyü yakınında yer alan Beygi Köyü nisfi şayii ve mezarları, Maden Gümüş Pazar Nahiyesi'nde Kazlar Ovacığında 4 hisseden iki buçuk hisse, Gündüklen havalisinde Yas-siöyük arazisinin tamamı, Simre Nahiyesi'n de Köprü Karyesi'nin tamamı, Köprü Karyesi yakınında yer alan Kargucuk Köyü'nün tamamı, Samsun Kavak Nahiyesi'nde Ahurlu Köyü'nün nisfi şayii, Tokat şehri Meşhedabad Nahiyesi'n de Kızılcağ Köyü'nün tamamı, Gül Hüseyin Köyü'nün, Tolualan Köyü'nün, Ağıl Karyesi'nin, Kızılcağiran'ın, ve Çay Karyesi'nin tamamı, Gümüş'e bağlı Kabaklı Köyü'nün tamamı, Amasya şehrinde yer alan Cısrî Nasrani civarında Ohlukaya Nahiyesi'n de etrafı çevrilmiş arazinin tamamı, Amasya şehri dışında ve vakfın ismiyle anılan adı geçen imaretin yakınında bina edilmiş yeni hamamın tamamı, Tokat şehrinde yeni hamamın tamamı, Tokat' ta yapılmış hanın tamamı, İskilip Beldesi'n de meşhur hamamın tamamı, Amasya şehrinde Çukurbahçe diye meşhur olan küçük bahçenin tamamı, Amasya şehri dışında Leys Karyesi yakınında satanın ismiyle Pulad amil diye meşhur bağlı ve ağaçlı bahçenin tamamı, İmaretin yanı başındaki bahçenin tamamı, Sultan Hatun bağı diye meşhur olan bağıın tamamı, Altıkez Karyesi'nde kain ve Keskisler diye meşhur bağıın tamamı, Amasya şehri dışında kebban denen hanın tamamı, adı geçen Kebban'ın arkasında birbirine bitişik üç dükkânın tamamı (hudutları belirtilmiş), Amasya dışında bir başka dükkânın tamamı (hudutları belirtilmiş) ve daha birçok dükkân da (hudutlarıyla birlikte) dahil sıralanmaktadır.²⁴ (Syf 353-54; Çev Syf No: 464-68).

Vakfiyede bahsi geçen bu evkafların toplamının yerlerinde başkalarına ihtibaslarından dolayı tahdid ve tarifden müstağni oldukları ve ayrıca hepsinin hudutları ve ekleriyle birlikte bahsedilsin ya da bahsedilmesin hatta yazılsın ya da yazılmasın vakıf oldukları hükümü yer almaktadır.

Daha sonra ise vakfın şartları arasında imarette salih bir şeyh bulunup oraya gelenleri

menzillerine indirip, mertebelerine göre onlara riâyet edeceği bildirilerek imam ve müezzinin görevleri verildikten sonra dört hafızın her gün Kur-an'dan birer cüz okumaları istenmiştir.

Bu görevlilerin dışında bir kandilci, bir aşçı, bir aşçı çırağı, bir ekmekçi vakıfların işlerini yürüten bir kâtib, yiyecek ve içecekleri koruyan bir haznedar ismi bulunmakta ve vakfın gelirlerinden evvela mütevelliyeye beşte biri, şeyhe her gün Sutan Murad dirhemiyle beş gümüş, senede 6 müd²⁵ buğday, imama iki dirhem ve her sene 4 müd buğday, hafızlardan her birine günde birer dirhem, aşçıya günde iki dirhem senede 3 müd buğday, çırağına her gün bir dirhem, kâtibe her gün iki dirhem ve senede 4 müd buğday ve dört müd arpa ve haznedara her gün bir dirhem ve senede iki müd buğday verileceği yazılıdır. Ayrıca görevlilerin işlerine devam etmemeleri durumunda yukarıda adı geçen mahsullerden bir şey verilmeyeceği de bildirilmektedir (Çev Syf No: 470).

Mutfakta, ekmek için 10 kilçe buğday, et için 20 dirhem, 200 dirheme denk gelecek şekilde 12 okka pirinç, bezir ve hasır için her gün bir dirhem, bal, yağ, tuz, sirke ve diğer havâyici için her gün 6 dirhem verileceği hükmü de dikkat çekmektedir. Adı geçen müdların Osmanlı müdü olduğu hatta dirhemlerinin de hünatkar denen Osmanlı dirhemi olduğu da yer almaktadır.

Ayrıca her cuma gecesi tatlı yağ ile karabiberli pirinç pişirilmesi, Ramazan gecelerinde ve diğer mübârek gecelerde ise halk arasında geçen yemeklerden üç türlü yemek yapılması koşulunda yer almaktadır. Bütün bu harcamalardan artan gelirlerin mütevellinin elinde toplanacağı hükmü de yer almaktadır. Bunlarla birlikte imaretin bakım koruma işlerinin de bu gelirlerden temin edileceği emri bulunmakta ve ayrıca bakım onarım işlerinin yürütülmesinde oğlu Mustafa Bey'in sorumlu olduğu açıkça belirtilmiş (Syf No: 355; Çev Syf No:471) ve hatta akarların hiçbirinin satılmayacağı, hibe edilemeyeceği, rehin verilemeyeceği, temlik

ve istibdal olunamayacağı, hamam, değirmen, evler ve dükkanların bir seneden fazla kiraya verilemeyeceği, miras bırakılamayacağı, hükmede vakfiye de yer almaktadır.

Vakfiyenin sonlarında, adı geçen imaret yıkılırsa evkafın mahsulünden ikinci, üçüncü defalar yeniden yapılmasını ve yapılış şeklinin oğlu emir Mustafa Bey'in emrine bırakıldığına dair bir ifade yer almaktadır.

Mustafa Bey'den sonra müteveli olacak kimsenin de aynı titizliği göstermesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

Vakfiyenin sonunda ise şöyle denmiştir: "Bunlar 840 senesi Rebiülevvel ayının üçüncü defalar yeniden yapılmasını ve yapılış şeklinin anlaşıldığı gibi vakfiye 3 Eylül 1436 M. yılında tanzim edilmiştir (Syf No: 355; Çev Syf No: 471).

Vakfiyenin 21 Zilkade 840 H. / 21 Mayıs 1437 M. tarihli zeyli vardır. Zeylin başında Niksar Kadısı Abdurrahman Muslihi ve oğulları Mehmed ve Mahmud ile hatiplerden oluşan 18 imza yer almaktadır.

İmzaların altında ise Amasya Kadısı Abdurrahman bin Mehmed'ül Muslihi'nin tespit imzası bulunmaktadır.

İlavede: "Seyyit Yusuf Ağa oğlu Seydi Lütfullah elinde olana, İbrahim elindeki iki taraftan yola mustâsildir. Genced denen bağın hepsi ki

hudutları büyük nehre, vakfın Amasya şehrinde bina ve inşa ettiği imaretin mesalihine olan üç dükkanın yoluna muttâsildir" denilmekte ve yukarıda belirttiğimiz tarih yer almaktadır (Syf No:355;Çev Syf No:471).

Vakfiyenin Zeynilde vakfedilen yerler:

Kabaklı Karyesi'nin tamamı, Vakfiyede adı geçen Maden Gümüş Pazar Nahiyenin'de yer alan Kazovacık'ta dört sehmin tamamından birbuçuk hisse, vakfiyenin içinde bildirilen şartlar gereğince imaretin işleri için vakfedilmiştir (Syf No: 355; Çev Syf No: 471).

Ayrıca Hacılar Karyesi'nin ve Şeyhler Karyesi'nin tamamının Amasya şehri dışında kurulmuş Gök Medrese diye bilinen Taramtaiyye Medresesi'ne vakıf olduğu bildirilmekte ve bunların o vakfiyeye vakfoluşunu, Durmuş Bey el müteveli ibn Kemal Paşa'nın ispat ettiği, bu nedenle Hacılar ve Şeyhler Karyesi'nin vakfiyeden çıkarıldığı ve Taramtaiyye Medresesi vakfına ilave edildiği, ilavenin, iki Müslüman şahidin (Çelebi ibn Şeyh Ali Amasî ve Hoca Saltuk ibn Kemaleddin İsmail Sivasî) Amasya hakimi önünde yemin ederek gerçekleştirildiği de bildirilmiştir²⁶ (Syf No: 355; Çev Syf No: 472).

Zeynin sonunda yukarıda verdiğimiz 21 zilkade 840 senesinde yazıldı ifadesi yer almaktadır.

Tablo 2
Yörgüç Paşa Vakfıesinde Yer Alan Yapı İsimleri²⁷

Yapı Yeri	Yapı Adı	İnşa Tarihi
Amasya ..... (Gökmedrese Mah)	İmaret	1430
Amasya ..... (Gökmedrese Mah)	Han	1430
Amasya ..... (Yeri Bilinmiyor)	Dükkanlar (15) ²⁸	1430
Amasya ..... (Gökmedrese Mah)	Kış Evi	1436'dan evvel
Amasya ..... (Gökmedrese Mah)	Taşlık	1436'dan evvel
Amasya ..... (Gökmedrese Mah)	Medrese	1430

Amasya ..... Kabban Hanı ..... 1436'dan evvel (Kent dışı?)	
Tokat ..... Hamam ..... 1435 (İvaz Paşa Mah)	
Tokat ..... Han ..... 1435? (Yeri Bilinmiyor)	
İskilip ..... Hamam ..... 1436'dan evvel (Yeri Bilinmiyor)	

Tablo 3

Yörgüç Paşa Vakfiyesinde Adı Geçen Görevliler ve Yevmiyeleri

Görevli Adı	Görevli Sayısı	Yevmiyesi
Şeyh 1		Günlük 5 dirhem gümüş, yıllık 6 müd buğday
İmam 1		Günlük 2 dirhem gümüş, yıllık 4 müd buğday
Hafızlar 4		Günlük her birine 1 dirhem gümüş
Aşçı 1		Günlük 2 dirhem gümüş, yıllık 3 müd buğday
Aşçı Çırağı 1		Günlük 1 dirhem gümüş
Katip 1		Günlük 2 dirhem gümüş, yıllık 4 müd buğday, 4 müd arpa
Haznedar 1		Günlük 1 dirhem gümüş, yıllık 2 müd buğday
Mütevelli 1		Vakfın gelirlerinin 1/5
Bevvap ..... -		-----
Nakib 1		Günlük 1 dirhem gümüş, yıllık 3 müd buğday
Ekmekçi 1		Günlük 1 dirhem gümüş, yıllık 4 müd buğday
Tahsildar 1		Günlük 2 dirhem gümüş, yıllık 4 müd buğday ve 4 müd arpa

Kaynaklar

BAŞBAKANLIK ARŞİVİ

Cevdet Tasnifi Evkaf Kataloğu Defter No: 6503 (1256 H./M. 1840)

Tapu Tahrir Defteri Belge No: 387 (929H/M.1523.M)

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi Defter No: 22503 (1100 H./1689.M)

Kamil Kepeci Tasnifi Amasya Cizye Defteri Belge No: 3878 (1261H/1845. M)

Anonim, *Köylerimiz*, Ankara: Dahiliye Vekaleti Yayınları, 1929.

_____, "Amasya", *İnönü Ansiklopedisi*, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1948: 242-51.

_____, *Amasya İl Yıllığı*, İzmir: Ticaret Matbaası, 1967.

_____, "Amasya", *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981: 407-507.

AKYURT, Yusuf, *Amasya Şehri*, (El yazması) Türk Asar-ı Atıkası Binalarına Ait Tarihi Mecmua, 8 1947: 30-37.

AŞIKPAŞAOĞLU, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz: İ Parmaksızoğlu), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II Murat Devri (1403-51)*, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989b.

DEMİREL, Ahmet, *Resimli Amasya Salnamesi*, Ankara: Güney Matbaası, 1954.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 1986.

ELDEM, H. Erdem, "Yörgüç Paşa ve Evladına Ait Birkaç Kitabe", *Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuası* 9, 1911: 530-41.

GÖKBİLGİN, Tayip, *15-16 Asırda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul: Üçler Basımevi, 1952.

_____, "Mihaloğulları", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1960: 285-92.

GÜRBÜZ, Adnan, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çevrevesinde 16. yy Amasya Sancağı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1993.

- HAMMER, Joseph, *Osmanlı Tarihi*, (Çev: A Kahraman), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- HOCA, SAADETTİN, *Tacüt Tevarih*, (Çev: İ Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- HÜSEYİN, Hüsamet, *Amasya Tarihi* 1, İstanbul: Hikmet-i Mat-i İslamiyesi Dersaadet, 1911.
- _____, *Amasya Tarihi* 3, İstanbul. Necm-i İstikbal Matbaası, 1927.
- _____, *Amasya Tarihi* 1, (Sad: A Yılmaz, M. Akkuş), Ankara: 1986.
- KAPPERT, Petra, *Die Osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya 15 und 16 Jahrhundert*, İstanbul: Nederland Historisch Arhaeologissch Institut, 1976.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Atabeğ", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950: 712-18.
- PAKALIN, Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- SOLAKZADE, Mehmet, *Solakzade Tarihi* (Haz: Vahid Çubuk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- SÜREYYA, Mehmet, *Sicill-i Osmani* (Haz: Nuri Akbayrak), İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları, 1996.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, 1520 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Amasya Sancağı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1995.
- TOKSOY, Cemil, "Yörgüç Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Ankara: 1999: 677.
- TORUK, Ferruh, "Bani Yörgüç Paşa ve İmar Faaliyetleri", *Vakıflar Dergisi* (Baskıda), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2005.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdullah, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1997.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Tokat ve Amasya Vilayetlerindeki Kitabeler*, İstanbul: Milli Matbaa, 1927.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.
- ÜSTEK, Fatma, *Tokat Merkez Kazası Vakıf Kayıtları* (H.984/M. 1576 tarihli Defteri Evkari) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1985.
- YAVI, Ersan, *Tokat*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 1986.
- YEDİYILDIZ, Bahattin, "Hızır Paşa Oğlu Mehmet Paşa Vakfının Mahiyeti", *X. Türk Tarih Kongresi* (22-26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993: 1625-33.

NOTLAR

- 1 A. Şimşirgil, *Hayrullah Efendi Tarihi*'nde Yörgüç Paşa hakkında: "Harem-i Hümayundan Çerâğ olmuştur." ifadesinin kullanıldığını bildirmektedir (1995: 460). Hayrullah Efendi'nin bu ifadesinden Paşa'nın Türk mü yoksa gayr-ı Türk mü olduğu kesin olarak anlaşılmamaktadır. Buna benzer bir ifade Uzunçarşılı'da yer almaktadır. Uzunçarşılı'da, Paşa'nın Türk olmadığını, devşirme olarak sarayda yetiştiğini söylemektedir (1927:28). Yörgüç Paşa'dan bahseden diğer yayınlarda ise bu hususiyeti aydınlatacak bilgiye rastlanmamıştır.
- 2 Külliye hakkında geniş bilgi için bkz.: Ferruh Toruk, *Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.
- 3 Vakfiye, Mehmed Paşa'ya aittir. Yusuf Akyurt yanlışlıkla vakfiyeyi Hızır ve Mehmed Paşa'nın vakfiyesi olarak belirtmektedir. B. Yediyıldız bizim ele geçiremediğimiz bu vakfiyeyi incelemiştir. B. Yediyıldız vakfiyenin Mehmed Paşa vakfiyesi olduğunu belirtmekte fakat Y. Akyurt'un bahsettiği silsilenameden söz etmemektedir (1993: 1625).
- 4 T. Gökbilgin'de Paşanın Mihaloğulları ailesinin Anadolu kolundan olduğunu söylemekte; fakat Amasya'da yaptırmış olduğu caminin kitabesinde ve camiye bağlı türbede yer alan kendisine ait kabir taşında "Yörgüç Paşa bin Abdullah" ibaresinin yazılı olduğunu belirterek, ileri sürmüştüğü bu görüşe şüphe ile bakmaktadır (1960: 286,287).
- 5 Yusuf Akyurt'un bahsetmiş olduğu silsilename için bkz.: Ferruh Toruk, *Bani Yörgüç Paşa ve İmar Faaliyetleri*, *Vakıflar Dergisi*, 29 (baskıda).
- 6 H. E. Eldem, Celaleddin Yörgüç Paşa'nın isminin başında bulunan Atabek ünvanının Selçuklu kitabelerinde yer alan atabek ünvanı ile karşılaştırmaktadır. Eldem, el atabeki yazılmasını o kişinin bir atabeke mensup olduğu ya da doğrudan doğruya aynı memleketten olduğuna delâlet ettiğini, bu ünvanın Selahaddin Eyyubi vasıtasıyla Mısır'a kadar uzandığını, Selçuklularda ise ümerâ mertebesinde kullanıldığını ve kelimenin ata ile bek den oluşan bir kelime olduğunu ve büyükbaba manasını içermiş olmasına rağmen Selçuklularda hükümdarın oğullarının yardımcılarına verilen bir ünvan olarak kullanıldığı bildirmektedir (1911:532-533). Yörgüç Paşa'nın, isminin başında bulunan Atabek ünvanını, oluşturmaya çalıştığımız silsilenamede de yer alan, dedesi Nasruddin Ahmed Atabey'den almış olabileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca Atabeğlik hakkında bkz: F Köprülü, 1950:712-718.
- 7 Ayrıca bkz.: Hüsameddin, 1986:133; Ayverdi, 1989b:215; Eldem, 1911: 530; Uzunçarşılı, 1927:117; Tüfekçioğlu, 1997:221.
- 8 21 Rebiülevve 1870 H. /21 Eylül 1466 M. tarihli Hacı Hayrettin Hızır Paşa Vakfıyesi'nde Hayrettin Paşa Yörgüç Paşa'nın kardeşi olarak gösterilmek-

- tedir. Bkz.: VGMA: Def No: 609, Sıra No: 272. Ayrıca bkz.: (Anonim, 1967: 125; Hüsameddin, 1927: 191; Kappert, 1976: 23). E. H. Ayverdi de, Hızır Hayrettin Paşa'yı Yörgüç Paşa'nın kardeşi olarak göstermekte ve Mehmed Paşa'nın da Hızır Hayrettin Paşa'nın oğlu olduğunu, bununla birlikte Mustafa Bey'in de Yörgüç Paşa'nın oğlu olduğunu yazmaktadır (1989b: 228). Hızır Hayrettin Paşa, Amasya'da kendi adıyla anılan mahallede (Mahalle 1523 tarihinde 8 hâne 3 mücerretten ibaretti). camii, medrese, mekteb, zaviye (Bkz.: BOATD, Def No: 387, 929 H/1523) iki hamam ve çeşmeler yaptırmıştır (Hüsameddin, 1986: 109, 185, 229, 213; Ayverdi, 1989c:27-31; Şimşirgil, 1996: 100,105; Gürbüz, 1993: 227-28; Gediz, 1994: 286-295) (Bkz.: BOAMMTD, Def No: 22503,1100H/1689; BOAKKTACD, Def No: 6503,1256H/1840M; BOAKKTACD, Def No:3878,1261H/1845M). Bu yapıların 1465-66 yılları arasında tamamlandığı bilinmektedir (Hüsameddin, 1986: 109). Recep Mahallesi'nde de (Mahalle 1523 tarihinde 23 hane, 19 mücerred 1 imamdan ibaretti). Bir zaviye inşa ettirmiştir (Hüsameddin, 1986:113). Ayrıca Samsun'da da bir cami yaptırdığı bilinmektedir (Yılmaz, 1990: 24).
- ⁹ Ayrıca, Eldem, 1911:70'de; Uzunçarşılı, 1986:404'de ve Demiray, 1954:70'de de Hızır Paşa, Yörgüç Paşa'nın oğlu olarak yer almaktadır. Eldem, ayrıca Hızır Bey'in, kabrinin Amasya'da olmamasını Bey'in Varna Savaşında (1444) şehit düşmesine bağlamaktadır (1911: 538). F. Üstek ise Yörgüç Paşa'nın oğlu olabileceğini düşündüğü Hızır Paşa'nın türbesiyle ilgili bir vakıf kaydından bahsetmekle birlikte yer yer çelişkiye düşerek kayıtda geçen Hızır Paşa'nın, Amasya'da 1456 yılları arasında sekbanbaşı olan Hasan Ağa'nın oğlu Hızır Paşa olabileceğini de söylemekte ve bu vakfın, bu iki şahısdan hangisine ait olduğunu kesin olarak bildirmemektedir. Türbenin yeri ve Hızır Bey'in ölüm tarihi hakkında da herhangi bir bilgi vermemektedir (1985: 42-43).
- ¹⁰ E. Eldem, Atabek Nasruddin Ahmed Bey'in torunu Hayrettin Paşa'nın oğlunun, Mehmed Bey olduğunu ve Mehmed Bey'in babası Hızır Hayrettin Paşa'nın, şehzade Sultan Ahmet'in Amasya Valiliği sırasında ona lalalık yapmaya başladığı ilk günlerde vefat ettiğini, bunun üzerine cenazesini Kavak'daki camisinde bırakmayıp, Amasya'da kendisinin yaptırdığı caminin yanındaki türbeye defnettirdiği üzerine bir rivâyetten bahsetmektedir (1911:533, 538). B. Yediyıldız'da, H. 896/M. 1491 tarihli Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde Paşa'nın, Büyük Emir Yörgüç Paşa'nın kardeşi, Hızır Paşa'nın oğlu olarak gösterildiğini bildirmektedir (1993:1625).
- ¹¹ Yörgüç Paşa'nın Abdi ve Ali Bey adında iki oğlu daha olduğu (Eldem, 1911: 537) bilinmekte; fakat bu şahıslar hakkında bilgi bulunmamaktadır.
- ¹² Yörgüç Paşa'nın birinci zevcesi Safiye Hatun'dan olan oğlu Mustafa Bey, Amasya'da, Amcası Hızır Hayrettin Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın adıyla anılan mahallede (Mahalle 1523 tarihinde 43 hane, 19 mücerred ve 1 imamdan ibaretti). 840 H. /1437 M. yılında bir hamam yaptırmıştır (Hüsameddin, 1911: 169; Ayverdi, 1989b:228-229). Ayrıca Havza'da, 1436-37 yılında camii, imaret ve hamamdan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir (VGMA, Çev: Def No: 247, Sıra No: 246, Hüsameddin, 1911:365; Ayverdi, 1989b:497-503; Gürbüz, 1993:240). H. Hüsameddin, Mustafa Bey'in, amcası Hızır Hayrettin Paşa ile birlikte Varna Savaşı'nda şehit düştüğünü bildirmektedir (1927:217).
- ¹³ H. Hüsameddin de, Şahbalu Hatun'un Yörgüç Paşa'nın eşi olduğunu söylemekte fakat hatunun kimin kızı ve kaç çocuğu olduğunu yazmamaktadır (1911:152). Ayrıca Şahbalu Hatun'un hayırsever bir hatun olduğu da bilinmekte ve Sofular Mahallesi'nde Mahmud Çelebi Mescid'i yanında H. 841/M. 1437'de bir mektep, bir çeşme ve mescid yaptırdığı anlaşılmaktadır (Hüsameddin, 1911:152,213; Akyurt, 1947:33; Ayverdi, 1989b:226;). A. Gürbüz, Emine Şahbalu Hatun'un tanzim ettirmiş olduğu, VGMA 608 Numaralı defterde yer alan bir vakfiyesinin bulunduğunu bildirmekte; ayrıca Sofular Mahallesinde 1437 tarihinde bir de mescid yaptırdığını yazmaktadır (1993:213). T. Gökbilgin ise 15-16 Yüzyılda Edirne ve Paşa Livavası adlı eserinde II. Murat dönemi vakflarını sıralarken: "Çiçek binti Abdullah (Yörgüç Paşa Zevcesi) vakfı" der ve: "Kurtçu Doğan Mahallesi'nde (Edirne) Çiçek Hatun binti adında biri evini H. 872/M. 1467 tarihli vakfiye ile vakfetmiştir." ibaresini de (kaynak göstermeden) vererek Abdullah kızı Çiçek Hatun'un, Yörgüç Paşa'nın zevcesi olduğunu bildirmektedir (1952:344). Burada ismi geçen Yörgüç Paşa'nın, henüz tespit edemediğimiz başka bir Yörgüç Paşa olabileceğini düşünüyoruz; çünkü Yörgüç Paşa'nın Çiçek adında bir zevcesi olmamıştır. Ayrıca Gökbilgin'in vermiş olduğu bilgi doğru ve bahsetmiş olduğu Yörgüç Paşa'da Amasya'da paşalık yapmış olan Paşa ise, Paşa'nın babasının Abdullah olduğu unutulmamalıdır. Gökbilgin, Çiçek Hatun'u Abdullah kızı olarak gösterdiğine göre Yörgüç Paşa ile Çiçek Hatun'un kardeş olması gerekir. Halbuki, T. Gökbilgin, Çiçek Hatun'u Paşa'nın zevcesi olarak göstermektedir.
- ¹⁴ Uzunçarşılı, II. Murat'ın zevcesi olan bu hatunlardan birinin Yeni Hatun olduğunu söylemektedir (1927: 28).
- ¹⁵ Yörgüç Paşa'nın silsilenamesi oluşturulurken ya-

- rarlanılan diğer kaynaklar için bkz.: BOACTEK: Def No: 6503, H. 1256/M. 1840 (Bu belgenin 1-4 sayfalarında Amasya içindeki vakıfların dökümü bulunmaktadır. Vakıflar arasında Yörgüç Paşa'nın vakıf eserlerinin isimleri de yer almaktadır); BO-AMMDT: Def No: 22503, H. 1100/M. 1689 (Defterin 5-13 sayfalarında Amasya içindeki vakıf eserlerin dökümleri mevcuttur); Hammer, 1997:134; Demirel, 1954:70; Uzunçarşılı, 1986:404; Toksoy, 1999:677; Yavi, 1986:71,72.
- ¹⁶ E. Hakkı Ayverdi de Yörgüç Paşa'nın Çelebi Mehmed döneminde lalalık yapmış olduğunu H. Hüsameddin'den aktarmaktadır (1989b: 215). H. Hüsameddin ayrıca H. 822 /M. 1419 yılında Yörgüç Paşa'nın Sivas, Divriği ve Darende taraflarında huzuru sağlamak üzere Amasya'dan Darende'ye gittiğini, yerine kayıbiraderi olan Emirüddin Mahmut Paşa'yı kaymakam tayin etmesine rağmen eski kethüdası El Hac Mehmed Ağa'nın Amasya'yı idare ettiğini ve El Hac Mehmed Ağa'nın 1432'e kadar Yörgüç Paşa'nın kethudalığını yaptığını söylemekte, daha sonra ise Yörgüç Paşa'nın Darende'den Sivas'a oradan da Kayseri ve Niğde havalisine kadar giderek birçok eşkiyayı kestiğini ve H. 832 /M. 1428'de Amasya'ya dönüp, kayıbiraderi Mahmut Paşa'nın da Sivas Beylerbeyliği'ne getirilmesini sağladığını bildirmektedir (1927: 204). Ayrıca Yörgüç Paşa'nın kethudası El Hac Mehmed Ağa için bkz.: Akyurt, 1947:33; Hüsameddin,1986: 86.
- ¹⁷ Bkz.: (Toksoy, 1999: 677; Sakaoğlu, 1999: 235; Uzunçarşılı, 1986: 396; Süreyya, 1996:1703).
- ¹⁸ Ayrıca bkz.; Demiray, 1954: 70; Anonim, 1981: 425; Anonim, 1948: 246). H. Hüsameddin, Yörgüç Paşa'nın 825 senesi şaban ayında (Ağustos 1421) Ankara Valisi iken H. 827 /M. 1424 de Amasya Beylerbeyi olarak geldiğini söylemektedir (1927: 198). Ayverdi de H. Hüsameddin'in bu söylediklerini olduğu gibi aktarmaktadır (1989b: 215).
- ¹⁹ Yörgüç Paşa'nın siyasi başarıları hak bkz.: F. Toruk, a.g.m.
- ²⁰ A. Demirel, Yörgüç Paşa'nın Edirne'ye muhafız olarak gönderildiği tarihi neden göstermesizin 1435 olarak (1954: 70) durmaktadır. A. Gürbüz'de, A. Demiray'ın vermiş olduğu tarihi kabul etmektedir (1993: 28). E. Eldem, (1911: 425) ile Ayverdi, (1989b: 215) H. Hüsameddin'in vermiş olduğu tarihi yani 1434 senesini kabul etmektedir. Yurt Ansiklopedisi'nde de paşanın 1435 de Edirne'ye gönderildiği yer almaktadır (Anonim, 1981: 425). A. Şimşirgil ise Hayrullah Efendi Tarihi nde Yörgüç Paşa'nın H. 838/M. 1434 de Edirne ye gittiğinin yer aldığını yazmaktadır (1995: 463) Tacet'ül Tevarih de 1434 tarihinde Edirne muhafızlığına tayin edilen kişinin Saruca Paşa'nın olduğunu bildirilmesi (Hoca Saadettin Efendi, 1999: 188) Paşa'nın Edirne'ye gitmiş olduğu kaydının dahi şüpheye karşılanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Uzunçarşılı, Paşa'nın vefatına kadar Rumiye-i Sügra valiliğinden ayrılmadığını söylemektedir. (1927: 28). Bununla birlikte H. Hüsameddin, Yörgüç Paşa'nın son dönemlerine ait bilgiler verirken, Paşa'nın bir yıl Edirne'de kaldıktan sonra H. 839/M. 1435'de Amasya muhafızı Şeyh Paşa'nın vefatı ile birlikte tekrar Amasya ya geldiğini ve H. 841/M. 1437'de Amasya valiliğinde bulunan Şehzade Alaeddin Ali Çelebi'nin lalalığına ve aynı zamanda şehrin muhafızlığına tayin edildiğini kaydetmektedir (1927: 207-211).
- ²¹ Yörgüç Paşa'nın Amasya dışında yaptırmış olduğu eserler hak bkz.: Ferruh Toruk, a.g.m.
- ²² Cemal Toksoy, Yörgüç Paşa'nın 1436 yılında Amasya'da vefat ettiğini yazmakta fakat bu konuda hiçbir bilgi vermemektedir. (1999:677),Yurt Ansiklopedisi'nde ise Paşa'nın 1434 de vefat ettiği yer almaktadır (Anonim, 1981:425).
- ²³ Haydar Bey'in, Vezirköprü Bölgesi'nde Koca Karyası denilen sağlam hisarın kontrolünü elinde tutan yaşlı mert ve güngörmüş çok iyi silah kullanan bir bey olduğu ve bu beyin Kocakaya zaferinde Yörgüç Paşa'ya yenik düştüğü bilinmektedir (Solakzade, 1989:217-218; Hoca Saadettin Efendi, 1999:162-163; Neşri, 1995: 599-601; Hammer, 1997: 135; Aşıkpaşa, 1992: 94). Bu bey vakfiyede adı geçen Haydar Bey olmalıdır.
- ²⁴ İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Köylerimiz adlı eserde, Vakfiyede ismi geçen Ali Hacı Köyü, Ömer Köyü, Golo Köyü, Yola Karyesi, Kafça Karyesi, Bayman Köyü, Şine Köyü, Cam Köy, Gündüklü (Geldiklanabad) Köyü, Hacılar Karyesi, Ahurlu Köyü, Kabaklı Köyü isimleri yer almamaktadır. Vakfiyede ismi geçenYerguma (Argoma) bugünkü Suluova ilçesidir. Kızıl Köyü, Ağıl Köyü, Gümüş Kazası sınırları içerisinde görünmekte (Anonim, 1929: 121), Beyköy ise Samsun merkeze bağlı olarak yer almaktadır (a.g.e.: 710). Vakfiye de geçen bu köy isimleri *Köylerimiz* adlı eserde yer almamasına rağmen BOA 929 H. /1523 M. Tarih ve 387 No'lu defterde ise; Kanu Köyü, Kayacık Karyesi, Ömer Köyü (Ömer Hanı Köyü), Geli Köyü (Kulaguz Köyü), Yuvala Köyü (Yola Hacı Köyü), Hacılar Karyesi (Hacı Köy), Alıcık Köyü, Kabaklı Köyü Argoma'ya bağlı olarak; Fıgan Karyesi, Mengüçük Karyesi (İl Gazi Köyü), Zara Karyesi, Yassıyük Arazisi, Şeyhler Karyesi , Çay Karyesi, Hisar Kavak Köyü, Ulus Köyü (Olus) Geldiklanabad'a (Geldigelen ya da Gediksaray) bağlı olarak, Gül Hüseyin Köyü (Göl Hüseyin), Tolualan (Tuhulu) Köyü ,Giray Ağılı Köyü Gümüş'e bağlı olarak gösterilmekte ve bunların dışında Şine (Şebne) Köyü, Çam Köyü bugün Çorum'a

bağlı Osmaniç ilçesi sınırları içerisinde; Salacık Mezrası, Samsun'un Simre-i Ladik'e (Samsun'un Havza ilçesi ve köylerini içine alan bölge) bağli olarak yer almaktadır.

- ²⁵ Müd, F. Develioğlu'nda, Müd ve Mut olarak geçmekte ve Batman nevinden bir ölçek olduğu bildirilmektedir (Develioğlu, 1993: 707). Müd eski bir tahil ölçüsü olup, Suriye ve Mısır'da eski çağlardan beri kullanılmaktadır. Bu ölçü biriminin daha sonra ticari ilişkiler sonucu Anadolu'daki tahil ölçekleri arasına girmiş olabileceğini düşünürüz. Fakat Anadolu'da bölgeler arasında müd ölçüsünde farklılıklar mevcuttur. Örneğin 1 Diyarbakır müdü 16 İstanbul kilisine yani 586 lt'ye, bir Sive-rek müdü 8 İstanbul kilisine yani 291 lt'ye, bir Kü-tahya müdünün da 20 İstanbul kilisine yani 728 lt'ye denk geldiği bilinmektedir. (Pakalın, 1993: 597) Osmanlı malîyesinde müd yıllık ortalama tahil verimini gösteren bir terim olarak bilinmektedir. Daha çok (incelediğimiz vakfiyede de olduğu gibi) vakfiyelerde ve tahrir defterlerinde kullanılmaktadır. 1 müd genelde buğday ağırlığı olarak 505.6 kg'a eşittir. Bu da 20 İstanbul kilisi demektir.
- ²⁶ Vakfiyede geçen; elkâb (isim), dâr (yer), marûtur (bilinir), mesâkine (miskin), habs (tutma), İn'âm (iyilik), levâhik (bölüm),tevâbi (tamamı), nisfi şayii (taksim olunmamış müşterek hisselerin yarısı), sehm (hisse), kebbân (baskül:kantar), mustâlsil

(bitişen), Levayik (ekler) mesâlihi (işler) ve Hava-yic (zaruri giderilmesi gereken ihtiyaçlar) kelimele-rinin anlamı için bkz: Develioğlu, 1993: 215, 165, 581, 624, 304, 435, 549, 1099, 980, 930, 500, 689, 624, 345. Bu kelimelerden nisfi şayii, sehm kelimesi için ayrıca bkz.: Pakalın, 1993: 312,145. Taşlık kelimesi için ise bkz.: Arseven, 1998: 1951.

²⁷ Tabloda yer alan yapılar hakkında bkz.: Ferruh Toruk, a.g.m.:

²⁸ Vakfiyede ismi geçen dükkanlardan; üçünün Kab-ban Hanı arkasında yer aldığı ve hudutlarının; Şe-ref bini Fethüddin vakfının tasarrufunda olan arazi ile Seydi Hüseyin Dellal'ın tasarrufunda olan kab-ban ve yolla sınırlı olduğu belirtilmektedir. Yine birbirine bağli başka üç dükkanında hudutları; Hacı Seydi Ahmet Neal'nın tasarrufundaki vakıflar ve yol ile sınırlandırılmıştır. Birbirine bağli bir başka dört dükkanında hudutları Ekfan-ı fukara vakfı ve iki taraftan da yol ile inilti olarak gösterilmiştir. Bunların dışında Amasya dışında, Tokatlı Karaca Hızır vakfına ve iki taraftan yola sınır bir dükkan ile Mevlana Mukbil oğlu Hacı Mahmud tasarrufundaki yer ile Siyanüddin Emir Yusuf'un tasarrufundaki yerle birlikte iki taraftan da yola bi-tişik iki dükkan ile hudutları Kaya Paşa Hamamı yanı sıra Keçeciöğlü diye bilinen Ferecellah Oğlu Ahmed'in tasarrufunda olan vakıf ve bir taraftan da yola sınır olan Ekmekçi dükkanı gösterilmek-tedir.

Zamanın Elinden Tutmak

Prof. Dr. Sadık Tural,
Zamanın Elinden Tutmak,
Yüce Erek Yayınevi, veşinci baskı, Ankara Mart 2006, 336 sayfa

Berna Esin

Ahi Evran Üniversitesi Öğretim Üyesi / Kırşehir
bernaesin@yahoo.com

Zaman, bir isim olmayı aşan, herkese kendini düşündürmesini bilen bir kavramdır. Günlük hayatta farkında olarak ya da olmadan, onu defalarca aklımızdan geçiririz; ama kaçımız bu kavramda bulduklarımızı, bize açtığı yolları ve yaşantı örgümüzdeki etkisini uzun uzadıya hesap ederek düşünmeyi denedik? Zamanın tanımını yapabilen var mı?

Bazen iyi tarafımıza denk gelir, zamanı, her anın değerini bilerek yaşarız tanırız, bazen onu boşa harcarız, bazen tutamadığımızı düşünür acizleşiriz, bazen de elimizin tersi ile iter, geçen zamanı unutmaya, yok saymaya çalışırız.

İçimizde kaç kişi, elimizde tutamadığımız zamanın, elinden tutabileceğimizi iddia edebilir? Prof. Dr. Sadık Tural'ın kitabını okuyan herkes...

Sakin yanlış anlaşılmasın, bu iddiada bulunan ben değilim; Hocamız. Kitabının beşinci baskısını sunuş yazısında, kendisini "zaman ve insan kavramı üzerinde düşünme çilesini

yaşayan bir insan" olarak tanımlamış. Düşünen, düşündüklerini kelimelere anlatabilen, (çünkü kelimelerin dilinden anlamazsanız, onlara aklınızdan geçenleri anlatamazsınız ki, bu da ayrı bir meziyet ve sanattır) nadir insanlardan olduğunun farkında. Sadece Hoca mı? Hocanın kitabını okuyanlar da. Bu nedenle Hoca'nın kitabından, hayatın ve zamanın elinden tutmasını öğrenen insanların sayısı, her baskıda daha da artarken, baskı sayısı da orantılı olarak artıyor.

Okuyucusu ile bu yılın Mart ayında beşinci baskısında buluşan *Zamanın Elinden Tutmak*, bana göre kitapta yazılanın aksine üç değil, beş bölümden oluşuyor. Her baskı için Hoca'nın 'söz başı', 'takdim', 'sunuş' olarak adlandırdığı ilk bölüm, okuyucunun kitabı eline alışından itibaren, tatlı bir heyecan atmosferi yaratıyor. İlk baskı için yazılan 'söz başı', ikinci baskı için yazılan 'takdim', üçüncü ve dördüncü baskı için yazılan 'sunuş', ayrı ayrı birer anlatımlı metin; ama beşinci baskıyı okumamış bir aydın, diyebilirim ki, gerçekten eksiktir. Belki de daha yeterince okur olamayışındandır; ama ben, daha ilk bölümü okur

okumaz, üzerinde yükseldiği kaideyi okuyucusunun ve öğrencisinin yorumuna teslim etme samimiyetini ve yüceliğini gösteren başka bir edebiyat bilimcisi tanıyıp tanıdığımı düşündüm.

Edebiyatımızın sorunlarını, farklı üslubu ve bakışı ile yorumlayan Hocamız, ikinci bölümde, edebiyat bilgi alanının durumunu değerlendirirken, ‘zamanın yürümesiyle...’ diye başlamış söze. Kim demiş zaman gelir geçer diye? Biz yerimizde sabit duruyorsak ve eğer gelen de giden de zaman ise, “Artık demir almak günü geldiyse zamandan, meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan” dizeleri boşuna yazılmış olmaz mıydı? Öyleyse zamanın bir yere gittiği yok. Hep giden bizlerden ki Karşıyaka’ya kapı üstüne kapı açılıyor; bütün tepeler sırtlar, beyaz mermerlerle kaplanıyor. En küçük zaman saydığımız ‘an’lardan, salise, saliselerden saniye, saatlerden gün doğmuyor mu? Her biri diğeriyle birleşerek büyümüyor mu? Dakikalar saat oluncaya kadar tam almış kat, günler de yıl olabilmek için üç yüz almış beş kere büyümüyor mu? Demek ki zaman doğar, büyür ve yürür. Hiçbir zaman ne gelir, ne de geçer gider. O yürür. Bazen hızlı, bazen yavaş. Yapmamız gereken tek şey, yürüyüşümüzü zamana uydurmak. Geri kalmamak.

Zamanı, oluşturan, geliştiren, sonlandıran tanrı sopası gibi algılayıp, edebiyatı merkez yaparak toplumumuzun değerleri, konuları ve insan ilişkileri gözden geçiriliyor. Bu eserde toplumumuzun değişme süreçleri ve son iki yüz yıldır bu konudaki ‘arayışları’, edebiyat bilimi ve edebi eserlerden yola çıkılarak yumuşak olduğu kadar estetik bir üslupla ele alınmış.

Üçüncü bölüm “Şiir ve Şairler”. Doğrusu kitabın önceki baskılarından birini niçin görmedim diye her paragrafta üzüldüğüm bölüm, ‘şiir ve şairlerle’ başlığını taşıyan, yüz sayfadan fazla yer tutan özel bölüm. Aşk, on beş yaşındaki bir insan için farklı, yirmi beş yaşındaki bir insan için farklı, otuz beş yaşını aşan için ise çok farklı bir kavramdır. İki insan arasında-

ki aşktan, vatana, millete, tarihe, bayrağa ve Allah’a duyulan aşka kadar, çeşit çeşit aşklar, şiiri dokur. Şairin yazdığından daha önemlisi ise okuyucunun şiirde bulduğudur. Sadık Hoca, “izlenimler ve yorumlar” ifadesi ile bu metinlerde bulduklarını ve ulaştıklarını bizimle paylaşıyor.

“Nihad huy demek. Mizaç desek kim neder?” diyecek kadar nükteli Hocamız, kitabın şiirimiz ve şairlerimize ayırdığı üçüncü bölümünde, Ârif Nihad Asya’nın hayatının özetini o’nun kalemiyle anlatmış, sonra da bu gerçekleri, komiğimsi acıklılıkla verişine “İşte nükte... Yetim, ana sevgisinden uzak, çileli ilk on beş yılın destanı...” diyerek ‘nükte’ kavramını da gizliden gizliye tarif etmiştir.

Hocanın sandığında, bazıları zamana yenik düşmüş, bazıları da ortalıkta işsiz güçsüz gezen kelimelerin, nasıl da özenle bir araya toplanıp, gelişigüze dışında, hiç de sıradan olmayan bir sıralanış ile bir solukta, aklın ve dilin şekline bürünen ve anlam özelliklerini asâletle taşıyışlarını hayran hayran seyredeceğimiz, bizi büyüüne kapıran ve kurtuluşu olmayan her bir kelimenin, sihirli birer ifadeye dönüşmesine şahit olacaksınız.

Ben bu ifadeleri keyifle içime çekerken, nesrin şiire dönüştüğü, şiirin seçilmiş mısralarının yorumlandığı kısımda, edebiyat dünyasının birbirinden renkli kapılarını aralıyordum. Kapılardan birinin içine dalıp, az gittim uz gittim; bir de arkama dönüp baktım ki farkına bile varmadan ne de çok bilgi edinmişim.

Dördüncü bölümde “Tahkiyemizin Dünyasına” bir yolculuk var. Tahkiye kavramı, hikâye etme, öyküleme anlamına geliyormuş... Bu bölümdeki romanların ve hikâyelerin tahlillerinin, herkes tarafından okunmasını doğrusu çok istiyorum; ancak, bölümün son yazısı olan, Zeynep Kerman’ın doktora tezine ilişkin yazının, bu kitapta ne gereği vardı? Demekten kendimi alamıyorum. Konunun, üç beş kişi dışında geniş kitleleri ilgilendirmediğini düşünüyorum.

“Ömer Seyfeddin’in Ümidi veya ‘Mehdi’”

kısımında Hoca, bir ülkenin aydını ile halkı arasındaki kopukluğun, 'kabuller dünyasındaki farklılıktan' ileri geldiğine değinmiş ve bir edebiyatçının yanı sıra bir sosyolog edası ile ciddi bir toplumsal konuyu ele almış, çok da güzel tahlil etmiş. Yazdığı yazının konusunu oluşturan ana kavramları bu denli özümsemiş başka bir yazar tanımıyorum. Bu yazıyı okursanız, ülkemizdeki çoraklığın derindeki nede-
nine siz de üzüleceksiniz.

İmparatorluk yapısının, ümmet anlayışının ihmal ettiği, köylü ve asker bıraktığı öksüz Türklüğün 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk kırk yılındaki uyanış olmasaydı, biz bugün ne olurduk? Milliliğin önce 1911-1919, sonra 1920, 1939 yılları arasında iki ayrı yükselişi var. Birinciyi edebiyatçılar, ikinciyi Atatürk başardı. Edebiyat eserlerini birleştirici, milliliği öne çıkarıcı birer araç veya dünya sayan Sadık Hoca, her iddiasına sağlam deliller sunuyor.

Batının yoksulluğumuzu bahane ederek yüklediği ve istediğini yaptırmayı denediği şu son yirmi yıldır atılan yanlış adımları düşününce, "Zamanın Elinden Tutmak" türünden, içeriği, söylemleri ve söyleyişi ile 'bizden' eserlere duyulan ihtiyaç daha kolay anlaşılır.

Birdenbire önceki bölümde geçen bir ifade takıldı gözüme. Hoca'nın, "Bir Yabancı Adlı Oyunun Düşündürdükleri" kısmının sonundaki yorumu, okuyan herkesi, o sırada her ne işle meşgulse işinden koparır, oyunu seyretmeye götürür cinstendi. Bunu fark edince, konu konu geri dönerek, her konunun sonundaki yorumları tekrar okudum. Hepsisi de oldukça kısa ve öz cümlelerle örülmüş, deyim yerindeyse, 'tek atışla tam kalbe isabet' ustalığında özetlenmiş, 'yoran' değil, 'yorum'lardı. Hele hele Irak ve Güneydoğu Anadolu belası, Türkiye'nin gündemini işgal ederken, ABD'nin bile Kerkük'teki Türklüğün apaçık haklarını inkâr ederken, Hocanın yazısı ayrı bir cep feneri oluyor.

"Televizyonda Tiyatro: Bir Yürek Satıldı" konu başlıklı kısmın sonundaki, beni hayran

birakan çok yönlü ifade ve yorumları sizlerle paylaşmak istiyorum. "Küçük bey iç çatışmasını kazanıyor (mu?); kadın iç çatışmasını ve bunu kazanışını söze yahut davranışa dönüştürüp bize göstere(mez miydi?)medi..." diyerek, umutsuzca, değiştiremeyeceği sonucu belirtirken, asıl beklentisini de çok kısa ve yalın bir ediş üslûpla ifade eden hocamız, beşinci baskıyı sunuş yazısında da, "Türkler, alimin, ahlâklı ve hikmetli, zengin in saflı ve merhametli, yoksulun gayretli ve sabırlı olmasını ister ve bekler." diyerek, Türk toplumunun istek ve beklentilerini kısa ve öz ifadelerle bizlere hatırlatırken aynı zamanda uyarıda da bulunuyor. Yetişen nesillerin, ait olduğu toplumun karakteri ve öz değerlerine uygun yaşamaları ve yabancıların da toplumumuzun bu yönünü bilerek hareket etmelerini beklediğimizi belirtiyordu.

Ben 'beklenti' kelimesini sevmem. Bana göre beklenti, kendisi huzursuz olduğu kadar, huzursuzluk verici bir kelimedir. Belki de arkasında gizlediği, hayal kırıklığı veya kıskançlık kavramlarının görünüşteki hali oluşundandır ki daima sahte, aldatici ve tahammül sınırlarımı zorlayıcı bulmuşumdur; ama itiraf etmiyim, hiçbir beklenti bu kadar güzel ifade edilemezdi. Hocanın bu kısacık yorumu, sadece beklentinin değil, soru ve sorgulamanın, yargı, sonuç ve çıkarımın ahenkle duruşunun, ifade-deki çeşitliliğin ve en önemlisi, kalemin akla itaatinin örneğidir.

Son bölüm ise farklılığı ile dikkat çekici türden; çünkü kişi adları dizininin yanı sıra bir kavram adları dizini oluşturulmuş. Bu bölüm, bence kitabın en keyifli kısmı. Kişi adları dizini geçiniz; her kitapta bulunmakta ve bulunabilir; ama kavram adları dizini bizim gibi aydın olma sorunları çeken insanlar için düşündürücü; üstelik liste şeklinde karşımıza çıkışı ile düşünce açılımlarına, zihnimizi aynada seyretme imkanına yol açtığı için çok çok düşündürücü. Daha önce siz böyle bir yeniliğe rastladınız mı bilmem; ama kavramların hayatımızdaki önemini altını çizerek bize hatırlatışı ve adeta kı-

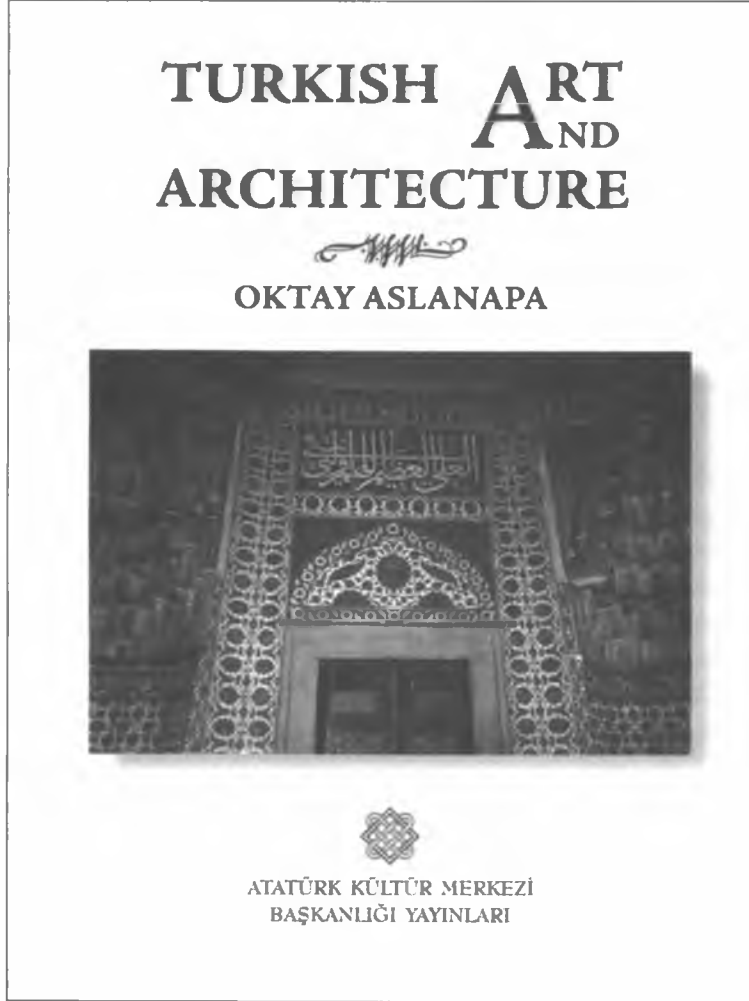

lavuzluk edişi benim çok hoşuma gitti.

Bu kitabı eline alıp okuyanlar, edebiyatımızın zamanda yolculuğu esnasında başından geçenleri, Hoca'nın kaleminden dinleyip öğrenirken farkında olmadan, nasıl da kaliteli zaman geçirdiklerini düşündüklerinde, aslında kitabı değil, zamanı satın aldıklarını anlıyorlar; çünkü zamanın elinde tutarak kaliteli, faydalı ve hoşça zaman geçiriyorlar. Belki de kitabın beşinci baskısını yapışının nedenlerinden biri budur.

İnsafın ve hikmetin geçer akçe olmaktan çıkarılmasını, bilgeliğin ve bilgelerin sesinin kısılmasını yeniden düşünmek istiyor musunuz? Bu kitabı lütfen okuyun.

Prof. Dr. Sadık Tural'ı "Zamanın Elinden Tutmak" adlı eseri yazdığı için şükranlarımı sunuyor, okuyucuların 'zaman' denilen kavramla her zaman barışık yaşamalarını, birlikte yürümelerini diliyorum.

Anadolu Selçukluları Döneminde Selçuklu Kervansarayları Üzerine Düşünceler

Cengiz Bektaş, *Selçuklu Kervansarayları, Korunmaları ve Kullanılmaları Üzerine Bir Öneri*,
Yapı-Endstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1999, 160 s.

Mukaddes ARSLAN

AKDİTY Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı /Ankara

Anadolu toprakları bir tarih hazinesidir ve hemen her asırda seçkin bir tarih sergiler. Anadolu toprakları tarihle bütünleşmiştir. Anadolu, Türk Tarihinin vazgeçilmez parçasıdır. Anadolu'yu tanımak için Türkiye ve Türk Tarihinin sayfelerini çevirmek gerekir.

Tarihçi olmanın en büyük lezzeti hiç şüphesiz, mensup olduğu milletin tarihini okurken ve araştırırken önüne çıkan tarihî tespit ve tahlillerde doğruyu gözlemlemek, düşünmek ve hissetmektir. Tarih anlayışımız dahilinde ve Türk Tarih zinciri çerçevesinde birbirini peşi sıra izleyen Türk devletlerine baktığımızda, rahatlıkla ve hakikati işaret ederek diyebiliriz ki, Anadolu'da kurulan Türk devletleri kendilerinden önce kurulan Türk devletlerinin bir devamı ve muhafazasıdır.

Mekân bakımından üç kıta, zaman olarak da Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet çizgisi dahilinde değerlendirdiğimiz Türk Tarihinin bütünlüğü; tarihî ve gerekse kültürel özellikler açısından bir zincir gibi birbirini takip ettiği düşüncesine dayanmaktadır.

İşte bu bağlamda Selçuklular ve Selçuklular'ın Anadolu uzantısı olan Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'ya Türk mührünü vuran bir Türk devletidir diyebiliriz. Kuşkusuz Anadolu tarihinde şu anda ki mevcut Türkiye Cumhuriyeti Devletinden önce geriye doğru sırasıyla Osmanlı Devleti-Anadolu Türk Beğlikleri-Anadolu Selçuklu Devleti yer almaktadır.

Konumuz çerçevesinde öncelikle Anadolu

Selçuklu Devleti hakkında genel bilgiler verelim. 1071 tarihli Malazgirt zaferi sonrasında Anadolu'da artık Türk hâkimiyetinin başladığını görmekteyiz. Selçuklu hükümdarı Melikşah, Türkmen boylarına vermiş olduğu yeni fethedilmiş topraklarda bu şekilde, aynı zamanda Anadolu'nun Türkleşmesini ve Türklerin batıya doğru göçlerini sağlamaktaydı.

Aslında ilk Müslüman Türk Devleti Karahanlılar'dan itibaren Selçuklular'da da devam eden "Türklerin Batıya doğru yol almaları ve açık denizlere ulaşabilmeleri" politikasının tarihin seyri içerisinde gün gün gerçekleştiğini tarih yazacaktır.

Ve tarih şahit olacaktır ki, bu devlet politikaları sonucunda Türkler, asıl Anayurtları olan Orta-Asya'dan sonra, ikinci Anayurt olarak bugünkü Anadolu topraklarına yerleşecekler ve Türkiye'yi baştanbaşa Türk yurdu/Türk vatanı yapacaklardır.

1075 tarihinde merkez İznik olmak üzere Büyük Selçuklu Devletine bağlı olarak kurulan Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti ile Sultan Alparslan'ın komutasında 26 Ağustos 1071 tarihli Malazgirt Savaşına katılan Türk soyundan Danişmend, Mengücek, Saltuk, Artuk adlı komutanlar tarafından kurulan Danişmendliler, Mengücekler, Saltuklular ve Artuklular'ın Anadolu'nun fethinde son derece önemli roller oynadıkları da bilinmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti (1075-1308), Anadolu'nun fethine katılan Süleyman Şah tarafından merkez İznik olmak üzere Selçuk-

lu Sultanı Melikşah'a bağlı uç beyliği olarak kuruldu. Anadolu Selçuklular'ının merkezi, 1. Haçlı seferinden sonra İznik'ten Konya'ya taşınmıştır.

1243 tarihli Köseadağ Savaşı Anadolu tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çingizliler'in (Cengizliler'in) İran Umumi Valisi Baycu Noyan, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Köseadağ'da ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Selçuklular ve Çingizliler arasında yapılan anlaşma ile Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti son bulmuş, Anadolu artık Moğolların hâkimiyetine geçmiştir. Moğollar'a tâbi hale gelen Anadolu Selçukluları çöküntü devresine girmiştir.

Köseadağ savaşından İlhanlı hâkimiyetine kadar olan süreye "Tâbilik Zamanı" denmektedir (1243-1256). İlhanlıların Anadolu'ya gelişlerinden kesin olarak Anadolu'da hâkim oluşlarına kadar geçen devre ise "İşgal Zamanı" olarak tarihe geçmiştir (1256-1277). İlhanlıların Anadolu'ya hâkim oluşlarından Selçuklular'ın son buluşuna kadar geçen dönem "Son Zaman" veya "Gölge Sultanlıktır" (1277-1318).

1243 tarihli Moğollar'la yapılan Köseadağ savaşı ve 1096-1270 arasındaki haçlı seferleri Anadolu'ya büyük zararlar vermiştir. Köseadağ savaşı yenilgisi ile Anadolu Selçuklu Devleti fiilen, 1308 tarihinde II. Mesud'un ölümünden sonra ise tamamen sona ermiştir.

Anadolu Selçuklularını bu şekilde kısaca tanıdıktan sonra şimdi bu dönemde yapılan kervansaraylara geçelim. Kervansaraylar, yolların emniyetinin sağlanması, ticaretin canlandırılması, yolculuklarda kolaylık sağlanması amacıyla yapılmıştır. Bu yapılarda genelde "Sultan Han" ismi kullanılmıştır. Kervansarayların inşa edilmesi, aynı zamanda devletin ekonomik yönden gücünü ortaya koymaktaydı.

Bu kısa giriş bilgilerinden sonra eserimizi tanıtalım. Cengiz Bektaş tarafından kaleme alınan eser, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları arasında çıkmıştır. Eser, Anadolu Selçukluları döneminde yapılan Kervansaraylara ait bilgiler

ve öneriler içermektedir. Eserde, konu mahiyeti itibarıyla oldukça ilginç ve kervansaraylar açısından uygulanmasını hemen arzu ettiğimiz değişik öneriler ortaya konmaktadır.

Eser, ilgili sahada emek ve itina ile hazırlanmış güzel bir çalışmadır. Metin kısmındaki bilgiler, tanıtılan kervansarayların renkli resimleri ve renkli haritalarla desteklenen, Türkçe-İngilizce olarak 2 dilde hazırlanan eser, sunulan bilgisi, metodu, niteliği, kervansaraylar hakkındaki doyurucu bilgi ve örnekleri, tarihî tespit, öneri ve ifadeleriyle takdirimizi kazanmıştır.

Eserin tanıtımı öncesinde yazar hakkında kısa bilgiler verelim. Mimar, ozan ve yazar olarak tanıdığımız Cengiz Bektaş'ın hayat hikâyesi, eserin arka dış kapağında şu şekilde verilmektedir: "1934'te Denizli'de doğdu. İstanbul Erkek Lisesinden sonra DGSA (MSÜ) İç Mimarlık ve Mimarlık Bölümlerinde öğrenim gördü. 1959'da Münih Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesini bitirdi...1962'de Türkiye'ye dönerek ODTÜ Yapı İşleri Başkanlığında mimarlık büro şefliği görevini üstlendi. 1963 sonunda serbest mimar olarak çalıştı. Yurt içi ve yurt dışında çeşitli Mimarlık okullarında konuk öğretim görevlisi olarak çalıştı. Hâlen Trakya Üniversitesinde Halk Yapı Sanatı dersleri vermektedir... 1960-1969 arasında yurt içinde ve yurt dışında mimarlık ve şehircilik projeleri yarışmalarında 25 ödül aldı. Cumhuriyet Mimarlığı örnekleri arasında sayılan yapılar gerçekleştirdi. Bazıları: Ankara'da Etimesgut Camisi, Ankara'da Türk Dil Kurumu Binası, Denizli'de Babadağlılar Çarşısı, Bodrum'da Ora Dinlençe Köyü, Güre'de Anfityatro... Türk Dil Kurumu Binası ile 1988 Yapı Dalı 1. Ulusal Mimarlık ödülü kazandı...Deneme, İnceleme, Çocuk Kitapları, Şiir kitapları sahasında yayımlanmış pek çok eseri bulunmaktadır."

Eser, şu kısımlardan oluşmaktadır:

Önce (7); Anadolu'nun Doğal Yolları (13); Bütün Yollar İstanbul'a (17); Selçuklunun Gördüğü (18); Devlet Güvencesi Geçmişte İlk (19); Başında Altın Tepsisi İzmir'den Van'a

(20); Kervansaray Türü Yapıya Ginceye Dek (21); Kervansarayları Öncülerinden Ayıran (22); Kervansarayların İşlevleri (23); Karatay Kervansarayının Vakfiyesi (24); Kervansarayları Kimler Hangi Yıllarda Kimlere Yaptırdı (27); Sanat Tarihi Mimarlık Tarihi Açısından (28); Kervansarayların Türleri (29); Bugüne Kalabilen Kervansaraylar Neden İpissiz (31); Bugüne Kalabilen Kervansarayların Yapı Olarak Durumları (32); Kervansaraylara Bugün de Bir İşlev Verilemez mi (33); Anadolu'nun Yolları (37); Önerim (51); Önerdiğim Tur'lar (52); Önerdiğim Yol Üzerindeki Kimi Kervansaraylar Daha Yakından... (57); Ertokuş Han (58); İncir Han (61); Susuz Han (63); Kırkgöz Han (66); Evdir Han (69); Sarafşa Han (72); Alara Han (74); Kargı Han (77); Kızılören han (79); Kuruçeşme Han (82); Dokuzun Han (84); Horozlu Han (86); Zazadin Han (90); Obruk Han (94); Ağzıkarahan (98); Öresin Han (106); Alay Han (108); Sanhan (110); Sultan Han-Kayseri (114); Karatay Han (122); Eshab-ı Khef Han (128); Hekim Han (130); Hatun Han /Pazar hanı (132); Ezinepazar Han (138); Sultan Han-Aksaray (140); Akhan (146); Önerinin Somutlaştırılması-Ağzıkarahan Kervansarayının Kullanımı Üzerine Bir Öneri (149); Öneri (160).

Yazar, eserin "Önce" kısmında kitabını yazma nedenleri ve bu serüveni nasıl yaşadığı konusunda son derece doğal ve açık bilgiler vermektedir. Mimarlık eğitimi sırasında 1955 yılı yazında Karadeniz üzerinden Kars'a gitme plânları yaptığını, İstanbul'dan vapura bindiğinde kendisini bir sürprizin beklediğini, burada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Gezi Takımına rastladığını, bu kişiler arasında Turgut Kavur, Prof. Dr. Kurt Erdmann, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Hanna Erdmann, Prof. Dr. Şerare Yetkin gibi bazı tanınmış isimlerin olduğunu, Turgut Kavur'un kendilerine katılmalarını önerdiğini, bir ay içinde bu şekilde üç bin km. yol yaptıklarını, bu gezinin mimarlık eğitimine yeni başlamış kendisi için ne büyük değer taşıdığını ifade

ediyor (7-8).

"İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi hocası olan Prof. Dr. Kurt Erdmann, Selçuklu sanatı, özellikle kervansaraylar konusunda batılı anlamda tek uzmandı. 1961'de yayımlanan '13 yy.ın Anadolu Kervansarayı' çalışması bu alanda verilen en yetkin üründür. Ondan öğrenmenin sonu yoktu. Ama böyle bir takımla birlikte olmak bir başka şanstı. Her akşam sofrası bir 'symposion'du. Hepimiz günü konuşuyor, değerlendiriyorduk. Sonra Kurt Erdmann hepimize ayrı ayrı soruyordu: 'Bugün sizi en çok ne etkiledi?.' Etkilemeyen şey olmadı. Ama yıllar geçtikçe anladım ki beni en çok kervansaraylar etkilemişti. Besbelli takılmıştım bu konuya. Bu birbirinden etkili koca koca yapılar neden böyle unutulmuşlardı. bir şeyler yapılamaz mıydı?"(9).

Yazar, bu konudaki çalışmalarını ve önerilerini daha sonraki tarihlerde bir araya getirecek, gerek bildiri olarak, gerekse ilgili kuruluşlara ve Bakanlıklara resmen sunacaktır. Yazar, UNESCO'nun bu çalışmalara verdiği destekten de bahsetmekte ve asıl amacının kendi gözlemlerine, incelemelerine dayanarak bu yapıları nasıl bozmadan bugün anlamlarına yakışır biçimde kullanma üzerine önerilerini dile getirmek istediğini açıklamaktadır. (11-12)

'Anadolu'nun Doğal Yolları' başlığı altında şu görüşler dile getirilmektedir: "Anadolu yarımadasının orta yeri bin metre yükseklikte bir yayla. Bu yaylanın kuzeyi de güneyi de sıradağlar. Kuzeydeki sıradağların kuzey yamaçlarında Karadeniz, güneyindeki sıradağların güney yamaçlarında Akdeniz uzanıyor...Orta Anadolu yaylasının doğusu ortalama bin metre daha yüksek. Yüksek dağların harman oldukları bir yer. Geçit bulmak kolay değil. Batı Anadolu'daki dağlar dikine dikine ulaşıyorlar, daha batıdaki Ege Denizine...Dağların etekleri iklim açısından buna bağlı olarak yeşil örtü açısından yerleşmeye en uygun yerler. Bu nedenle önemli yerleşmeler kuzeydeki, güneydeki dağların eteklerine, dağlara sırt verip ku-

rulmuşlar. Bu yerleşmeleri bağlayan yollar da elbette kıyı dağlarına koşut oluşmuşlar.” (15).

Dağların denize dik vardıkları Ege’de Milet, Efes, İzmir gibi doğal limanlar denizden gelenlerin Anadolu kapıları olmuştur. Bütün limanlardan Anadolu içlerine doğru gidecek olan yollar önce Sard’da toplanmaktaydı. Antik çağda Sard kenti ise ünlü Kral yolunun başlangıcı olarak bilinmektedir. Tarihçi Herodot, Susa’dan (İran) Sard üzerinden Efes’e ulaşan Kral yolunda 30-40 km. aralıklarla çok güzel dinlenme-konaklama yerlerinden bahsetmektedir. Roma döneminde de bu yolların kullanıldığına dair Çiçero bilgiler vermektedir. (16).

‘Bütün yollar İstanbul’a’ başlığı altında ise bütünden da doğudan da bütün yolların İstanbul’a çıkmaya başladığı belirtiliyor. Asıl değişiklik ise Anadolu’da olmaktadır. İstanbul’dan başlayan yol, Anadolu’yu çapraz geçmektedir. İstanbul’dan İzmit’e, İznik, Eskişehir, Ankara, Toros geçitleri, Kilikya, Amanos geçitleri üzerinden Suriye’ye ulaşmaktadır. Sard’dan başlayan Kral yolu, daha çok Anadolu’yu ilgilendirmektedir. Halbuki yeni yol, artık kıtalararasıdır. İstanbul bundan böyle bir dünya başkenti olacaktır. (17).

“ Ancak Doğu Romanın gücüne bağlıdır bu yolun güvenliği... Kısacası Doğu Roma güçlü olmayınca Anadolu’da huzur yoktu. Huzursuz Anadolu’da ne yol güvenliği vardı, ne tecim güvenliği, ne şu ne bu, Yaşamak zordu. İnsanlar toprak altında gizleniyorlardı. Anadolu’da sayısız yer altı kenti o çağdandır. Selçuklu egemenliği, hoşgörüsü gelmeden de yeryüzüne çıkamadılar.”(18).

Selçuklular Anadolu’da 12. y.y. da siyasi dengeyi sağladılar. Bu, Selçukluların ilk amacıydı. Anadolu’da politik birliğin sağlanması, bu toprakların huzurlu ve güvenli kılınması, tecim yollarının Anadolu’ya çekilmesi son derece önemliydi. Selçuklular en baştan bu gerçeği görmüşlerdi.

Anadolu Selçuklu sultanları II. Kılıçaslan (1155-1192), I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1211), I. İzzetin Keykavus (1211-1220), Ala-

eddin Keykubat (1220-1237) tecimi özendirici ve koruyucu tedbirler almışlardır. Kuzeydeki Karadeniz kıyısıyla, güneydeki Akdeniz kıyısının, Sinop’la Alaiye’(Alanya)nin bağlantısını kurdular. Yabancılarla tecim (ticaret) anlaşması yaptılar. Yollarda emniyeti sağladılar. Selçukluların gerçekleştirdiği tecim anlaşmaları, güvence (sigorta) düzeni bu sahada ilk uygulamalardı. Cenevizliler, Venedikliler, ancak 14. yüzyılda güvence/sigorta uygulamasına başladılar.(19).

Selçuklular için sadece yolların emniyeti, düzeni, köprülerin kurulması, geçitlerin açılması, güvencenin (sigortanın) sağlanması, yeterli değildi. Aynı zamanda yolcuların yollardaki bütün ihtiyaçlarının da karşılanması gerekiyordu. Konak yerleri, Konaklama imkânları sağlanmalıydı. Konaklanacak yerde yatacak yer, yiyecek, içecek olmalıydı. Selçuklular işte bu amaçla ‘Kervansaray’ denilen yapıları yaptırıldılar. “Anadolu yollarında o çağda sağlanan güveni anlatabilmek için şöyle söylenir: Başında altın tepsisi İzmir’den Van’a gitsen kılına bir şey olmaz”(20-21).

Selçuklu kervansaraylarının hangi amaçlarla hangi işlevler için yapıldığını en iyi anlatan belgeler, doğrudan kendi vakfiyeleridir. Kervansaraylar vakıf olarak gerçekleştirilmişler, bu vakıfların vakfiyelerinden bazıları ise günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlar içerisinde en iyi bilgi alınan vakfiye, Karatay kervansarayı vakfiyesi’dir.

Karatay Kervansarayını yaptıran Celaleddin Karatay 1214-1254 tarihleri arasında ülkede hizmet vermiştir. Buradaki vakfiyede kervansarayın idarecileri, görevlileri, görevleri, ücretleri belirtilmiş, yolculara verilecek hizmetler açıkça belirtilmiştir. “Yolcuların hayvanlarının yeme içmelerini, yatma yerlerini, yıkanma yerlerini bunun için gerekli sabunu, tecimsel mallarını koyabilecekleri depoları, hastalandıklarında iyileştirilmelerini, bakım ve ilaçlarını, eskimiş ayakkabılarının onarımını, hayvanlarının nallanmasını, aydınlanabilmeleri için yakacakları yağ, mumu, ısınmak için yakacakları odunu

sağlamak...Bütün bunları karşılıksız bir kurş ödmeden... Yapının programı da elbette buna göre saptanmış.”(25).

Kervansarayda yatakhane, aşhane, erzak ambarı, ticarî eşyalar için depolar, hayvanlar için yapılan samanlık ve ahır, hamam, mescit, eczane, ayakkabıcı, hayvanları nallayacak nalbant yerleri bulunmaktadır. Yakındaki merada ise yolculara yedirilecek olan koyun sürüleri beslenmektedir. Din ve ırk farkı olmaksızın herkese eşit 1 kg. ekmek, 250 gr. pişmiş et, 1 çanak aş verilmektedir. Bütün bu giderler, kervansaray vakfedilmiş vakıfların -kira getiren evler, arsalar, tarlalar, dükkânlar- gelirlerinden karşılanmaktadır.

“Bir koca günlük yolu tepip yorgun argın bir kervansarayın kapısına ulaştınız mı, günün hangi saatinde olursa olsun açılıyor kapı...İçeriye buyur ediliyorsunuz. Yerleştiriliyorsunuz. Sabah kapılar kapalı.. Herkes kalkacak, toplanılacak...Yönetici soracak: ‘Bir eksiği gediği olan var mı?’ Herkesin her şeyinin tamam olduğu saptandıktan sonra, ancak ‘Bismillah’ kapı açılacak... Yolcu yolunda gerek...”(26).

Anadolu Selçuklularında yetmiş seksen yıl içerisinde 132 kervansaray yapılmış. Bunların 8 tanesini sultanlar, geri kalanını ise vezirler, devlet adamları yaptırmış. Kervansarayların duvarları kalındır. Duvarların iki yüzleri düz gün kesme taşla, ortaları moloz dolgu olarak yapılmıştır. Taş işçiliği taş kapılarda en üst düzeydedir.

Kervansarayların türlerini yazar, başlıca üç ana bölümde toplamaktadır. A. Yalnızca kapalı bölümden oluşanlar. B. Yalnızca açık ve yarı açık bölümleri olanlar. C. Hem kapalı bölümü hem de açık bölümü-avlusu-olanlar. Yazar bu bölümleri de kendi aralarında sınıflandırmaktadır (30-31).

Bugüne kalabilen kervansaraylar neden ıpsız? Bu soruya yazar, şu şekilde cevap veriyor: “İşlevlerini yitirdikleri için. İnsan bile işlevlerini yitirdikçe çöker. Yapılar da öyle...”(31).

Kervansarayların işlevlerini yitirmeleri başlıca iki nedene bağlanmaktadır.1. Anadolu’da

siyasî dengelerin değişmesi, ticarî yolların eski önemlerini kaybetmeleri, buna karşılık devletin tedbirler almaması. 2. Ulaşım araçlarının değişmesi. Buharlı gemi-buharlı trenin kullanılması. İşlevlerini kaybeden ve boş kalan bakımsız yapılar zamanla depo, ağıl olarak kullanıldı. Bazılarının taşları sökülerek yeni yapılarda kullanıldı. Bugüne kalabilen kervansarayların bazıları tamamen yok olmuş. Baraj suları altında kalan var. Bazılarının taşları sökülerek başka yerlerde kullanılmış. Bazıları Osmanlı devrinde onarım görmüş. Bazıları da son yıllarda onarılmışlar. Ancak bu onarımlarda çağdaş işlev düşünülmediğinden insansız kalmışlar. Bütün bunlara rağmen, yazara göre gene de en az üçte biri bugün de bir işlev üstlenebilecek, kullanılabilir durumda.(32-33).

Kervansaraylara bugün de bir işlev verilemez mi? “Neden verilmesini ki? Ayrıca işlev belirlenmeden onarıma kalkışılması da doğru değil... İşlev belirlenip de onarım yapılırsa yapının içine insan girecek demektir. İçine insan sıcaklığının kazandırılmadığı yapı, onarılmış sayılmaz” (34).

Kervansaraylar, bugün özellikle turizm alanında kullanılabilirler. Geçmişte sadece güneş, deniz, kum, yatma, eğlence vd. imkânlarla sağlanabilen turizm, artık bugün yeni görüşler, yeni çekim konularıyla desteklenmelidir. Yazara göre bu açıdan bakıldığında bizim ülkemiz, başka ülkelere göre daha çeşitli imkânlarla sahiptir.

“Yurdumuz yeryüzünde toprağın ilk sürüldüğü yerdir. İnsanı insan yapan ilk yerleşmelerin, çağdaşı yaratan, geleceği biçimlendiren ilk kentlerin, sonra da en gelişmiş kentlerin gerçekleştirildikleri yerdir Anadolu’muz. Çağdaş insan kökenlerine doğru iz sürmek isterse Anadolu’yu tanımak zorunluluğunda olduğunu duyumsayacaktır. Oysa Anadolu’muz ne yazık ki bugün de yalnız başka ülkelerin insanlarınca değil, kendi insanlarınca da yeterince tanınmamaktadır. Zorunlu göçlerle tümüyle ıssız kalan yörelerimizin güngünden daha çok unutulacaklarından korkuyorum.” Yazar bura-

da kültürel mirasımız hakkındaki endişelerini dile getirmektedir.

Selçuklu mimarlığı özellikle kervansaraylarda izlenebilmektedir. Bu bakımdan kültür turizmi açısından bu yapıların kullanılmaları gereklidir. “Böyle bir girişimle değerlerinin ölçülemeyecek düzeylerde olduğuna inandığım anıtlarımız korunmaya alınmış olacaktırlar. Daha da önemlisi kendi kendilerine bakabilecek, yaşamlarını sağlıklı sürdürebilecek bir çözüme kavuşacaklardır...Şu aşamada çok özetle söylersem, kimileri oldukları gibi tutulup daha çok yıpranmalarını önleyecek onarımlarla gününbirlik kullanıma açılabilirler. Kimileri daha büyük geceleme, dinlenme kuruluşlarının, dışa da açık kabul, alış veriş, yeme içme, toplantı, sergileme, kültür vb. bölümleri olarak kullanılabilirler.” (36).

Eserin bundan sonra ki bölümünde “Anadolu’nun Yolları” başlığı altında toplam 13 renkli harita verilmektedir. Bu kısımda Anadolu’nun kuzeyde, güneyde ve İç Anadolu’da uzanan doğal yolları, Anadolu’nun geçmişteki uygarlık merkezleri, Kral Yolu, Roma dönemi yolları, Doğu Roma dönemi yolları, Selçuklu Kervansarayları ve kervan yolları, Osmanlı devri önemli yolları, bugünkü tren yolları, bugünkü kara yolları, bugünkü hava yolları, turizm için en yoğun kullanılan tur yolları, karavan yolları, bugün turizm için önemli bölgelerin haritaları bulunmaktadır. (37-50).

Selçuklu kervansaraylarının kullanılmaları üzerine öne sürülen öneri ise şu şekildedir: Selçuklu kervansarayları ve kervan yolları turizm açısından yeni turlar ve konaklama yerleri olarak kullanılmalıdır. “Anadolu’muz çok önemli bir dönemi ile birlikte tarihi, kültürü, sanatı, mimarlığıyla, üstelik ilk kez dünüyle, bugünüyle tam çakışan bir işlev içinde tanıtılmış olacaktır. Bu girişim doğamızı, kültürümüzü kirletmeden yeni turizm alanlarının açılmalarına neden olacak, bu yeni alanların kalkınmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.” (51).

Eserde bir önceki bölümde verilen toplam 13 harita, yazar tarafından üst üste çakıştırılarak 14. harita elde edilmiştir. “Kervansarayla Anadolu” ismini taşıyan bu harita, yeni bir turizm yolu önerisi olarak sunulmaktadır. Önerilen Tur’lar üç değişik grupta toplanmaktadır: 1. tur: A hizmet düzeyi için, 2. tur: B hizmet düzeyi için, 3. tur: C hizmet düzeyi için kullanılacaktır. Bu şekilde her seviyede ve gelirden insanlara hizmet verilebilecektir. Kervansarayların yapımında bir günlük deve menzili (40-50 km.) mesafe kullanılmıştır. Bugünkü araçlarla 150-200 km.lik mesafe konaklama aralığı uygundur. Turlar 1 haftalık olarak düzenlenebilir. Yapılacak turlarda başlangıç ve bitiş yerleri, geceleme, konaklama yerleri olarak önerilenler, gününbirlik kullanımlar... Kervansarayların bütün bu yollarla turizmde kullanılmaları üzerine çarpıcı ve ilginç öneriler sunulmaktadır. (54-55).

Diğer taraftan eserin son bölümünde, Selçuklu kervansaraylarından bazıları plânları ve renkli resimleriyle tanıtılmakta ve nasıl faydalanılabileceği konusunda öneriler sıralanmaktadır. Şimdi bunları sırasıyla izleyelim.

1. Ertokuş Han: Eğridir-Gelendost-Akşehir yolunun 62.km.sinde, yolla göl arasındadır. Mübarizeddin Ertokuş tarafından 1223-24’te yaptırıldı. Onarım gerekmektedir. Göl kıyısında olduğu için kullanılması yararlıdır. (58).

2. İncir Han: Antalya-Burdur yolu üzerindedir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-1246) tarafından yaptırıldı. Kapalı bölümün taç kapısı ilginçtir ve sağlamdır. Avlulu bölümde sadece temeller kalmıştır. Hanın yakınında çeşme ve hamam vardır. (61).

3. Susuz Han: Antalya-Burdur yolu üzerinde Susuz Köyündedir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in yaptırdığı sanılmaktadır. Onarılmıştır. Sağlam bir yapıdır ve boş durmaktadır. Mükemmel taş işçiliği olan ve mimarî açıdan anıtsallık kazandırılmış yapıdır. (63).

4. Kırkgöz Han: Antalya-Burdur yolunun Çubukbeli’ne girmeden önce solundadır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmış-

tır. Toplam 3000 metrekare genişliğindedir. Kırkgöz kaynakları yanındadır. Oldukça sağlam durumdadır. (66).

5. Emdir Han: Antalya-Korkuteli yolunda Uzunkuyu adlı yerdedir. I. İzzettin Keykavus tarafından yaptırılmıştır. Taç kapısı bezelidir. Yapı onarılarak kullanılmalıdır. (69).

6. Sarafşa Han: Alanya'nın 15 km. batısındadır. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır. 1236-1246 tarihleri arasında yapılmıştır. Sapasağlamdır. Konumu gününbirlik kullanıma çok uygundur. (72).

7. Alara Han: Eski Antalya-Alanya yolu üzerinde bugünkü yolun 104.km.sinde 8 km. içeridedir. I. Alaeddin Keykubat tarafından 1229-30'larda veya 1231-32'erde yaptırıldı. 2000 metrekare büyüklüktedir. Yapı teknolojisi, ayrıntıları, mimarî usulleriyle mükemmel bir yapıdır. Bu yapının değerlendirilmemesi düşünülemez. (74).

8. Kargı Han: Antalya kıyılarındaki Taşağıl'ın 20 km. kuzeyindedir. II. Gıyasettin Keyhüsrev çağında yapılmıştır. Dışında şirin bir hamamı, içinde mescidi vardır. Yapı ölçüleri, işçiliği, teknolojisi ilginç. Korunmuş olarak kalabilmiş. Değerlendirilmelidir. (77).

9. Kızılören Han: Konya- Beyşehir yolunun 43-44. km.sindedir. 1207 tarihinde Kutluğ B.Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Üst kattaki üç odadan biri mesciddir. Onarılarak kullanılabilir.(79).

10. Kuruçeşme Han: Konya-Beyşehir yolunun 34.5.km.sindedir. 1208'de yapıldı. Kitabesinde yaptırının adı okunmamaktadır. Onarılabilir veya olduğu gibi korumaya alınarak kullanılabilir. (82).

11. Dokuzun Han: Konya-Akşehir yolunun 25.km.sindedir. Emir-i İğdişan Hacı İbrahim B.Ebubekr tarafından 1210'da yaptırıldı. Hanın çevresi çok güzeldir. Çevresiyle beraber onarılarak kullanılabilir. (84).

12. Horozlu Han: Konya'nın 6 km. kuzeyindedir. 12146-49 yıllarında II. İzzettin Keykavus'un Atabeyi Emir Camedar Esedüddin Ruzape tarafından yaptırıldı. Gününbirlik

kullanıma açılabilir. (86).

13. Zazadin Han: Aksaray-Konya yolu üzerinde Kavacık'tadır. 1236'larda yapılmıştır. Vezir Sadettin Köpek B. Muhammed yaptırmıştır. Avlu kapısı yandadır. Kapının üzerinde mescit vardır. Onarılabilir durumdadır. (90).

14. Obruk Han: Aksaray-Konya arasında Obruk Köyündedir. II. Kılıçarslan devrinde yapıldı. Onarılarak değerlendirilebilir. (94).

15. Ağzıkarahan: Aksaray-Nevşehir arasında Aksaray'ın 15 km. doğusunda aynı isimli köydedir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Mesud İbni Abdullah tarafından yaptırıldı. 1239'da tamamlandı. Avlu ortasında köşk mescitlerin en güzeli vardır. Hamam vardır. 1964-65'lerde onarıldı. Sağlamdır. Özellikle çevresiyle beraber kullanılabilir. Çevresinde de aynı devirden kalmış olabilecek evler bulunmaktadır. (98).

16. Öresin Han: Aksaray-Nevşehir yolu üzerindedir. Kapalı beş sahnalı bir mekândan oluşmaktadır. Oldukça yıpranmıştır. Buna rağmen pandantifli kubbesiyle, bugüne kalabilen bölümleriyle mimarî ölçüleri ve işçiliği ile etkileyicidir. Bu şekilde korunabilir. (106).

17. Alay Han: Aksaray-Konya yolu üzerindedir. 13. asrın ilk yıllarında yapıldı. Belki de en eski kervansaraydır. Üç sahnalı, yedi tonozlu bir kapalı bölümle bugün yıkılmış olan avlulu bölümden oluşmaktadır. Kapalı bölüm onarılabilir. 108).

18. Sarı Han: Kayseri-Aksaray yolu üzerindedir. Beş sahnalı bir kapalı bölümle avlulu bölüm vardır. 1238'de yapıldı. Hamamı ve mescidi vardır. Onarılmaktadır. (110).

19. Sultan Han: Kayseri-Sivas yolu üzerindedir. Aynı isimli köydedir. I. Alaeddin Keykubat zamanında yaptırıldı. Avlu ortasında köşk mescidi vardır. Ayrıca hamamı var. Aksaray'daki Sultan Han'ının bitirilmesinden sonra bu han yapılmıştır. Sultanhan'dan sonra ikinci büyük handır. Son yıllarda onarıldı. Sağlamdır ancak bomboştur. (114).

20. Karatay Han: Kayseri'nin 50.km. doğusundadır. Aynı isimli köydedir. Kapalı

bölümü I. Alaeddin Keykubat devrinde, avlu bölümü ise 1240'ta Vezir Karatay tarafından yaptırılmıştır. Yazara göre en etkili, en anlamlı, mimarî açıdan en başarılı kervansaraydır. Camisi ve hamamı var. Kervansaraylar arasında 4. büyüklüktedir. Yeni onarılmış ve bomboş. (122).

21. Eshab-ı Kehf Han: Afşin'in 5. km. batısındadır. Eskiden kilise olan bir cami, bir ribat, bir kale ile beraber bir külliye oluşturmuştur. 13. asırda Maraş Valisi Nasraddin Hasan B. İbrahim tarafından yaptırıldı. Onarılmış, sağlam ve bomboş. (128).

22. Hekim Han: Malatya-Sivas yolu üzerindedir. Son yıllarda onarım görmüş ve sağlam bir yapıdır. (130).

23. Hatun Han: (Pazar Hanı): Tokat-Pazar yolundadır. I. Alaeddin Keykubat'ın eşi, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun (Huant Hatun) yaptırdı. Dış duvarları sağlamdır. (132).

24. Ezinepazar Han: Amasya-Tokat yolu üzerindedir. Mahperi Hatunun yaptırdığı söylenmektedir. Osmanlı devrinde onarılmıştır. Sapasağlamdır. (138).

25. Sultan Han-Aksaray: Konya ile Aksaray arasındadır. Selçuklu Kervansaraylarının en büyüğüdür. (4866 metrekare). 1229'da I. Alaeddin Keykubat yaptırdı. Kesme taştan yapılmıştır. Taç kapısı mermerdir. Avlu ortasında köşk mescit vardır. Onarılmıştır. Sapasağlamdır. Kervansaray müzesi olarak kullanılmalıdır. (140).

26. Akhan: Denizli'nin yaklaşık 7. km. kuzeyindedir. Anadolu Selçuklu ülkesinde son duraktır. Denizli Valisi Abdullah oğlu Emir Saifaddin Karasungur yaptırdı. İçinde hamam, mescit var. Koruma onarımı kolaylıkla yapılabilir. (146).

İfade edilen öneriler üzerine bir örnek çalışmadan bahsediliyor. Ağzıkarahan Kervansarayının kullanımı üzerine öneri ve düşünceler dile getiriliyor. Köyün evleri daha önceden ker-

vansarayın içindeymiş. Daha sonra bu evler yıkılarak kervansaray temizlenmiş. Köylülerin yeni yaptıkları evler de sanki asırlarca orada duruyor gibi nitelendirilmiş. Sanki binlerce yılın izleri var bu evlerde. Bu evler çoğunlukla boş. (149-150).

“Bu güzelim evleri kolaylıkla geceleme birimlerine dönüştürme olanağı var. Örneğin bütün bir sokak iki yanındaki evleriyle böyle bir işleve hemen kavuşturulabilir. Bu geceleme biriminin kabul yeri -reception-, lokantası, kafeteryası, kahvesi, oyun eğlence yerleri, halıcısı, mücevhercisi ile dükkânları kervansarayın içinde olacaktır. Bunun için hiçbir yapısal dokunuşa değişime, yapıp yıkmaya gerek yoktur. Elde edilecek ortam, hem canlılığı, hem gizemselliği, hem tarihselliği hem de çağdaşlığıyla benzersiz olacaktır. Evlerin nasıl yatak birimlerine dönüştürüleceği, kervansarayın yukarıda saydığım işlevleri nasıl karşılayacağı, bir koruma onarımı, iç mimarlık, mimarlık, çevre düzeni konusudur. İşletme sorunları, genel tutum ilkeleri uzmanlarca tartışıldıktan sonra izlencesi belirlenebilir. Ona göre de kolaylıkla gerçekleştirilebilir.” (160).

Anadolu Selçukluları dönemi kervansarayları ve günümüzde kullanılmaları, bu yapılardan yeterince faydalanılması açısından eserde ortaya konan öneriler ve düşünceler dikkate değerdir. Yazar, düşünceleri ve araştırmalarıyla toprağımıza, bu topraklar üzerindeki sanat eserlerimize, doğal olarak geçmişimize ve tarihimize de sahip çıkmaktadır. Yazar bu eserle, bir mimar olarak kendi meslek alanı açısından üzerine düşeni hakkıyla yerine getirmektedir.

Dolayısıyla bu eser, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, mimarlık vd. ilgili bilim dallarını ilgilendirdiği kadar, üzerinde yaşadığı topraklara, tarihine, geçmişine, atalarından kalan biricik sanat eserlerine sahip çıkma görev ve sorumluluğunda olan, bu duyarlılığı gösteren bütün bilim, kültür ve sanat çevrelerine hitap etmektedir.

Türk Kültürünün Ana Hatları

Prof. Dr. Saadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*,
Akçağ yay., Ankara 2006, 382 s.

Doç. Dr. Haldun EROĞLU
Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü /Antalya
halduneroglu@akdeniz.edu.tr

Bilinen en eski tarihlere kadar uzanan geçmişi ile dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Türkler'in, kültürleri ile ilgili bu zamana kadar pek fazla çalışma ne yazık ki yapılmamıştır. Var olan Türk tarihi ve kültürü ile ilgili çalışmalar da çoğunlukla yabancı tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu alanda çalışan Türk tarihçilerinden Prof. Dr. Bahaeddin Ögel ve Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Türk tarih ve kültürü ile ilgili yaptığı çalışmalar ile bir çığır açmışlardır. Prof. Dr. Kafesoğlu'nun *Türk Milli Kültürü* adlı eseri ile Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Kültür Tarihine Giriş ve İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi* adlı çalışmaları bunlara örnektir. Açılan bu çığırın son takipçilerinden birisi de Prof. Dr. Saadettin Gömeç'tir. Prof. Gömeç, çalışma alanı olarak seçtiği İslam öncesi dönem Türk tarihi sahasında yine Türk tarihinin kaynaklarına dayalı yazmış olduğu eserlerle çok önemli bir boşluğu doldurmakta ve Türk tarihi ve kültürü ile ilgili yeni ve eşsiz değerdeki bilgileri bilim dünyasına sunmaktadır. Prof. Dr. Gömeç'in bu eserleri arasında yer alan en önemlilerinden bazıları *Kök Türk Tarihi, Uygur Türkler'i Tarihi ve Kültürleri, Kırgız Türkler'i Tarihi ve Kültürü ve Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi* adlarını taşımaktadır.

Prof. Dr. Saadettin Gömeç'in Türk tarih ve kültürü ile ilgili yaptığı son çalışma *Türk Kültürünün Ana Hatları* adını taşımaktadır. Akçağ yayınları arasından 2006 yılının ilk aylarında

382 sayfa olarak çıkan bu kitap, bu sahada çok ama çok önemli bir boşluğu doldurmuştur. Daha kitabın isminden itibaren anlaşılabilir ki bu çalışma İslam öncesi dönem Türk kültürünün önemli konularını içermektedir. Daha önce Prof. Dr. Bahaeddin Ögel ve Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu tarafından İslam öncesi dönem Türk tarihi ve Türk kültürünü ortaya koyan çalışmalara katkı yapmayı amaçlayan yazar eserine "Bütün dünyada, hiç şüphesiz tarihin bu en eski milleti üzerine değişik alanlarda sayısız araştırmaların yapıldığı ortadadır. Dolayısıyla Türk kültürü hakkında da bugüne kadar hem Türk, hem yabancı yüzlerce bilim adamının çok değerli çalışmaları oldu. Her birisi Türk kültür tarihine yeni bir şey katmakla birlikte, unutulmuşları da hatırlamamıza yaradı. Fakat yapılan bu inceleme ve araştırmalar içerisinde elbette ki Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in değerli çalışmaların yeri bambaşkadır. Zaten şimdiye değin ne Türkiye'de ne de dışında onun eserlerinin üzerine fazla bir şey eklenmediğini savunanlar yalan söylerler. Bu yüzden biz de, çok büyük iddialarla ortaya çıkmıyoruz. Ancak yeni bulunan yazılı kaynaklara ve arkeolojik belgelerin yardımıyla Türk kültürüne bir katkı yapmayı amaçladık"¹ cümleleri ile başlayarak bu düşüncesini dile getirmekte ve kitabı Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun hatırasına ithaf etmektedir.

Prof. Dr. Gömeç'in kaleme aldığı kitap, Giriş (s. 7-9) dışında 12 bölümden oluşmaktadır. İlk 8 bölüm; Türk Adı (s. 9-12), Türk Yurdu

(s. 13-17), Türk Dili (s. 18-24), Sosyal Yapı (s. 25-38), Türkler'de Siyasi Hakimiyet ve İdarî Yapının Hususiyetleri (39-73), Eski Türkler'de Ordu (s. 74-82), İktisadî ve Sosyal Hayat (s. 83-99), Kök Tengri Dini (s. 100-143) adlarını taşımaktadır. Bu bölümlerde, adlarından da anlaşılacağı üzere Türk kültürünün unsurlarını içeren konular ele alınmıştır.

Kitabın 9. Bölümü Türk Tarihinin Kaynakları (s. 144-168) üst başlığı ile hazırlanmıştır. Bu bölümde dört alt başlık yer alır ve Kitabeler (s. 144-158), Çin Kaynakları (s. 159-160), Seyahat Notları (s. 161-164), *Kutadgu Bilig ve Divanü Lügat-it-Türk* (s. 165-168) adlarını taşır. Prof. Dr. Gömeç, bu bölümde on birinci yüzyıla kadar Türk tarihi ve kültürü ile ilgili bilgiler içeren ve bugüne kadar derli toplu olarak hemen hiçbir yerde bulunmayan Türk tarihinin kaynakları hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle İslam öncesi dönem Türk tarihi açısından son derece önemli olan ve Türkler tarafından oluşturulan yazılı kaynaklarla ilgili Kitabeler bölümü son derece önemlidir. Bu bölüm içerisinde yer alan ve haklarında bilgi verilen Türkler tarafından yazılmış kaynaklar şunlardır: *Kök Türk Yazıtları* (s. 144-149), *Uygur Yazıtları* (s. 150-153), *Türgiş Yazıtları* (s. 153-154), *Altı Bağ Badun Yazıtları* (s. 154-155), *Oğuz Yazıtları* (s. 155), *Kümül Yazıtları* (s. 155-156), *Az Yazıtları* (s. 156-157), *Peçenek Yazıtları* (s. 157), *Bulgar Yazıtları* (s. 157) ve *Seke Yazıtları* (s. 158)

10. bölümde Türk kültürünün en önemli unsurlarından biri olan Türk Destanları (s. 169-314) ele alınmıştır. Bu bölümde yer verilen Türk destanları şunlardır: *Oğuz Kağanın Kimliği ve Oğuz Kağan Destanı* (s. 174-260), *Türkler'in Türeyişi ve Ergenekun Destanı* (s. 261-274), *Tölösler'in Türeyiş Destanı* (s. 275-276), *Sır Tarduş Boyunun Yok Olması Destanı* (s. 277-279), *Uygurların Türeyiş ve Göç Destanları* (s. 280-285), *Kimek Destanı* (s. 286-288), *Başkurt Destanları* (s. 289-293), *Alp-Er Tonga Destanı* (s. 294-303), *Hun Liu Yüan Destanı* (s. 304-305), *Attila Destanı* (s.

306-311) ve *Çor Destanı* (s. 312-314). Kitabın en uzun kısmı olarak hazırlanmış bu bölümde Türk destanları açıklamalı olarak verilmiştir. Diğer taraftan kitabın bu bölümünü önemli kılan yönlerinden birisi de Türk destanlarının Türk, Çin, Arap ve Fars kaynaklarındaki farklı rivayetlerine ayrı ayrı yer verilmesidir. Bununla, araştırmacılar ve okuyucular için farklı kaynaklarda yer alan değişik rivayetleri bir arada bulma şansı doğmuştur. Ayrıca farklı rivayetler sonucunda oluşabilecek soru işaretlerinin ortadan kalkmasına yardımcı olması bakımından da bu bölüm oldukça faydalıdır. Öte yandan bu bölümde, var olan destan parçalarının birleştirilmesiyle Türk kağanı Attila ile ilgili oluşturulan *Attila Destanı* belki de ilk defa tam bir metin olarak bir araya getirilmiştir. Böylece Türk tarihinin önemli bir şahsiyetine ait destan, Türk destanları arasında yer almıştır.

Kitapta 12. bölüm olarak yer alan kısımda Prof. Dr. Sadettin Gömeç tarihe bakış açısını, Türk Tarihine Bakışımız (s. 315-318) adı ile okuyucusuyla paylaşmaktadır. Burada Prof. Gömeç, Nihal Atsız'ın tarih görüşünü kabul eder ve bölüm sonundaki dipnotta bunu belirtir. Bu konuda yazar; Türk tarihinin Osmanlılardan ibaret olduğu görüşünün değiştiğini, Türkler'in tarihin başlangıcından itibaren var olan en eski milletlerden birisi olduğunu, Türk tarihinin aralıksız bir bütünlük gösterdiğini, meselenin bu bütünlüğü sistemleştirmekten ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Türk tarihine hanedanlar tarihi olarak bakılmayacağını, asıl olanın millet-devlet temeline dayalı tarih anlayışının olmasının gerektiğini, ancak Türkiye'de maalesef Türk tarihine bu temelde bakılmadığını ve Türk tarihinin hanedanlar tarihi olarak görülmesinin yanlışlığını belirtir. Yine bu bölümde Türk tarihi ile ilgili bir tespitte bulunulmuştur. Bu tespitte göre Türk tarihi, 1- Anayurttaki Türk Tarihi 2- Yabancı İllerdeki Türk Tarihi olarak iki kısımda ele alınmalıdır. Prof. Gömeç, Türkler'in anayurdunun, Doğu Türk İli yada Türk Yurdu adı ile bugünkü Moğolistan ve Doğu Sibirya ülkeleri olduğu-

nu kabul eder. Yine Prof. Gömeç bununla birlikte on birinci yüzyıldan sonra batıda bir anayurt daha kurulduğunu ve bunun Türkiye olduğunu, ikinci Türk anayurdunun sınırlarının Türkiye, Kafkasya, Azerbaycan, Irak ve Kuzey Suriye'yi kapsadığını yazar. Yazar'a göre, Türk tarihinin ikinci kısmı olarak kabul edilmesi gereken Yabancı İllerdeki Türk Tarihi ise Türkler'in yerli ahali üzerinde üstünlük kurdukları devletlerin tarihidir. Ne yazık ki zamanla Türkler hükmettikleri bu milletlerin arasında, tıpkı Türk askerlerine dayanan bir nedenden tarafından kurulmuş olmasına rağmen Mısır'ın bugün bir Arap devleti halini almasında olduğu gibi, erimişlerdir.

Son bölümde Tarihi Türk Devletleri (s. 319-346) başlığı altında M. Ö. 1050-247 yılları arasında Çin'de kurulan ve Türkler'le ilgili olabileceği ileri sürülen Chou devletinden bahsedilmiştir. Daha sonra Hunlar ile başlayan Türk tarihi ana hatları ile verilirken Hun Yabgusu Mo-tun'un ilk defa Türk birliğini (Turan) gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Mo-tun Yabgu'nun ölümünden sonra (M.Ö. 174) başa geçen oğlu Ki-ok'un adının Kök olma ihtimalinin belirtilmesi göz ardı edilmemelidir. Bununla belki de Hun-Kök-Türk kültür bağlantısının en azından bir yönü ortaya konulmaya çalışılmış olmalıdır. Devamında Kuzey Hunlarının, özellikle Attila'nın, faaliyetleri ele alınmıştır. Kitabın son sayfalarında Kök Türkler ve Uygurların tarihinden ve son olarak Kırgız Türkler'inden bahsedilmiştir. Kitap, Kaynaklar (s. 347-369)

ve Dizin (s. 371-382) eklenerek sonlandırılmıştır.

Türk kaynaklarına dayalı olarak kaleme alınan ve Türk kültürünün ana hatlarının çizildiği kitap, sayfa içlerinde ver verilen konular ile ilgili resimlerle süslenerek görsel bir zenginliğe kavuşturulmuştur. Kullanılan resimlerin önemli bir kısmının özellikle Prof. Dr. Saadettin Gömeç'in Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi kapsamında proje yürütücüsü olarak 2001 ve 2003 yıllarında bulunduğu Türkler'in anayurdu Moğolistan'da çekilen orijinal resimler olması bakımından da önemlidir. Ayrıca kitap; konular, konuların ele alınış biçimi ve bunlarla ilgili yeni yazılı ve arkeolojik bulguların kullanılması sebebiyle Türk tarihi ve kültürü açısından çok orijinal bilgiler içermesi bakımından ayrı bir niteliğe sahiptir. Yazarın diğer çalışmalarında olduğu gibi, yeni yazılı ve arkeolojik bulguların kullanıldığı *Türk Kültürünün Ana Hatları* adlı eseri ile bu alanda var olan önemli bir boşluk doldurulmuştur. Türk tarihi ve kültürünün karanlıkta kalan ya da unutulmuş yönlerinin yanı sıra yeni bilgileri ortaya çıkarması bakımından Prof. Dr. Saadettin Gömeç'in kitabı geçmişle olan bağları kuvvetlendirecek önemli ve bir o kadar da faydalı bir çalışmadır.

Notlar

- ¹ Saadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Akçağ yay. Ankara 2006, s. 7.

İstiklâl Şairi Halil Rıza Ulutürk'ün Hayatı, Mücadelesi ve Edebî Kişiliği

Nebiyev. Bekir, *İstiklal Şairi (Halil Rıza Ulutürk'ün Hayatı, Mücadelesi ve Edebî Kişiliği)*,
Azerbaycan İlimler Akademisi, Nizami Edebiyat Müzesi, Bakû, 2001, 348 s.

Dr. Dilek ERENOĞLU

Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü /Eskişehir
dileke@ogu.edu.tr

*Buludu şimşekle parçalayacai,
Zülmeti nur ile boğacağam men.
İerbde ulduz kimi batsam,
Şerie bal:
Şeriden güneş kimi doğacağam men!*

*İtib-batmai üçün yaranmamışam.
Dünenem!*

Bugünem!

Geleceyem men!

*Bir gün bu dünyadan ghtsem de, ne iem,
Dünyaya tezedem geleceyem men!*

Halil Rıza Ulutürk

Birçok kavim için geçit bölgesi olan Azerbaycan, tarihi çok eskilere dayanan bir ülkedir. Özellikle bu stratejik yönü sebebiyle uzun süre, Rus, İran ve Osmanlı Devleti arasındaki savaşlara sahne olmuştur. Ziraî ve hammadde kaynaklarının zenginliği de Rusya'nın bölgeyle ilgilenmesinin temel sebebidir. Bu yüzden, yıllar boyu, Rusya, diğer Türk Devletleri ile birlikte Azerbaycan'da da ağır bir sömürme politikası yürütmüştür.

Moskova'nın Azerbaycan'a uyguladığı politika zaman içinde, millî şuuru tahrip etmek yerine Azerbaycan Türklerinin milliyetçilik fikirlerinin daha da güçlenmesini sağlamıştır.

Bekir Nebiyev'in, kaleme aldığı "İstiklâl Şairi Halil Rıza Ulutürk" de güçlü fikirleri ile bu tabloda yerini almıştır.

Bilim dünyasının özellikle filoloji alanının saygıdeğer isimlerinden, Milli İlimler Akade-

misi aslı üyesi, Prof. Dr. Bekir Nebiyev, 1930 yılında Azerbaycan'ın Ağdaş kasabasında doğmuştur. Radyo spikerliği, öğretmenlik, üniversitede asistanlık, gazete redaktörlüğü, kültür şubesi müdürlüğü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizamî Edebiyat Enstitüsü Sovyet Edebiyatı Şube Müdürlüğü ve Enstitü Bilim Yöneticiliği, Edebiyat Müzesi Müdürlüğü, Dil ve Güzel Sanatlar Bölüm Başkanlığı ve Azerbaycan Edebiyat Fonu Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Halen Milli İlimler Akademisi Nizami Edebiyat Enstitüsü Müdürüdür.

Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi mezunu olan Nebiyev, 1960 yılında "F Köçerli'nin Hayatı ve Eserleri" adlı yüksek lisans tezini tamamlamıştır. 1972 yılında Gazeteciler Birliği "Kızıl Kalem" ödülüne, 1978 yılında da Azerbaycan Devlet Ödülü'ne layık görülmüştür.

"Halklar Dostluğu" ve "Şöhret" ödülleri ile de taltif edilmiştir. Makale, tenkit, redakte ve çeviriden oluşan yüzlerce yazıya ve kırka yakın kitaba imzasını atmıştır.

Tanıtımını yaptığımız eser, Giriş, Şairin Hayatı-Vatandaşlık Hedefi, Şiir ve Zaman, Destancılık Yönü, Sanatkarlık Meseleleri, Şair ve Edebî Süreç, Çeviri Yaratıcılığı, Son Söz Yerine olmak üzere sekiz bölümdür.

Giriş bölümünde, 50'li yıllarda yazmaya başlayan Halil Rıza Ulutürk'ün keskin dönemeçlerinin ana çizgilerini belirtir. "Şiir nedir?" sorusuna Halil Rıza'yı tanımlayan bir portre ile cevap veren yazar, onun hayata bakış açısını

başka yazarların yansıtmalarıyla da destekleyerek anlatır. Şair ile ilgili yayınların içinde bilimsel tek yayının bu kitap olduğunu vurgulayarak kendisini bu monografiyi yazmaya iten sebeplerden bahseder.

Yazar, öğrencilik yıllarından tanıdığı, dostu Halil Rıza ile ilgili anılarından bahsederken yer yer de onun karakter özellikleriyle ilgili bilgiler de verir.

Bütün ümidi tükendiğinde, şairin halkına bir mucize gibi geldiğine inanan Halil Rıza'nın eserlerindeki edebî, siyasî, sosyal problemlerin bu gün de kendi halkıyla aynı kaderi paylaşan Türk halkları için aktüelliğini yitirmediğinden ve şiirlerindeki konu yelpazesinin genişliğinden bahsetmektedir.

Şairin Hayatı-Vatandaşlık Hedefi adlı ikinci bölümde, yazar, Halil Rıza'nın doğum yeri, yılı, ailesi ve karakter özellikleri, çalışma hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Daha sonra şairin eğitim hayatını anlatır. Birlikte geçirdikleri öğrencilik dönemindeki anılara sıkça yer vermesi şairin hayatını ilk ağızdan öğrenmek bakımından ayrı bir değer taşımaktadır.

Halil Rıza'nın şiirlerinin keşfedilmesinden, P. Neruda, R. Rolland, N. Hikmet, C. Aytmatov, Y. Yevtuşenko gibi ünlü yazar ve şairlerle görüşmelerinden bahseder. Ayrıca ana diline olan hassaslığı; "Planlı Ruslaştırma Siyaseti"ne meydan okuması ve bundan dolayı da hayatının kasıtlı olarak zorlaştırılması ile ilgili bilgiler de vermektedir.

"Azerbaycan-Özbek Edebi İlişkilerinin Aktüel Problemleri" konulu doktora tezinin Halil Rıza'yı, Sovyetler Birliği'ni oluşturan bütün cumhuriyetlerin, özellikle Azerbaycan'ın özgürlük ve demokrasisi konusunda tecrübelendirdiğini belirtir. Ayrıca, Azerbaycan Halk Cephesi'nin çekirdeğini oluşturma fikrini ileri süren Halil Rıza'nın Rus-Fars-Ermeni mafyasının Azerbaycan'ın başına getirdikleri faciyanın anatomisini gözler önüne sermesi gibi bağımsızlık mücadelelerinden dolayı tutuklanıp hapsedilmesini ve hapisanedeki zor günlerini, bağımsızlık mücadelesi uğrunda durmaksızın

çalışması sırasında kötüleşen ve oğlu Tebriz'in Karabağ'da şehit olmasıyla daha da ağırlaşan sağlık durumunu anlatır.

Şiir ve Zaman adlı bölümde, yazar, halk hayatının karmaşa dönemlerinde kullanılan edebî türlerin kullanımında değişkenlik izlendiği, özellikle şiir ve gazete yazılarının bu dönemde daha etkin olduğu bilgisini verir. Bu durumun Halil Rıza Ulutürk'te de gözlendiğini, özellikle şiirin, onun edebi kariyerinde önemli bir rolü olduğunu belirtir.

Halil Rıza'nın edebî eserleri, bilimsel eleştiri çalışmaları, siyasî konuşmaları ve özellikle edebî çevirilerinden dolayı maruz kaldığı baskılardan bahseder.

Bir öz eleştiride de bulunarak öğrencilik dönemlerinde aldıkları Rus eğitimi dolayısıyla Sovyet Kültür ve idealizmine dair yazdıklarından dolayı ne kadar kör, gelişmemiş ve cahil olduklarını ve bu durumdan utandıklarını ifade etmektedir.

Bazı şiir kitaplarından bahsederken, şiirlerle ilgili teknik ve içerik bilgilerinden, şiirlerinin yazılış sebeplerinden, şiirlerinin ortaya çıkışları ile ilgili bilgiler, anekdotlardan bahseder. Halil Rıza'nın dostu olan yazarın bu bilgileri ilk ağızdan vermiş olması kayda değerdir.

A. Sehhet, B. Vahapzade, R. Duyğun gibi önemli isimlerin Halil Rıza ve şiirleri ile ilgili görüşleri ve bağımsızlığın kazanılmasında bu şiirlerin önemi de bu bölümde yer almaktadır.

Yazar, uzun süre devletin millî siyasetindeki ayrımcılığı görmeyerek ninnilerle uyutulduklarını, bu arada parça parça topraklarının Ermeni'ye verilmiş olduğunu ve seksenli yılların sonunda işgalci çatışmada mağlubiyete uğramakla uyanıldığını anlatarak yine içinde buldukları yanılığdan söz etmektedir.

Halil Rıza'yı klâsikler arasında gören yazar, Halil Rıza'nın kendisinden de dinlediği Davam Edir 37... şiirini klâsiklerle karşılaştıracak kadar değerli bulur ve özellikle bu şiir üzerinde durur.

Halil Rıza dönemi yazarları arasında komünizm efsanesinin anlamsızlığını, Sovyetlerin

Ruslaştırma ve Türk karşıtı siyasetinin mahiyetini herkesten çabuk görüp idrak eden şairin mücadelesinden ve bu yüzden aldığı cezalarından bahseder.

Destancılık Yönü bölümünde yazar, Halil Rıza'nın manzum hikâye türü ile ilgili kanaatlerinden bahsederek, onun destancılık yönü ve küçük destanları hakkında bilgi verir.

Nebiyev, "Kahramanlık nedir?" sorusuna Halil Rıza'nın dilinden ve eserlerinden örneklerle cevap verir. Halil Rıza'nın hapisanede iken yazdığı şiirlerden ve hapisanenin şairde bıraktığı ağır psikolojik etkilerden de bahsetmektedir.

Sanatkarlık meseleleri adını taşıyan bölümde, şair olmanın, özellikle Azerbaycan şairi olmanın zor olduğundan bahsederek söze girer ve Azerbaycan'ın usta şairlerinin her birinin bir yönü ile güç ve ustalık sergilediğini belirtir. Halil Rıza'yı da bunların içinde benzersiz görür. Şairin karakter özelliklerini, beraber yaşadıkları, dostluk, arkadaşlık ettikleri yıllarda öğrendiğini belirten yazar, onun yazarken içinde bulunduğu ruh hali ve davranışları, ile ilgili bilgiler de vermektedir.

Halil Rıza'nın anadiline olan hassaslığı, dilin korunması ve problemleri üzerindeki düşünceleri de bu bölümde yer almaktadır.

Şairin şiirlerinde kullandığı biçim ve içerik özellikleri ile ilgili bilgi veren yazar, şairin uzun soluklu, güçlü şiirlerinin estetikten de mahrum olmadığını örneklerle belirterek, Halil Rıza'nın "şairin kendisini aşması ile ilgili düsturundan" bahseder. Ayrıca, Halil Rıza'nın Azerbaycan folklor verimlerine vakıf olduğunu ve eserlerinde bu verimlerden ve bazı Azerbaycan klasiklerinden faydalandığını belirtir ve örneklenir.

Şair ve Edebî Süreç bölümünde, yazar, bu kitabın kaleme alındığı döneme kadar Halil Rıza'nın bilimsel eserlerinin bir makale ya da inceleme eserinin konusu olmadığını belirterek şairin bilimsel eserleri ve özellikle de doktora tezi ile ilgili bilgiler verir.

Çeviri Yaratıcılığı bölümüne Halil Rıza'nın dil öğrenme yeteneğinden ve güçlü hafızasından bahsederek girer. Daha sonra, çevirilerinde ne kadar saf ve akıcı bir dil kullandığını belirtir. Onun şiir çevirilerinde ince bir şairaneliğin hakim olduğunu, bilimsel çevirilerinde fikir açıklığına sahip olduğunu vurgular. Ayrıca Halil Rıza'nın çeviri yapmaktaki amacını belirterek çeviri sanatı üzerindeki düşüncelerini aktarır ve yaptığı çevirilerle ilgili bilgiler verir. Özellikle klâsiklerden yaptığı bazı çeviriler üzerinde durur.

Son Söz Yerine başlığı altında ise yazar, iki buçuk yıllık bir emeğin sonucu olan bu kitap hakkındaki duygu ve düşüncelerinden bahseder. Nebiyev, eserini, şairin ülkesi üzerinde daima dolaşan ruhunun, özgürlüğüne kavuşan halkın mutlu günlerini görmesi temennisiyle tamamlar.

Halil Rıza'yı geniş ve ayrıntılı bir şekilde anlatan bu önemli eser neredeyse yazarın Halil Rıza ile ilgili anılarını anlattığı bir anı kitabı kokusundadır.

Kaynaklar

Ehmedov, Teymur (1995), *Azerbaycan Yazıcıları, Ansiklopedik Me'lumat Kitabı*, Bakı: "Azerbaycan Ansiklopediyası" Neşriyyat Poligrafiya "Öner" Neşriyyatı.

Neşriyat-Poligrafya Birliğı (1999), *Akademik Bekir Nebiyev Hakkında "Sorag Kitabçası"*, Bakı: "Azerbaycan Ansiklopediyası" Neşriyat-Poligrafya Birliğı.

Uluslararası

Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu Bildirileri

Hzl: Nail Tan - Hayrettin İvgin, *Uluslararası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu Bildirileri*, (26-27 Ekim 2001/Ankara) Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı Yayınları: 4, Ankara 2005, 176 s.

Şebnem Ercebeci

Sanat Tarihçisi, Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı/Ankara
sebnemercebeci@gmail.com

Ulu Önder Atatürk sanatı; “Sanat güzelliğin ifadesidir. Bu ifade sözle olursa şiir, nağme ile olursa musiki, resim ile olursa ressamlık, oyma ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık olur.” Sanatı anlatırken de, “Sanatkar cemiyette uzun ceht ve gayretlerden sonra alınanda ışığı ilk hisseden insandır” şeklinde tarif etmiştir.

Atatürk’ün Güzel Sanatlar konusunda en isabetli teşhisi ve tüm ulusa gösterdiği hedef ise, Cumhuriyet’in 10. yıl Nutkunda yer alan “Türk milletinin tarihi bir vasfı da Güzel Sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki milletimizin Güzel Sanatlara sevgisini mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür” sözleri ile en açık ve kesin şeklini almıştır.

Atatürk’ün söylev ve demeçlerinin ışığında sanat hakkındaki sözlerini bir kez daha vurgulayacak olursak; 16 Mart 1923’de söylediği gibi “Bir milleti yaşatmak için bir takım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanatlı ve sanatkardan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir. Hatta kastettiğim manayı bu söz de ifadeye kafi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur. Hatta konunun önemini daha da vurgulayarak “Herkes mebus, vekil hatta Cumhurreisi olabilir, fakat sanatkar olamaz” demiştir.

Bir milletin sanata önem vermesini, sanatçı-

lar yetiştirmesini, yetişmiş sanatçıların korunmasını Atatürk her zaman sözleriyle ve gerçekleştirdiği faaliyetlerle desteklemiştir. Atatürk’ün güzel sanatlara verdiği önemde, Türk toplumunun kapalı bir Ortaçağ toplumu olmaktan kurtarmaya yönelik hissedilmektedir. Türk gençlerini heykel, resim vb. sanat dallarında yetiştirmek Türk Uyanışını gerçekleştirme ve Türk Milletini çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne yükseltme ülküsüne yönelen çabalar olarak değerlendirmek gerekir.

Milletimizin hayat damarlarından biri olan sanata Atatürk’ün gösterdiği ilgi ve alaka tartışılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kabul etmeliyiz ki, Atatürk milletlerin oluşmasında, yücelmesinde güzel sanatların büyük etkisi olduğu inancıyla fikir ve fiili faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bugün bize düşen görev, Atatürk ilke ve inkılaplarının ışığında sanatımızı gözler önüne sermek, tanıtmak, daha ileriye gitmesini sağlamak yönünde çalışmalarda bulunmaktır. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir diyerek sanata verdiği önemi vurgulayan Atatürk’ün bu sözüyle Türk Sanatı ile ilgili çalışmalar pekiştirici ve güçlendirici bir özellik kazanmalıdır. Türk Sanatı her dalıyla layık olduğu yeri almalı ve sesini daha da yüksek olarak duyurmalıdır görüşünderiz.

Tanıtımını yapacağımız bu yayın, 26-27 Ekim 2001’de Ankara’da yapılan Uluslararası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumunda sunulan bildirilerden oluşmaktadır. 2005’de

yayımlanan kitabı Sayın Nail Tan ve Hayrettin İvgin hazırlamışlardır.

Kültür Bakanı Sayın Hüseyin Çelik tarafından yazılan Sunuş yazısında, Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı ile işbirliği yaparak bu sempozyumu düzenlediklerini ve hem vatandaşlarımızın hem de resmî ve özel kuruluşların da bu bilgilerden yararlanmasını düşüncesiyle bu kitabı yayınladıklarını belirtmiştir. Ulu Önder Atatürk'ün güzel sanatlar alanındaki hedefleri nelerdi? Bu hedeflere ulaşmak için hangi kurumları kurmuş veya yeniden yapılandırmıştı? Bu alanda yaptığı ve yaptırdığı çalışmalar nelerdi? İşte bu soruların cevabını elinizdeki bu yayında bulmanız mümkündür.

Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı Başkanı Sayın Oktay Sanan Önsöz yazısında sempozyumun öyküsünü anlatmış, bildirilerin basım aşamasına kadar geçirdiği süreci dile getirmiştir. Sonuç olarak; 2001' de gerçekleşen ancak basımı Sayın Nail Tan ve Hayrettin İvgin'in özverili katkı ve çabaları sonucunda hizmete sunulan bu kitapta, Atatürk'ün Güzel Sanatlar alanındaki ilgi, duyarlılık düşünce ve etkilerini gösteren; politikayı, hatta savaşları ve devrimleri ve üstün bir sanatçı dehası ve becerisiyle yapan Ulu Önderimizin edebiyat, müzik, tiyatro gibi gerçek sanat ve kültür konularındaki zenginlik ve boyutlarıyla tanıtan bilgiler yer almaktadır.

Bu kitapta yayımlanan bildirileri sırasıyla verecek olursak;

Prof. Dr. Gülnaz Abdullazade, Güzel Sanat Növü-Musiqinin Azerbayjanda Tatbiki ve Türk Dünyasındaki Yeri,

Doç. Dr. Tamilla Aliyeva, Atatürkiye ve Atatürkiyecilik,

Dr. N. Ahmet Asrar, Pakistanlı Yazar, Politikacılar ve Mustafa Kemal Atatürk

Yard. Doç. Dr. Vildan Çetintaş, Atatürk Üniversitesi Reformu Çeşevesinde Türk Heykel Sanatı Alanındaki Gelişmeler

Kemal Eker, Atatürk ve Milli Kültür

Dr. Armağan Elçi, Atatürk Dönemi Belli Başlı Halk Müziği Araştırmacıları, Sanatçıları ve

Kaynak Kişiler,

Prof. Dr. Serap Etike, Atatürk ve Resim Eğitimi,

Harid Fedai, Kıbrıs Türk Edebiyatında Misyonerlikle İlgili İki Hikaye-Roman

Prof. Dr. Gurbandırdu Geldiyev, Bayram Han Türkmen, Günay Günaydin, Atatürk ve Müzik

Doç. Dr. Nezaket Hüseyinkızı, Atatürk Türk Edebiyatında,

Hayrettin İvgin, Atatürk ve Dinamik Kültür

Yard. Doç. Dr. Yıldız Kurtuluş, Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türk Resminde Yurttaş Kadın İmgesi,

Doç. Dr. Makbule Muharremkızı, Türkiye'de Resim ve heykeltraşlığın İnkişafı Üzerine,

Terane Memmedova, Atatürk ve Sinema,

Dr. İrfan Ünver Nasrattinoğlu, Atatürk'ün Türk Güzel Sanatlarına Bakışı ve Düşünceleri,

Doç. Nezihe Şentürk, Atatürk'ün Özdeyişlerinde Müzik,

Dr. Mehmet Önder, Atatürk ve Müzeler,

Prof. Dr. Ali Uçan, Atatürk ve Sanat Kültüründe Çağdaşlaşmanın Dayandığı Temeller,

Nail Tan, Atatürk Döneminde Planlı İlk Resmî Halk Müziği Derleme Gezisi ve Yurdumuzun Nağmeleri (1926) Kitabı,

Yard. Doç. Dr. Gonca Yayan, Cumhuriyet Dönemi Yozgat Sarıkaya Bölgesi Üzerine Araştırmalar,

Prof. Dr. Taciser Onuk, Atatürk'ün Resim Sanatına Verdiği Önem ve Atatürk Portreleri,

Yard. Doç. Dr. Tülün Yörükan, Toplumumuzda Çeyiz Geleneği ve Çeyiz Sandığı,

Özellikle Atatürk'ün Güzel Sanatlara verdiği önemi vurgulayan her bildirinin temelinde milli kültür açısından bütün konulara eğilip, değerlendirilerek uygulamaya konulmasıyla, milli birlik ve beraberliğin sağlayıcı, eğitici, milli heyecanı ve şuuru yükseltici bir anlayış içinde yararlanılması ve bu suretle, gerçek Atatürkçülüğü benimseterek, memlekete ve millete hizmet ancak, yararlı ve şerefli bir vatandaş olmanın gururunu içimizde duyabilir ve onu birleştirici, milliyetçi, medeniyetçi, ilke ve in-

kilapların gururu içinde, Atatürk Türkiye'sine O'nun yolu ve yönünde layık nesiller olarak ebediyen sahip olabilmenin mutluluğu ile çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabiliriz. Bunun için, tespit edilecek hususlar, her yönüyle, içte ve dışta, devlet çapında ilgili ve yetkililerce ve tüm milletçe ele almak ve uygulamak; tarihi ve şerefli bir görev olacaktır.

Sonuç Bildirgesinde belirtildiği üzere;

1. Türkiye'de Milli Bir Müze Kurulmasına başlanmalıdır.

2. Kültür Bakanlığınca veya destekte bulunacağı bir kurumca Milli Ses Arşivi Kurulmalıdır.

3. Milli Saraylar ve Köşkler mutlaka TBMM' DEN ALINARAK Kültür Bakanlığına Devredilmelidir.

4. Türkçemiz İngilizce, Fransızca, Almanca gibi diller ile diğer dillerin istilasından kurtarılmalıdır

5. Geleneksel Türk Tiyatrosu konusunda koruyucu ve geliştirici tedbirler alınmalı, bunlardan özellikle Karagöçz sanatına destek verilmelidir.

6. Geleneksel Türk El Sanatları geliştirilerek, yaşatılmalıdır. Kültür Bakanlığı'na bağlı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü (DÖ-SİM) bu konuda daha aktif ve güçlü hale getirilmelidir.

7. Okullarda okutulan Atatürk ve İnkılap tarihi derslerinde Güzel Sanatlar Bölümü ağırlıklı olarak işlenmelidir.

8. Okullarda güzel sanat eğitiminin geliştirilmesi konusunda önlemler alınmalıdır.

9. Türk Folklor Açık Hava Müzelerinin kuruluşuna hemen geçilmelidir.

10. Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfının bu dizide düzenleyeceği uluslar arası üçüncü sempozyumun konusu "Devlet -Sanat İlişkileri" üzerine olmalıdır.

11. Güzel Sanatlar konularında çalışan sanatçı, bilim adamları ile devlet ilişkileri geliştirilmelidir. Bu gelişim, sanat kurumlarını , gönüllü kuruluşları da içine almalıdır.

12. Aşıklık geleneği müziğiyle, edebi yapıyla desteklenmeli, geliştirilmelive aşıklar korunmalıdır.

Bütün bu bilgiler çerçevesinde dileğimiz, özellikle sanat alanında sözünü ettiğimiz sempozyumların özellikle de uluslar arası boyutta gelenek haline getirilip devam ettirilmesi, bildirilerin ve de ortaya çıkarılan sonuçların yayımlanarak gün ışığına çıkarılması ve de bilim dünyasına sunulmasıdır. Böylece güzel sanatların her dalı ele alınarak incelenecek, özellikle de günümüze uyarlanarak bilgiler güncellenecek, Ulu Önder Atatürk'ün sanata ve sanatçıya verdiği önem doğrultusunda hedefler belirlenecektir.

Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri

Prof. Dr. Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, İkinci baskı, XII + 259 s.

Hilâl Demirbaş

G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tarih Öğretmenliği Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi / Ankara

Cumhuriyetimizin kurucusu, yüce önder Atatürk'ün "Yurtta Barış, Cihanda Barış" ilkesi hepimize rehberdir.

Ancak özellikle topraklarımızda gözü olan, devletimiz hakkında kötü emeller besleyen, asılsız Ermeni, Pontus vs. soykırımı gibi iddialar ortaya atarak kendi ve dünya kamuoyunu ülkemiz ve milletimiz aleyhine örgütleyen milletler ve ülkeler bulunmaktadır.

Bu ülkeler okullarında bu tür asılsız iddiaları çocuk ve gençlere öğretmek suretiyle düşmanlık tohumları ekmek e, dış ülke parlamentolarında bu iddialarını kabul ettirmek suretiyle de ülkemiz aleyhine kararlar aldırılmaktadır. Alınan bu kararlar her türlü uluslararası ilişkide önümüze engel olarak çıkmakta, ayrıca bu alt yapı oluşturulduktan sonra toprak ve tazminat talepleri ile karşılaşacağımız da hepimizce bilinmektedir.

Bizler millet ve devlet olarak ne yapıyoruz? Bugünkü durum bir takım ihmallerin sonucu değil mi? Bundan sonra neler yapmamız gereklidir?

Asılsız iddialar hakkında ülkemiz insanlarının aydınlatılması, bir an önce Millî Eğitim sistemi-

mizde yer verilerek orta ve yüksek öğretim kurumlarında ders olarak okutulması, hatta dünyadaki bazı milletlerinin gerçekleştirdiği soykırımların öğretilmesi ve hangisinin soykırım olduğunun cümle âleme anlatılması gerektiğini düşünüyorum.

Asılsız Ermeni iddialarının yoğunlaştığı bugünlerde, bütün Türk Milletinin bu mesele hakkında ufak da olsa bir şeyler yapmasının gerektiğine ve tepkisizliğin devamlı aleyhimize gelişmeler gösterdiğine inanıyorum. Gerçekle-

rin; ülkemiz ve diğer ilgili

ülkeler arşivlerinde konu ile ilgili

araştırmalar yapılarak ortaya çıkarılması, yazılı ve görüntülü basında yayınlar yapılması, yurtiçi ve yurtdışında konferanslar, paneller, sempozyumlar ve bunun gibi toplantılar düzenlenmesi suretiyle geniş kitlelere anlatılması, Türk Milletine yapılan soykırımların unutulmaması amacıyla anıtlar dikilmesi, tüm sivil toplum örgütlerinin katılımı ile büyük çaplı gösteri ve yürüyüşler tertiplenmesi suretiyle de Dünya milletlerinin dikkatlerinin çekilmesi ve netice olarak asılsız bu iddiaların çürütülmesi gerekmektedir.

Halen Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı olan değerli bilim adamı Prof. Dr. Mehmet Saray'ın "Ermeni konusunu başlangıcından günümüze kadar objektif bir şekilde ele alan ve son dönemde neşredilen yerli ve yabancı belgelerden ve araştırma eserlerden de faydalanarak hazırladığı" Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri isimli eseri, bu tanıtım yazısının konusunu oluşturmaktadır. Bu eserin yakın Türk tarihinin öğrenilmesi ve öğretilmesi açısından iyi bir kaynak eser olduğu, bütün orta ve yüksek öğretim okulları kütüphanelerinde bulunması gerektiği kanaatindeyim.

Eser; önsöz, on yedi ana başlık altında Ermenistan ve Türk-Ermeni ilişkilerinin anlatımı, sonuç, bibliyografya ve ekler bölümlerinden oluşmaktadır.

Önsözde; Amerika ve Avrupa'da yaşayan Ermenilerin, asılsız iddialarını kabul ettirmek amacıyla hem oylarını hem paralarını kullanarak politikacılara siyasi kararlar aldirmaya çalıştıkları, bu gerçek dışı kararların Türkiye'de kamu vicdanını rahatsız ettiği, Türklerin; Osmanlı İmparatorluğu'nu "tarihin hiçbir döneminde görülmeyen çok uluslu saldırı sonucunda" 3.5 milyon insanı ile birlikte büyük kayıplar ve acılarla kaybettiği, Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Lozan Barış Antlaşması ile Ermeniler de dahil olmak üzere kendisine saldıran herkesle bütün hesaplaşmaların defterini kapatarak geçmişin bütün acılarını ve kayıplarını sineye çektikleri, Türk insanına yapılan haksız saldırılara sebepleri araştırılarak arşiv belgeleriyle cevap verilemediği ifade edilmektedir.

Eserin birinci başlığında Ermenistan ve Ermeniler anlatılmaktadır. Ermenistan Cumhuriyetinin kuruluşu, yüzölçümü, nüfusu ve coğrafi yapısı, ekonomik durumu, eğitim ve kültür hayatı ile tarihî geçmişleri bu başlığın alt konularını içermektedir.

İkinci başlık Türk-Ermeni ilişkilerinin Başlaması'dır. Bu bölümde Ermenilerin Türk idaresini kabul etmeleri ve sebepleri, Türk idaresi altında yaşamları, edebiyat-müzik-mimarlık ve sahne sanatları dallarında Türk kültürüne

hizmetleri, ekonomik ve ticarî hayata katkıları anlatılmıştır.

Sömürgeci Batı Emperyalizminin Ermenilere Türkiye Aleyhine Kışkırtması eserin sonraki başlığını oluşturmuştur. Bu bölüm; asırlar boyu Türklerle sulh ve refah içinde yaşayan Gayri Müslim unsurlardan özellikle Ermenilerin neden emperyalist güçlerin tahriklerine kapılarak Türkiye aleyhine hareket etmeye başladıkları, Ermeni meselesinin ortaya çıkışı, bir grup Ermeni'nin Ruslardan yardım istemesi ve Rusya idaresinde Azerilerin Revan Hanlığı toprakları üzerinde İran ve Türkiye sınırları boyunca uzanan tampon bir Ermenistan Vilâyeti'nin oluşturulması hususlarını içermektedir.

Daha sonra Osmanlı Devleti'nin Buhranlı Yılları başlığı altında, İngiltere - Fransa ve Rusya'nın Türkiye'nin iç işlerine karışmaya başlamaları, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rus-İngiliz rekabetinin Ermeni meselesini milletlerarası bir problem haline getirmesi, Amerikan misyoner okulları aracılığıyla Amerika'nın ve Katolik Ermenilerin hamiliğini ilân eden Fransa'nın Türkiye'de etkili olmaları anlatılmaktadır. Burada eserin yazarı; Ermeni meselesinin milletlerarası bir problem haline gelmesinde, belki de yukarıda zikredilen emperyalist devletlerden daha fazla "Ermeni kilisesi"nin rolü olduğu ile tarihlerinin hiçbir devrinde Türklerden gördükleri dînî hoşgörüyü başka bir yerde görmemiş olan Ermeni Kilisesinin pek çok masum Ermeni ve Türk'ün hayatını kaybetmesine sebep olduğunu belirterek, isteklerini bir dînî kuruma yakışır bir şekilde barış yoluyla halletme imkânı var iken düşmanlığı ve kan dökmeyi seçmesine dikkat çekmektedir.

Eserin beşinci başlığında Ermeni Terörünün Başlaması konusu işlenmektedir. Türkiye Ermenistanı'nı(?) kurtarmak, Rus ve İran Ermenistanı ile birleştirmek ve bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak amacıyla 1887 yılında İsviçre'de kurulan "Hınçak Komitesi" ile bu komiteyi yeterince aktif görmeyen Ermeniler ve Rus idaresindeki ihtilâlciler Ermenilerin birleşerek kurduğu "Taşnaksutyun Komitesi"nin

terör faaliyetleri, Ermeni komitelerinin çıkarttığı isyanlara yabancı devletlerin desteği, 1897-1914 yılları arasında Ermeni meselesi, bu bölümde anlatılmaktadır. İngiliz-Fransız ve Rus yetkililerin, Ermeni terör örgütlerine başta para ve silâh olmak üzere maddi ve manevî destek vererek Ermeni terör ve isyan hareketlerinin baş destekçiliğini ve en büyük kışkırtıcılığını yaptığı, İngiliz yüzbaşısı C. B. Norman'ın raporunda; Ermenilere boş ümitler verilmek suretiyle başlatılan bu isyan hareketlerinin Anadolu'da binlerce insanın ölmesine sebep olduğu, padişahın "soykınlara yol açmak ve insanları mahkemesiz öldürmekle" suçlanmasına rağmen, ispatı imkânsız olan bu suçlamaların saçma ve zalimce olduğu, Osmanlı Hükümeti'nin en kanunî hakkını kullandığı, dikkat çekici ifadelerdir.

Eser I. Dünya Savaşı'nda Ermeni Terörü'nün Devam Etmesi konusu ile devam etmektedir. Burada; I. Dünya Savaşı'nda Ermeni isyanları, düşmanla işbirliği yapan Ermenilerin tehcire (başka bir yere iskâna-yerleşmeye) tabi tutulması, İngiltere-Fransa ve Rusya'nın tehcir olayını protesto etmesi ve Osmanlı Devleti'nin cevabı, tehciri hazmedemeyen militan Ermenilerin başlattığı katliamlar, tehcir esnasındaki aksaklıklar ve son olarak 1916 ve 1917 yıllarındaki siyasî arayışlar anlatılmıştır. Yazar tarafından tehcir ile ilgili bölümde; Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı başlayınca "savaşın dışında kalamayacağını anlaması üzerine" seferberlik ilân ederek Ermeniler dahil Müslüman-Hıristiyan savaşabilecek bütün vatandaşlarını askere almaya başladığı, Ermeni Patrikhanesi-Hınçak ve Taşnak komiteleri ile gelenleri tarafından ilân edilen "Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi halinde şüphelenmemek için devlete sadık kalınması" hususundaki kararı yanında Ermeni komitelerine gizli bir talimat verdikleri, bu talimatta ise "her tarafta isyan çıkarılması ve savaşta Ruslara yardım edilmesi, Osmanlı Ordusu'nun iki ateş arasında bırakılması, devlet kurumları ve binalarının yakılıp yıkılıp bombalanması, Ermeni askerlerin silâhları ile birlikte Ruslara

katılması ve kıtalarından firar ederek çeteler oluşturulması" hususlarının yer aldığı, bu talimat gereğince Ermenilerin isyan-tahrip-talan ve sabotaj hareketleri ile Türk köylerinde katliamlara başladığı, Osmanlı Hükümeti İçişleri Bakanı Talât Paşa ve Millî Savunma Bakanı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından uyarılmış olmaları yanında "Ermenileri isyandan vazgeçirmek, Ruslara yardım etmelerini önlemek, ordunun cephe gerisi emniyeti ile köy ve kasabalarda yaşayan Türklerin can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla" birtakım tedbirler alınması gerektiği, bu tedbirlerden birinin de düşmanla işbirliği yapan Ermenilerin aileleri ile birlikte ülkenin güney bölgelerine göndermek olduğu, Türklerin tarihlerinde ilk defa başkalarının tahriki ile isyan eden vatandaşlarının bir kısmını yaşadıkları bölgeden alarak başka bölgelere göç ettirmek mecburiyetinde kaldığı, bu mecburiyet karşısında Başkomutanlık tarafından 26 Mayıs 1915 tarihinde ilk talimatın verilerek geçici bir yasanın çıkarıldığı, yer değiştirme olayının düzgün ve emniyetli bir şekilde gerçekleşmesi için her türlü tedbirin alınması hususunda yönetmelikler hazırlandığı detayları ile anlatılmış, göçe tabi tutulan Ermenilerin can, mal ve mülk emniyetini sağlamak amacıyla Osmanlı Hükümeti'nin elinden geleni yaptığı ifade edilmiştir.

Yazar eserin yedinci başlığını Savaş Sonrası Ermenilerin Yaptığı Katliamlar konusuna ayırmıştır. Bolşevik İhtilâli'nden sonra geri çekilen Rus birliklerinin silâhlarını Ermenilere bırakması ve Ermenilerin yeniden katliama başlaması, Rusya'da Bolşevik İhtilâli'ni yapanların Rus olmayan milletlere kendi kaderlerini tayin etme (self determinasyon) hakkını vermesi üzerine Azerî-Gürcü ve Ermeni halkları tarafından 1918 yılında Müstakil Kafkasya Federal Cumhuriyeti'nin kurulması ve bir ay kadar kısa süre sonra Gürcü ve Ermeniler tarafından dağıtılması, Ermenilerin Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da yaptığı katliamlar bu bölümde anlatılmıştır.

Mondros Mütarekesinden Sonra İngilizlerin Başlattığı Cüretkâr Suçlu Avı konusu eserin

sekizinci başlığında yer almaktadır. Burada İtilâf Devletlerinin, 1915 yılında tehcir kararını verenler ile bu olaylara karışan ve karışacak olan kişilerden hesap sorulacağını belirten notasının gereğini yerine getirmek için İngiliz ve Fransızların 1918 yılında harekete geçtiği, İngiliz ve Fransızların Osmanlı Hükümetinden talebi üzerine birçok kişinin tutuklanarak “bir kısım Türk düşmanı İngiliz ve Fransız yetkililerince oluşturulan mahkemede” yargı önüne çıkarılmak suretiyle idam ve hapse mahkûm ettirildiği, bir kısmının Malta’ya sürgüne gönderildiği, ancak yine İngiliz toplumu içinden çıkan onurlu bir savcı tarafından iddiaların asılsız olduğu ortaya konularak Malta’daki Türk yetkililerini serbest bırakmak zorunda kaldıkları belirtilmiştir.

Eserin dokuzuncu başlığında Fransa’nın Yarattığı Kilikya Macerası konu edilmiştir. Bu bölümde; Kanunî Sultan Süleyman döneminde aldığı kapitülasyon hakları sonucunda Osmanlı Devleti’nde yaşayan başta Ermeniler olmak üzere bütün Katoliklerin hâmesi ve dîni, siyasî ve ticarî yönlerden nüfuzlu bir ülke haline gelen Fransa’nın; Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmaya başladığı, yapılacak reformların izlenmesi için İslâm-Hıristiyan Komisyonu kurulması ve uygulamanın derhal başlatılmasını, bu hareketin 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına sebep olduğu, İngiltere ve Rusya’yı destekleyerek Doğu Anadolu’da yaşayan Ermeniler lehine ıslâhat yapılmasını istediği, eğitim ve kültürel alanlarda misyonerleri vasıtasıyla faaliyetlerde bulunduğu ve Osmanlı Devleti’nin muhtelif yerlerinde sayısı 175’i bulan okullar açtığı, Mondros Mütarekesinden sonra “ekonomik yönden kıymeti sebebiyle” Suriye-Güneydoğu Anadolu ve Kilikya denilen Adana bölgesine ve Çukurova pamuğuna İngiltere ve Rusya ile yaptığı müzakereler sonucunda sahip olduğu belirtildikten sonra, I.Dünya Savaşı’nda İngiltere ve Fransa’nın da daha önce Rusların yaptığı gibi Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kullanacaklarının Türk Hükümeti tarafından öğrenilmesi üzerine kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırıldığı,

değişen siyasî olaylar sonunda Fransızların Doğu Lejyonu kurma kararı alarak Ermenilerden yardım istedikleri, karşılığında da harpten sonra Kilikya’nın onlara bırakılacağını vaat ederek bölgeye tehcirden dönen Ermenileri yerleştirmeye başladıkları, Maraş-Antep-Urfa ve Adana’da cinayet, baskı, zulüm ve saldırılarını artıran Ermenilere karşı Türklerin direnişe geçtikleri, meydana gelen çarpışmalarda yüzlerce Türk ve Ermeni’nin hayatını kaybettiği, Ermenilerin Kilikya’da devlet kuramayacaklarını anlamaları üzerine Rumlarla birlikte Adana vilâyet binasını basarak “Kilikya Hıristiyan Cumhuriyeti”ni kurduklarını ilân ettikleri fakat Fransızların bu oldu bittiye müsaade etmeyecek bir baskınla Ermenileri vilâyet binasından çıkarttıkları, bu arada Anadolu’da Millî Mücadeleyi başlatmış olan Mustafa Kemal Paşa’nın olayları protesto ederek “bazı Ermenilerin intikam hissiyle yaptığı tecavüzler neticesinde ortaya çıkan üzücü olayların mesulü milletimiz değil Ermeniler ve onların hamileri olan devletlerdir” diyerek açıklama yaptığı, Türklerin haklı olduğunu anlayan Fransızların uzlaşma yolunu tercih ederek “Ankara İtilâfnamesi” ile Kilikya bölgesini Türklere bırakarak savaş son verildiği, tarihleri ve ayrıntılarıyla izah edilmektedir.

Yazarın eserde ele aldığı diğer bir konu ise Amerika Birleşik Devletleri’nin Ermeni Politikası’dır. Burada da; Amerika’nın, Osmanlı Türkiye’si’nin bölünmesinde ve parçalanmasında hiçbir ekonomik ve siyasî çıkarı olmamasına rağmen kilisenin, misyonerlerin ve Ermeni göçmenlerin telkinleri ile Ermeni problemine karışmak durumunda kaldığı, Ermenilerin aleyhte propaganda faaliyetleri sonunda pek çok Amerikalı gibi başkan Wilson’un da kandırıldığı, Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra Osmanlı Türkiye’si’nde çığ gibi büyüyen Amerikan misyoner okullarının Ermeni çocuklar başta olmak üzere Hıristiyan çocuklarına dil ve kültürleri ile hürriyet ve istiklâl fikirlerini de öğrettiğini, Osmanlı Devleti’nin toprak kayıpları sebebiyle sıkıntıya düşmesinden yararlanarak Protestan kilisele-

ri vasıtası ile Ermeniler lehine propagandaya başladığı ve topladıkları paraları Hınçak ve Taşnak militanlarına gönderdiği, Amerika'nın 1917 yılında I.Dünya Savaşı'na katılması sonucunda Osmanlı ile ilgisinin kesildiği, fakat savaş ilân edilmediği için bir çatışma olmadığı, Osmanlı aleyhindeki propagandalara rağmen Amerikan hükümetinin hâlâ tereddütler içinde olması sebebiyle Ermeni meselesinin yerinde incelenmesi için görevliler gönderdiği, Ermeni komitelerinin Türkiye aleyhtarı kampanyaları üzerine Amerika'nın Türkiye'deki Yüksek Komiseri Amiral Briston'un, Ermeni yalan beyanlarının Amerikan yetkililerini yanıltmaması gerektiğini ikaz eden birden fazla rapor yazdığı, hatta raporun birinde "İngilizlerle Fransızların aç gözlü ve sömürgeci tutumlarını tenkit ederek Ermenileri asıl kışkırtanların bu müttefiklerle Rusların olduğunu ve Amerika için en faydalı yolun Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türkiye'yi desteklemek olduğu"nu belirttiği ifade edilmiştir.

Eserin on birinci başlığı altında Millî Mücadeleyi Yöneten Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Doğu'da Ermeni Yayılmasına Son Vermesi anlatılmaktadır. Bu bölümde; Rusya'da Bolşevik İhtilâli'nin olması ve savaştan çekilmesi neticesinde Ruslar ile Ermenilerin hayallerinin ve plânlarının altüst olmasına sebep olduğu, buna rağmen Ermenilerin Türk ve Azeri halkına yaptıkları zulüm ve baskıların artarak devam etmesi üzerine bölgedeki Türk birliği komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Ankara'daki Büyük Millet Meclisi Hükümetinden askerî operasyon izni istediği, ancak Sovyetlerle bir antlaşmaya varmadan yapılacak harekâtın sıkıntı yaratacağından endişe edildiğinden beklenilmesinin tavsiye edildiği, bu sırada Erzurum'a gelen General Harbord'a Kazım Karabekir Paşa'nın olup bitenleri anlatan bir rapor verdiği, İtilaf Devletleri'nin Türk tarafının Bolşeviklerle yaptığı görüşmeleri kesmek ve Azerbaycan – Gürcistan - Ermenistan ve Kuzey Kafkasya Hükümetlerinin bağımsızlıklarını ilân ederek Bolşeviklere karşı mücadele etmelerini sağlamak üzere bir plân

uygulamaya koymasının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın da harekete geçerek Bolşevik Hükümetine "şayet siz Gürcistan'ı bir askerî harekâtle veya siyâseten nüfuzunuza alırsanız ve bu ülkedeki İngiliz kuvvetlerinin çıkmasını sağlarsanız Türkiye Hükümeti de emperyalist Ermeni Hükümeti üzerine askerî harekâta başlamayı taahhüt ediyor" teklifinde bulunduğu, Türk ve Bolşevik taraflarının anlaşması üzerine "Ermenistan Harekâtı" nı başlatmak üzere Kazım Karabekir Paşa'ya talimat verilmesi sonucunda derhal taarruza geçilerek Ermeni kuvvetlerinin geri püskürtüldüğü ve Kars'ın kurtarıldığı, Kazım Karabekir Paşa'nın Kars'a girişinde şehirde yaşayan Ermenilere ve esir alınan askerlere gösterdiği şefkatin Türk operasyonunu izleyen yabancı gözlemcilerce takdirle karşılandığı ve ülkelerine rapor edildiği, mağlup olan Ermenilerin barış istemesi üzerine Sevr konferansında Türkiye'den istedikleri yedi Türk vilâyetinden (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Trabzon, Elazığ ve Sivas) vazgeçtiklerinin resmen kabul ettirildiği, bir müddet sonra da Türkiye, Rusya, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında imzalanan Kars Antlaşması ile hudut düzenlemeleri yapılarak bölgeye sulh ve sükunetin hakim olduğu ayrıntılarıyla belirtilmiştir.

Eserin on ikinci başlığında Türkiye Lozan'da Ermeni Konusuna Son Noktayı Koyuyor konusu yer alıyor. Ermenilerin Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve Pontus Rum hareketinde Yunanlılarla işbirliği yaptıkları, Lozan Konferansında Ermeni yurdunun genişletilmesi isteyen İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika'nın Ermeni isteklerinin kabulü için tavır koyarken Rusya'nın Ermenileri Rusya'da yerleşmeye davet ettikleri, yapılan birçok müzakerelerde Ermeni konusunun gündeme gelmesi üzerine Türk tarafının sert tepkisi ve "bütün bu okuduğunuz bildiriler geçersizdir, bu şartlar dahilinde burada durmayacağız, celseyi terk ediyoruz" ifadesinden sonra konunun bir daha gündeme gelmediği bu bölümde anlatılmıştır.

Eserin daha sonraki bölümünde Türk ve

Ermeni Kayıpları başlığı altında; Ermeni Taşnak ve Hınçak komitelerinin, onların tesirinde kalan Ermenilerin, bazı misyonerlerin ve bir kısım Ermeni din adamlarının sebep olduğu emperyalist devletlerin kışkırtmaları ile başlayan olaylarda ölenler hakkında birçok gerçek dışı yayınlar yapıldığı, belgeler ile bu konuda yazılmış ilmi kitap ve makalelerin incelenmesi sonucunda tarafların uğradığı kayıplar hakkında kesin bilgiler bulunmadığı, tehcir esnasında karşılaşılan zorlukları ve ölüm olaylarını gören Ermenilerin varlıklı olanlarının Rus-İngiliz-Fransız ve Amerikalı misyonerlerin yardımı ile Türkiye'yi terk ettikleri, bir kısmının da Müslümanlığı kabul ederek tehirden kurtuldukları, bu iki gelişme dikkate alındığında 200.000 civarında Ermeni nüfusun kayıp olduğunun görüldüğü, bu kayıp Ermenilerin bir kısmının isyanları esnasında, bir kısmının Doğu Cephesinde Türk Ordusu ile çarpışmalarda, bir kısmının tehcir esnasında Kürt ve Arap çeteleri - kötü hava şartları ve hastalıkların etkisi ile hayatlarını kaybettikleri, Paris ve Lozan konferanslarında 200-300.000 olarak zikredilen kayıp Ermeni nüfusunun "Türkiye'de bu konuda belgesel bir çalışma yapılmadığı için" Ermeniler tarafından 2.000.000'a kadar çıkarılarak gerçek dışı soykırım iddiasını dünya kamuoyuna kabul ettirmek üzere oldukları ifade edilmektedir.

Üzüntüler ve Pişmanlıklar başlıklı on dördüncü bölümde; Ermenilerin emperyalist devletler tarafından nasıl kullanıldıklarını ve Lozan'dan sonra nasıl yüzüstü bırakıldıklarını, Türklere karşı yaptıkları düşmanca hareketlerin doğru olmadığını biraz gecikerek de olsa anlamalarına ve itiraf etmelerine rağmen bu itiraflarında samimi olmadıklarının daha sonra gelişen olaylar sonunda anlaşıldığı, bütün kışkırtmalara rağmen Türk insanı ile dost kalmayı başaran Türkiye'nin dertleri ile üzülen seçkinleriyle sevinen Ermenilerin de bulunduğu ve duygularını "Ermenileri felâketten felâkete sürükleyenlerin vicdansız, izansız ihtilâlciler Ermeniler olduğu" sözleriyle ifade ettikleri, Türk tarafının da "ordularımızın düşman kuvvetle-

riyle ölüm kalım mücadelesi verirken vatandaş bildiğimiz Ermenilerin silahlanıp ayaklanarak bizi arkadan vurmaya maksadı ile düşmanla işbirliği yapmaları sonrasında meydana gelen" olaylara ve insan kayıplarına üzüldüğü anlaşılmaktadır.

Yazar eserin on beşinci başlığını Hınçak ve Taşnak Komitelerinin Terörü Yeniden Organize Etmeleri ve Ermenistan ile İlişkileri konusuna ayırmıştır. Burada; Hınçak ve Taşnak Partilerinin terör ve tedhiş ile hem Ermeni halkına hem de Türk halkına kasıtlı olarak bu kadar zarar vermeleri ve olaylardan ibret almamalarının yakın tarihin kaydettiği önemli hadiselerden olduğu, bu partilerin hem Ermeni halkını yanlış mücadeleye sevk ettiğini ve hem de dünya kamuoyunu yanılttığı, Taşnak partisinin 1917 Bolşevik ihtilâlinde sonra Erivan merkezli Ermenistan'ı ele geçirdiği, Stalin önderliğindeki Sovyet Rusya'nın Ermeni meselesini ve Ermeni toprak taleplerini uluslararası toplantılarda Türkiye aleyhine gündeme getiren ilk devlet olduğu, Türkiye'nin bu talepleri şiddetle reddettiği, bu dönemde Ermenilerin asılsız iddialarını destekleyen soykırım anıtları açılması, dernek-vakıf-kulüp ve parti gibi örgütler kurulması, bilimsel araştırma merkezleri ve Enstitüler açılması, gazete-dergi-kitap gibi yayınlar yapılması yoluyla propaganda faaliyetlerine giriştikleri, konferans ve açık oturumlar tertip ederek taraftar toplamaya başladıkları, bunlarla da yetinmeyerek Hınçak taraftarlarınca Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu (ASALA), Taşnak militanları tarafından da Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG) isimli terör örgütlerini kurdukları, bu örgütlerin 1973-1984 yılları arasında Türkiye'nin Atina, Beyrut, Belgrad, Bern, Brüksel, Lizbon, Madrid, Ottova, Paris, Lahey ve Viyana temsilciliklerine yaptığı saldırılar sonucunda 28 Türk diplomatı ile 34 yabancı uyruklu hayatını kaybederken 300 kişinin de yaralandığı, Ermeni terörüne açıkta veya gizli olarak Sovyet Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Yunanistan ile Kıbrıs Rum Yönetimi, Suriye ve Lübnan'ın destek

verdiği, bu arada Ermenilerin 1979-1983 ve 1985 yıllarında kongreler düzenleyerek toprak talebi ve soykırımın kabul edilmesi hususlarında kararlar alındığı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu, Ermenistan'ın "Azerbaycan sınırları içinde bulunan Karabağ'a ya bağımsızlık verilmesi yada Ermenistanla birleşmesine müsaade edilmesi"ni istediği, Azerbaycan'ın bu talebi reddettiği, Hınçak ve Taşnak partilerinin para, malzeme ve eğitilmiş teröristleri Ermenistan'a göndererek Karabağ'da başlatılan harpte aktif görev almalarının sağlandığı, Ermenistan'ın Rus ordusunun da desteği ile Karabağ'ı işgal ederek yüzlerce masum insanı öldürdüğü ve 1.5 milyon insanı göçmen durumuna düşürdüğü, halen bu küçük emperyalist devletin Türkiye üzerindeki kötü niyet ve hareketlerine devam ettiği ayrıntıları ile anlatılmıştır.

Eserde daha sonra Ermenistan'ın Azerbaycan'da Yaptığı Soykırım konu edilmiştir. Sovyet sisteminin kurulmasını takiben Azerî toprakları üzerinde özerk bir bölge olarak oluşturulan Ermenistan'da, Taşnaklar tarafından 1918-1920 yıllarında 100 bine yakın Azerî'nin katledilmesine rağmen önemli bir Azerî nüfusun yaşamaya devam ettiği, Azerbaycan'a da pek çok Ermeni'nin gelip yerleştiği, Avrupa ve Ortadoğu'dan gelen Ermenilerin özellikle Karabağ'a yerleştirilerek nüfus dengesinin Ermeniler lehine değiştirildiği ve Azerîlerin azınlık durumuna düşürüldüğü, Sovyetler Birliği'nin dağılacağına inanılması üzerine Ermenistan'da yaşayan 250.000 Azerî Türkünün zorla göç ettirilerek 217'sinin öldürüldüğü, Azerîler tarafından kendilerine yapılan zulüm ve haksızlıklar sebebiyle protesto mitingleri düzenlendiği, Bakü'de bir avuç içi yanan Azerî göçmenin birkaç Ermeni'yi öldürmesi ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilân edilmesi üzerine Ruslar'ın Azerbaycan'a askerî müdahalede bulunduğu, işgali protesto

eden siviller üzerine Rus askeri tarafından açılan ateş sonunda 124 kişinin öldüğü ve 737 kişinin yaralandığı, işgal ve katliamın tepki görmesi üzerine de bir müddet sonra Rus askerlerinin Bakü'yü terk etmek zorunda kaldığı, bu olaylardan sonra Ermenilerin Rus askerlerinin yardımı ile Karabağ'ı işgal ederek buradaki Azerî Türklerini sınır dışı ettiği, direnen 10.000'e yakın Azerîyi acımasızca katlettiği ve halen işgal ettiği Azerî topraklarından çekilmediği bu bölümde izah edilmektedir.

Eserin, on altıncı ve son başlığı, Türkiye Soykırım İddialarına Nasıl Cevap Vermelidir? konusunu içermektedir. Yazar öncelikle "Ermeni iddiaları karşısında Osmanlı Türkiyesi tarafından yapılmak istenen ve yapılan faaliyetleri" hatırlattıktan sonra, Türkiye'nin haklılığın verdiği psikolojik rahatlıkla Ermeni konusu üzerinde daha fazla durmak lüzumunu hissetmediğine dikkat çekmektedir. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'yi paylaşmak için nasıl anlaşmaları ile Rum ve Ermenileri nasıl kışkırtarak ne büyük felaketlere sebep olduklarını belgeleri ile yıllar önce yayınlamak gerektiğini belirtilerek, bu konuyu açıklığa kavuşturmak için yapılacak tek yolun "Türk ve yabancı bilim adalarından oluşturulacak geniş bir akademisyenler ekibinin Türk, Ermeni, Rus, İngiliz, Fransız, Amerikan ve Alman arşivlerinde çalışarak belgeler toplaması, konuyu tartışması ve sonucu hakkında hem ilmî hem de resmî bir açıklama yapılması" olduğunu önerilmektedir.

Eserin sonuç bölümünde; Türk Devletini yönetenler ile Türk tarihçilerinin böyle bir ortak çalışmaya hazır oldukları, Ermenilerin kin ve intikam hislerini bir kenara bırakarak Ermeni menfaatlerinin emrettiği böyle bir çalışma gurubunu oluşturmaları, ayrıca konunun ilmî objektiflik içinde ortaya konması gerektiği ifade edilmektedir.

Bibliyografya, konu ile ilgili ekler ve dizin, eserin diğer bölümlerini oluşturmaktadır.

Türkiye’de Kent Sosyolojisinin Önderleri: Yörükânlar

Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri

Ayda Yörükân, *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*,
Derleyen ve Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükân, Nobel Yayın Dağıtım, Kasım 2005, Ankara, 278 s.

Dr. Metin Özaslan
Sosyolog, Plancı

Giriş

Türkiye modern anlamda (göç ve) kentleşme olgularıyla en belirgin biçimiyle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, özellikle 1950’li yıllarla birlikte tanışmıştır. Savaş sonrası dönemin getirdiği barış ortamı, tarımda modernizasyon ile iletim ve iletişim gibi fiziki altyapıda gerçekleşen iyileşmeler ile örtüşünce kırsal çözülme, göç ve kentleşme dinamikleri, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ivme kazanmıştır. Nitekim Ülkemiz, 1950’li yıllardan bu yana kentleşme dinamiklerinin yarattığı etkiler ve kentsel uyum sorunları ile içiçe yaşamaktadır. Günümüzde çok sayıda disiplinden çok sayıda uzmanın yetiştiği kentsel çalışmalar ve kent sosyolojisi alanlarında, yaptıkları öncü çalışmalar ile Ayda ve Turhan Yörükânların katkıları ise ayrıcalıklı bir nitelik taşımaktadır. Yörükânların da ele aldığı biçimiyle çok boyutlu yansımaları olan kentleşme ve kentleşme olguları ülkedeki diğer tüm yapıları da etkile-

mektedir. Kent(li)leşme süreci, bölgelerarası göç, kır-kent farklılıkları, bölgesel dengesizlikler, kentlerin büyümesi ve yeni fiziki ve sosyal altyapı ihtiyaçları yanında aynı zamanda sosyal, kültürel, psikolojik ve siyasal boyutları da olan çok yönlü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950’li yıllardan beri gündemde olmakla birlikte, göçle gelen kentsel nüfus artışı ve kentleşme konuları halen ülkemiz gündemindeki önemli yerini korumaktadır. Son yıllarda tarım sektöründe gündeme gelen yeniden

yapılanma politikalarının olası etkileri ise, yakın gelecekte de göç ve kentleşme konularının ülkenin öncelikli gündem maddelerinden biri olarak varlığını sürdüreceğine işaret etmektedir. Nitekim, kent(li)leşme konuları ülkemizi hergün daha fazla ilgilendiren bir sorun alanı durumundadır. Bununla birlikte, her ne kadar kentleşme sorunlarını günümüzde farklı bağlamlarda yaşasalar da, gelişmiş ülkelerin de bizim yaşadığımız şehirleşme deneyimini geçmiş dönemlerde benzer şekilde yaşadık-

ları bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerin yaşadığı şehirleşme tecrübesinin ülkemize aktarılması açısından da Yörükân’ların kitabı ayırıcı ve yol gösterici bir niteliğe sahiptir.

Türkiye’de sosyal bilim çalışmalarının en zayıf ve haliyle en çok eleştirilen boyutlarından birisi önemli ölçüde aktarmacılığa dayalı olmasıdır. Böylesi bir sorun haliyle ya yaşamadığımız sorun ve olguları sanki yaşıyormuşuzcasına akademik bir aynısamaya, ya da yaşadığımız özgün sorunların gözden kaçırıldığı bir aymazlığa neden olmaktadır. Her iki durumda da basit bir tercüme girişiminin ötesine geçemeyen böylesi bir bilim yapma süreci, ülkemizde sosyal bilim dünyasının özgün kuram ve olgu ilişkisi bağlamında gelişimini engellemektedir. Kentel ve bölgesel çalışmalar alanında da benzeri sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde mekanın ve beşeri coğrafyanın tarihsel özgünlüklerini dikkate almayan aktarmacı çalışmalar ile politika ve uygulamaların, ülkemiz gerçeğinden ne kadar uzakta kaldığına, mekana ve insanımıza temas etmediğine şahit olmaktadır. Kentleşme sorununun bize özgü olan özgün boyutlarını sergileme açısından da Yörükânlar’ın çalışmaları öncü bir nitelik taşımaktadır.

Gerçekten de ülkemizde yerleşme ve şehirleşme sorunlarını iktisadi, toplumsal, mekansal, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla anlamadan ülkenin temel yapısal sorunlarını anlamak ve çözümlenmek zordur. Bu anlama süreci ise interdisipliner bir çözümleme zeminini gerektirmektedir. Bölgesel dengesizliklerin de bir sonucu olarak kentlerimiz göç baskısına maruz kalmakta ve aldıkları yoğun göçleri özümsememektedir. Kentlerin sundukları istihdam, konut, fiziki ve sosyal altyapı olanakları ile göçle gelen nüfus hacmi arasında devasa uçurumlar oluşmaktadır. Köyden kente geçerek adeta bir dünya değiştirmiş olan insanlarımızın ihtiyaçlarının karşılanamadığı bir ortamda ise kentlerimiz, asayişsizlik, düzensizlik, yoksulluk, yozluk ve keşmekeşlik öbeği haline gelmektedir. Diğer yandan belirtilmelidir ki, binlerce yıl-

dan beri, insanlık tarihi boyunca, uygarlıkları yaratanlar, hep kentler olmuştur. Çok sayıda klasik çalışmada da işlendiği gibi, uygarlığın başlangıcı ile kentlerin başlangıcı içiçe yürümüştür. Sümer’de, Mısır’da, Hint’te, Helen’de, Roma’da dünyanın hemen her köşesinde uygarlık ürünleri olan “ilk”ler hep kentlerde üretilmiştir. Günümüzde de iyi yönlendirilmiş bir kentleşme süreci, sağlıklı bir sosyo-ekonomik kalkınma için temel bir araç niteliği taşımaktadır. Oysa, ülkemizde yaşanan kent(li)leşme sürecinde kentlerimizin, kente uyum sağlayamamış, modern yaşama entegre olamamış milyonlarca insandan oluşan kitleleri ile adeta bir karmaşa yuvası haline getirdiği gözlenmektedir.

Bu yazıda tanıtılan eser, Ayda Yörükân tarafından geçmiş yıllarda yayımlanan kitap ve makalelerin Turhan Yörükân tarafından derlemesi niteliği taşımaktadır. Kitap Turhan Yörükân’ın Giriş ve takdim bölümleri dışında dört anabölümden oluşmaktadır. “Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri: Temel Kavramlar, Teoriler ve Problemler” adını taşıyan ilk anabölüm “Şehrin Tanımı” ile “Teoriler ve Problemler” adlı iki bölümden oluşmakta ve kent sosyolojisi alanındaki kuramsal tartışmalar ile kavramlara yer vermektedir. Bu bölümde Yörükân kentlerin tarihi ile medeniyet tarihi arasında bir paralellik kurmakta ve tarih boyunca farklı coğrafyalarda oluşan kentler ile oluşturdukları medeniyetler arasındaki ilişkileri açıklamaktadır. İki makaleden oluşan ikinci Bölüm ise “René Maunier’in Şehir Teorisi ve İnan Ekolojisinin Gelişme Süreci” adını taşımaktadır. Bu bölümde Maunier, sistemli bir şehir tipolojisine ulaşmaya çalışan ilk yazar olarak ele alınmaktadır. Maunier, bu bölümde geliştirdiği üç şehir tipolojisi çerçevesinde incelenmektedir. Maunier’in şehir tipolojisi, (1) şehrin fonksiyonları, (2) meydana geliş tarzı ve (3) şehri meydana getiren unsurların mahiyeti olmak üzere üç çeşit kriter üzerine yapılandırılmıştır. “Şahsiyet Yapısına ve Ruh Sağlığına Etki Yapan Faktörler Olarak Yerleşme Yeri ve

Konut” adını taşıyan üçüncü anabölüm ise yine iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde Nouville köyünde yapılan bir araştırmaya yer verilmektedir. Araştırma, ferdi karakter özellikleriyle kollektif davranışlar arasındaki ilişkiyi çözümlenmekte ve ferdin davranışına şekil vermede Nouville cemaatinin sahip olduğu özelliklerin ne derece rol oynadığını tespit etmektedir. Dördüncü ve son anabölüm ise beş altbölümden oluşmakta ve “Okuma Par-

çalarıyla Şehirleşmenin Çevre, Beden ve Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri” adını taşımaktadır. Bu bölümde kentleşme sağlık ve psikoloji konuları ekseninde ele alınmaktadır.

Yörükânların kent sosyolojisi alanında yaptıkları öncü çalışmaların bir derlemesi olan bu önemli kitap kent(li)leşmeye ilişkin olarak tarihsel ve çok boyutlu bir perspektif sunmakta ve ülkemizde kentleşme çalışmaları alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

DTCF'de Türkolojinin Öyküsü

Hasan Özdemir-Hadi Şenol, *DTCF'de Türkoloji'nin Öyküsü*: 1 Kuruluş, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını: 1, Ankara 2006, 348 s.

Nail Tan

Araştırmacı Yazar /Ankara

2006 yılı, Ankara Üniversitesi DTCF'nin 70., Ankara Üniversitesi'nin ise 60. kuruluş yıl dönümüdür. Bu iki kuruluş yıl dönümü dolayısıyla düzenlenen tören, toplantı, konser ve sergilerin yanı sıra önemli yayınlar da yapılmaktadır. Bunların başında DTCF'de Türkoloji'nin Öyküsü kitabı gelmektedir.

14 Haziran 1935 tarih ve 2795 sayılı kanunla kurulan ve öğretime 9 Ocak 1936 günü Atatürk'ün huzurunda Ankara Halkevi (bugün Devlet Resim ve Heykel Müzesi)'nde yapılan bir törenle başlayan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, ulu önderin en önemli eserlerinden biridir. Türk dilini, tarihini, edebiyatını, coğrafyasını komşu ve Türk tarihiyle ilgili milletlerin dil, tarih ve coğrafyasıyla birlikte incelemeyi amaç edinmiş, Türk yüksek öğretim sistemi içinde benzeri olmayan bir fakültedir. Türk Dil ve Tarih Kurumlarının çalışmalarını destekleyen, bu çalışmalar için de bilim adamı, uzman yetiştiren bir öğretim kurumudur. Kitapta bu çok önemli fakültenin Türklük Bilimi (Türkoloji) çalışmalarını yürüten Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün kuruluş öyküsü anlatılmaktadır. TÜBİTAK'ın maddi desteği, Sahaf Dil-Tarih

ve Sanat Kitabevinin katkılarıyla DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Prof. Dr. Hasan Özdemir ve Hadi Şenol tarafından bölüm öğretim üyeleri ve araştırma görevlilerinin iş birliğiyle hazırlanmıştır. DTCF Arşivi taranarak özgün belge ve fotoğraflarla da zenginleştirilmiştir.

"Kuruluş" adını taşıyan ve Inumara verilen bu ciltte; 1936 yılından başlayarak 1943 yılına kadar bölümde görev yapmış, Türk dili ve edebiyatı araştırmalarını belli bir düzeye getirmiş, Atataürk'ün istediği gençliğin bir bölümünü yetiştirmiş, Türk Dil ve Tarih Kurumlarının çalışmalarında da görev yapmış bilim adamlarının özgeçmişleri, bilimsel çalışmaları yer almıştır. Prof. Dr. Hasan Özdemir, yazdığı ön sözde bu çalışmanın sürdürüleceğini, bölüm tarihinin her yönüyle ortaya konulacağını müjdelemiştir.

Kitap, Prof. Dr. Aysu Ata'nın DTCF ile bu fakültenin bünyesinde yer alan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün kuruluşunu anlattığı makalesiyle başlıyor. Makaleden öğrendiğimize göre söz konusu bölümün kuruluş kadro-

su 1936 yılında Hasan Reşit Tankut, İbrahim Necmi Dilmen, Sâim Ali Dilemre, Abdülkadir İnan ve Agop Dilâçar'dan oluşmuştur. Bölümün o zamanki adı: Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü idi. Kuruluş yılında şu dersler okutulmaktaydı: Dil Genel Bilgisi (Agop Dilâçar), Türkoloji (Abdülkadir İnan) Güneş Dil Teorisi (İbrahim Necmi Dilmen), Kelime Kuruluşu (Sâim Ali Dilemre), Söz Kökleri (Hasan Reşit Tankut). 1940 yılında ise Edebiyat Tarihi, Şark Türkçesi, Garp Türkçesi, Türk Dil Bilgisi ve Halk Edebiyatı dersleri verilmeye başlanmıştır.

1936 yılındaki öğretim üyesi kadrosuna 1938 yılında Hasan Tahsin Banguoğlu, Pertev Naili Boratav, 1940 yılında Abdülbaki Gölpınarlı, 1941 yılında Necmettin Halil Onan ve 1943 yılında da Saadet Çağatay ve Ömer Ferid Kam eklenmiştir. Gazi Eğitim Enstitüsü öğretmenlerinden Ahmet Kutsi Tecer ile Necip Üçok da bazı derslerde görev almışlardır. İnceleme sınırı olan 1943 yılında bölümde şu dersler okutulmaktaydı: Şark Türkçesi, Garp Türkçesi, Halk Edebiyatı, Türk Edebiyatı, Türk Grameri, Umumi Lenguistik.

DTCF ile bölümün tarihçesinden sonra kurucu öğretim üyeleri diye nitelendirilen anıt insanların özgeçmişlerine geçilmiştir. Belge ve fotoğraflarla desteklenen bu özgeçmişler, kuru bir hayat hikâyesi olmayıp bilim adamlarının düşüncelerini de yansıtmaktadır. Anılarla da zenginleştirilmiştir. Sırasıyla özgeçmişleri yazılan öğretim üyeleri ve yazarları şunlardır:

Prof. Dr. Hasan Tahsin Banguoğlu (1904-1988): Prof. Dr. Hamza Zülfikar

Prof. Dr. Pertev Naili Boratav (1907-1998): Prof. Dr. Aysu Ata-Ali Gül

Prof. Dr. Saadet Çağatay (1907-1989): Hadi Şenol

Agop Dilâçar (1885-1979): Nesrin Gezici
Ord. Prof. Dr. Sâim Ali Dilemre (1880-

1954): Tülay Çulha-Ali Gül

Prof. İbrahim Necmi Dilmen (1936-1941): Tülay Çulha

Prof. Abdülbaki Gölpınarlı (1900-1982): Furkan Öztürk-Gülcan Kuş

Prof. Abdülkadir İnan (1889-1976): Hadi Şenol

Prof. Ömer Ferid Kam (1864-1944): Furkan Öztürk

Prof. Necmettin Halil Onan (1902-1968): Furkan Öztürk

Prof. Hasan Reşit Tankut (1891-1980): Ali Gül-Tülay Çulha

Özgeçmişlerden sonra üç eski bölüm mezununun, anı niteliğinde ancak bölümdeki öğretim üyeleri, öğrenciler ve okutulan dersler hakkında önemli bilgiler veren yazılarına yer verilmiştir:

-Sami Önal: "48 Yıl Öncesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü"

-Hadi Şenol: "Konuşma ve Yazı Dilinin Oluşumunda Türkoloji Eğitiminin Katkıları"

-Ahmet Yüksel: "Ah Şu Benim Türkoloji Öğrenciliğim"

Atatürk dönemi kültür kurumlarının tarihçeleriyle ilgili belge ve fotoğraflarla zenginleştirilmiş eserlere çok ihtiyacımız var. Dileriz ki, bu değerli çalışma kısa zamanda tamamlansın, DTCF'nin diğer bölümleri de benzeri araştırmalar yapıp yayımlasınlar. Vefa, bilen için çok güzel bir duygudur. Bu eser, nadiren rastladığımız vefa duygusunun da güzel bir örneği.

Eseri hazırlayanlara, madden ve manen destekleyenlere teşekkür ediyorum. Türk Dil Kurumunu kuruluşundan itibaren destekleyen DTCF'nin değerli öğretim üye ve yardımcılarından Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu'na uymalarını her yazdıkları eserde beklediğimi de belirtmeden geçemiyorum.

Türk Dünyası Edebiyatı

Türk Dünyası Edebiyatı, 2 cilt, TİKA Yayınları, Ankara 2002, 1. cilt 313 + XV, 2. cilt 282 + XVI s.

Dr. Dilek Ergönerç Akbaba

G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi / Ankara
dileker@gazi.edu.tr

1992 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen "Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ve Türk Halkları Temsilcileri II. Konferansı" sonuç bildirgesinde Türk Cumhuriyetlerinin ortak niyet ve arzuları ortaya konulmuştur. *Türk Dünyası Edebiyatı* adlı eser bu alanda yapılmış işbirliğinin ilk sonuçlarından biri olarak, Türkiyeden ve Türk Cumhuriyetlerinden seçilmiş uzmanlardan oluşan bir komisyon tarafından, Türk Cumhuriyetlerinin onuncu bağımsızlık yılında yayımlanmıştır.

Aynı medeniyet coğrafyasında yer alan, aralarında dil, tarih ve kültür bağı bulunan Türk Cumhuriyetlerinin edebiyatları bu eserle bir araya getirilmiştir. Eserde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan'dan uzmanlar görevlendirilmiş ve eser Türkiye Türkçesinin yanı sıra Azeri, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Özbek Türkçesine de aktarılmıştır.

Türk Dünyası Edebiyatı 2 cilttir. Eser; Azerbaycan'dan Doç. Dr. Asker Kuliye; Kazakistan'dan Prof. Dr. Zeynulla Besenbayev, Kırgızistan'dan Doç. Dr. Mirzabeg Cumayev, Doç. Dr. Bektaş Şamşiyev; Özbekistan'dan Prof. Dr. Begali Kasimov, Prof. Dr. Nesimhan Rahmanov; Türkiye'den Dr. Ayşe Büyükyıldırım, Yasemin Dinç, Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir Hayber, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kara, Doç. Dr. Şuayip Karakaş, Mine Türker Toksin, Doç. Dr. Mustafa Uğurlu, Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul Yaman ve Türkmenistan'dan Doç. Dr. Kakacan Durdiyev, Doç. Dr. Beğmirat Veyisov'dan oluşan komisyon tarafından hazırlanmıştır. Birinci cilt

başlangıcından 20. yüzyıla kadarki ortak Türk Edebiyatını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla Oğuz, Kıpçak ayrılmadan bütün Türk dünyasının ortak edebiyatı bu ciltte anlatılmıştır. İkinci ciltte ise Türk Dünyasının ayrı Cumhuriyetler ve topluluklara bölünmesinden sonra meydana gelen edebiyatlar ele alınmıştır. Ancak farklı kültür ve coğrafyalar ile siyasi baskıların etkisiyle Türk dilinde meydana gelen farklılaşmalar sonucunda, çeşitli lehçelere ayrılan Türk Dünyası için dil birliği gerçeği değişmemiştir. Bu amaçla oluşturulan Türk Dünyası Edebiyatı adlı eserin okullarda, üniversitelerde, ilgili kurum ve kuruluşların kütüphanelerinde yer alacağı düşüncesiyle, eser aynı zamanda ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Buna göre eserin birinci cildinde klasik edebiyatla, sözlü edebiyat iç içe anlatılmış, konular yüzyıllara göre sınıflandırılmıştır. Eserde edebiyatçılar anlatılırken onların hayat hikâyelerinden sonra eserlerinden örnekler verilmiş, gerektiğinde örnekler Türkiye Türkçesinde aktarılmış, her konunun arkasına Açıklamalar ve Sorular bölümleri konmuştur.

Eserin her iki cildi de altı Türk Cumhuriyetine ait bayraklar ve Türk dünyası haritasıyla başlamaktadır. Devlet Bakanı Dr. Reşat Doğru ve Başkan Dr. Öner Kabasakal'ın Ön Söz ve Sunuş yazılarından sonra İçindekiler yer almaktadır.

Birinci cilt sekiz bölümden oluşmaktadır. Eserdeki başlıklar buraya olduğu gibi yazılmıştır. Birinci bölüm 10. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı'dır. Bu bölümde 10. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı- Genel Özellikleri, Sözlü Edebi-

yat, Sagu başlığı altında Alp Er Tonga Sagusu, Koşuk başlığı altında Bahar adlı koşuk, Sav, Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Manas Destanı başlığı altında Manas Destanı'ndan, Yazılı Edebiyat, Köktürk Yazısı İle Yazılan Kitabeler, Tonyukuk Kitabesi başlığı altında Tonyukuk Kitabesi'nden, Kültigin ve Bilge Kağan Kitabeleri, Kültigin Kitabesi'nden Uygur Yazısı İle Yazılan Metinler gibi konular yer almaktadır. Eser konularına uygun resimlerle de zenginleştirilmiştir. Sagu, koşuk, sav ve destan İslâmiyet öncesi sözlü edebiyat ürünleridir. Bunlar hem orijinal şekilleriyle hem de Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir. Örneklerden sonra eserler açıklanmış, arkasından eserle ilgili sorular sorulmuştur.

Bundan sonraki bölüm 11.-12. Yüzyıl Türk Edebiyatı'dır. Eserde bölümden bölüme geçişte ve alt başlıklarda harfle veya numarayla bir sıralama olmayışı eserde bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu bölümde Türklerin Sosyal Yapısı ve Kültür Hayatı, Türkler ve İslâmiyet, Türk Kültürü ve İslâmiyet Arasındaki İlişkiler, 11.-12. Yüzyıl Türk Edebiyatı-Genel Özellikler, Tasavvuf, Dede Korkut Kitabı başlığı altında Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi, Yusuf Has Hâcib başlığı altında Kutadgu Bilig'den, Kaşgarlı Mahmud başlığı altında Divânü Lûgâti't-Türk'ten, Edib Ahmed başlığı altında Atabetü'l-hakâyık'tan, Ahmed Yesevî başlığı altında Divân-ı Hikmet'ten, Genceli Nizâmî başlığı altında Gazel ve Hüsrev ü Şirin'den gibi konular yer almıştır.

Daha sonra 13.- 14. Yüzyıl Türk Edebiyatı ele alınmıştır. Bu bölümde 13.-14. Yüzyıl Türk Edebiyatı-Genel Özellikler, Klâsik Türk Edebiyatının Genel Özellikleri, Aruz Ölçüsü, Yunus Emre konusunda iki tane İlâhî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî konusu altında Mesnevî'den, Kadı Burhâneddîn ve ondan Gazel ve Tuyuğ, Codex Cumanicus ve Kuman Bilmeceleri'den, Nasreddin Hoca ve ona ait iki Fıkra, Nâsirüddîn Rabguzî ve eseri Yûsuf ü Züleyhâ'dan bir parça, Seyyid Nesîmî ve ondan iki Gazel bir Tuyuğ, Seyf-i Sarâyî'den Gazel ve Gülistân Tercümesi'den adlı konular bulunmaktadır.

15. Yüzyıl Türk Edebiyatı başlıklı bölüm ise

şu konulardan oluşmaktadır: 15. Yüzyıl Türk Edebiyatı- Genel Özellikler, Ali Şîr Nevâî, onun eserlerinden örnekler; iki Gazel, Tuyuğ, Rubaî, Muhâkemetü'l-lûgateyn'den, Kaygusuz Abdal, onun eserlerinden Koşma, Şathiyeye, Dilgüşâ'dan, Süleyman Çelebi ve onun eseri olan Vesiletü'n-necât'tan, Asan Kaygı, Asan Kaygı'dan, Alpamış Destanı ve Alpamış Destanı'ndan.

16. Yüzyıl Türk Edebiyatı adlı bölüm bu yüzyılın genel özelliklerinden sonra, Fuzûlî ve ona ait üç Gazel, Leylâ vü Mecnûn, Bâkî ve iki Gazel, Mersiye-i Sultan Süleyman Han'dan, Bayram Han ve iki Gazel, Rubaî, Şah İsmail Hatâyî ve Gazel ile iki Koşma, Âşık Garip Hikâyesi, Muhammed Babür, Bâbürnâme'den gibi konulardan oluşmaktadır.

17. Yüzyıl Türk Edebiyatı ana başlığı altında yer alan konular ise şunlardır: 17. Yüzyıl Türk Edebiyatı-Genel Özellikler, Nâbî ve ona ait iki Gazel, Hayriyye'den, Karacaoğlan ve Semâî, Koşma, Koroğlu Destanı ile iki Koçaklama, Babarâhim Meşreb ve Divâne-i Şâh Meşreb'den, Evliyâ Çelebi ve Seyâhatnâme'den, Eb'ül Gâzi Bahadır Han ve Şecere-i Terâkime'den, Er Töştük Destanı.

18. Yüzyıl Türk Edebiyatı ana başlığı altında bu yüzyılın genel özelliklerinden sonra Nedim ve ona ait İstanbul Kasidesi'nden, Şarkı, Gazel, Mahtumkulu Pirağî ve iki Dörtleme, Bukar Jırav ile Bukar Jırav'dan, Molla Penah Vâkîf ile ona ait Koşma, Muhammes, Nurmuhammet Andalıp ile Babarövşen Destanı'ndan, Hocanazar Huveydâ ve ona ait iki Gazel, Gurbanalı Mağrupî ile Yusup Ahmet Destanı'ndan, Şeşendik Sözlere ve Şeşendik Sözlere'den gibi konular yer almıştır.

19. Yüzyıl Türk Edebiyatı bu cildin son bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yer alan konular ise şunlardır: 19. Yüzyıl Türk Edebiyatı- Genel Özellikler, Dadaloğlu ve onun iki Koşma'sı, Moldo Niyaz, Moldo Niyaz'dan, Jambıl Jabayulı ve ona ait Alatav, Amangeldi, Toktoğul Satılğunuulu ve onun eserlerinden Küldöp Al, Dünüyo, Âgehî ve onun iki Gazel'i, Nâdire ve ona ait iki Gazel, Nâmık Kemâl ve onun Hürriyet Kasidesi, Vatan, İntibah'tan,

Tevfik Fikret ve Sabâh Olursa, Rübâbın Cevabı, Ferdâ, Gaspıralı İsmail ve onun eserlerinden Bâbîâlî Caddesinde Bir Seyâhat, Mehmed Emin Yurdakul'a Mektup, Mirza Fethali Ahundzâde ve onun eserlerinden Sergüzeşt-i Merd-i Hasis Veya Hacı Gara'dan, Yusuf Akçura, onun eseri olan Üç Tarz-ı Siyâset, Abay Kunanbayulı, onun eseri olan Ğilim Tappay Maktanba, Jazğıturu, Memmetveli Kemine ve eserlerinden Garıplık, Sözler İçinde, Mollanepes ve eseri Beri Gel, Seyitnazar Seydî ve onun eseri olan Dönmenem Beğler.

Eserin ikinci cildi tamamen 20. yüzyıla ayrılmıştır. Bu ciltte konular Türk Cumhuriyetlerine göre sınıflandırılmış; Azerbaycan, Kazakistan, Kıbrıs, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan ayrı başlıklar olarak ele alınmıştır.

Bu cildin ilk konusu 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı'dır. 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı-Genel Özellikler'den sonra Azerbaycan ana başlığı altında Azerbaycan'da yetişmiş edebiyatçılar ve onların eserleri ayrı ayrı ele alınır. Bu bölümde birinci ciltte olduğu gibi her edebiyatçının önce hayatı, daha sonra eserlerinden örnekler verilmiştir. Örnek metinler Türkiye Türkçesine aktarılmış, arkasından metinle ilgili sorular sorulmuştur. Azerbaycan edebiyatında incelenen edebiyatçılar ve eserleri şunlardır: Mirza Eleker Sâbir ve eserlerinden Ne İşim Var, Ürefâ Marşı; Celil Memmedkuluzâde ve eserlerinden Millet, Ölüler; Hüseyin Câvid'den Çoban Türküsü, Âzer Düşünürken; Samed Vurgun'dan Azerbaycan, Menim Arzum; Muhammed Hüseyin Şehriyâr'dan Heyder Baba'ya Selâm, Bahtiyar Vahabzade'den Vetenden Vetene, Ana Dili, Azerbaycan Oğluyam.

Daha sonra Kazakistan edebiyatı ele alınmıştır. Bu bölümde işlenen edebiyatçılar ve eserleri şöyledir: Şekerim Kudayberdiuli ve eserlerinden Adamdık Borışın, Jaz Keler; Mağcan Cumabayulı'dan Türkistan ve Alistağ; Bavırma; Muhtar Avezov'dan Abay Jolu; Oljas Süleyman'dan Arğımak, Kız Kuvuv.

Kıbrıs edebiyatında anlatılan edebiyatçılar ve eserleri Özker Yaşın'dan Kıbrıs'ta Bayrak, Bayraktar Denen Adsız; Osman Türkay'dan Türk Rönesansı ve Besmele'dir.

Kırgızistan edebiyatında Barpı Alıkulov ve eserlerinden Mölmölüm; Kasım Tınıs-tanuulu'dan Isık Kölge, Kış; Aalı Tokombayev'den Çaştık Kezge; Alıkul Osmanov'dan Kırgızistan, Köldün Keçki Körünüşü; Cengiz Aytmatov'dan Camıyla ele alınmıştır.

Özbekistan başlığı altında işlenen edebiyatçılar ve eserleri şunlardır: Abdurrauf Fitrat'tan Behbûdiy'ning Sağanasını İzledim, Mirrih Yulduzige; Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan'dan Gözel, Kozğalış, Men ve Başkalar; Aldulla Kadiriy'den Ötgen Künler; Musa Taşmuhammedoğlu Aybek'ten Nevâiy; Abdulla Aripov'dan Özbekistan.

Eserde 20. yüzyıl Türkiye edebiyatı da geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde işlenen edebiyatçılar ve eserleri şöyledir: Mehmed Emin Yurdakul ve Ey Türk Uyan; Ömer Seyfeddin ve Nakarat; Ziya Gökalp ve eserlerinden Bedîi Türkçülük, Türkçülük ve Turancılık, Lisân; Mehmet Âkif Ersoy ve Çanakkale Şehitlerine, Küfe; Yahya Kemâl Beyatlı ve eserlerinden Süleymaniye'de Bayram Sabahı, Rindlerin Akşamı, Rindlerin Ölümü, Bir Başka Tepeden, Ezansız Semtler, Vatan; Reşat Nuri Güntekin'den Çalıkuşu; Faruk Nâfiz Çamlıbel ve eserlerinden Han Duvarları, San'at, Çoban Çeşmesi; Ahmet Hamdi Tanpınar ve eserlerinden Huzur, Bursa'da Zaman; Orhan Veli Kanık ve eserlerinden Masal, İstanbul'u Dinliyorum, Anlatamıyorum; Ârif Nihat Asya ve eserlerinden Bayrak, Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor, Fetih Marşı; Tarık Buğra'dan Küçük Ağa.

Eserde son olarak Türkistan edebiyatı ele alınmıştır. Bu bölümde işlenen edebiyatçılar ve eserleri şunlardır: Berdi Kerbabayev'den Ayğıtlı Edim; Hıdır Deryayev'den İkbâl; Ata Atacanov'dan Görüşmeğe Gelseñ Suray, Yada Yazılan Gice; Kerim Gurbannepesov'dan Hemra Bolup ve Oğluma Nesihat.

Türk Cumhuriyetlerindeki okullarda okutulmak üzere hazırlanmış olan ve öncelikle Türkiye Türkçesinde basımı uygun görülen bu eserin, Türk dünyasında ortak değerlerin ve özellikle de ortak dil, kültür ve tarih bilincinin gelişmesine katkıda bulunmasını dileriz.

Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi

Doç. Dr. Murat Özbay, *Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara 2005, 196 s.

Berna Esin

Ahi Evran Üniversitesi Öğretim Üyesi / Kırşehir
bernaesin@yahoo.com

Sayın hocamız Doç. Dr. Murat Özbay'ın kitabını ilk olarak, Türkçe'nin Eğitimi ve Öğretimi ile ilgili bir toplantı esnasında gördüm. Yalnızca kapağına ve ismine ayakküstü bakıp yerime geçtim. Kitabın adı *Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi* idi. O anda gözümün önünden bir sürü soru işareti geçti. Toplantıda konuşulanları dinlemek zorunda olduğum halde, aklımın bir köşesi, durmadan kitapla ve isminin bende çağrıştırdıkları ile meşguldü. Neden mi? Sabırsız soru işaretleri, sadece gözümün önünden geçmekle kalmıyor, aklımın orta yerinde, haylazlık edip, "bize cevap bul, cevaplar nerede" diye durmadan sağı solu karıştırıyorlardı. Onları dinlememeye çalışıyordum ama nafile. "Şimdi sırası değil, susun, sessiz olun" diyordum; ama onlar da beni dinlemiyorlardı. İçimden çaresizce, "Şu soru işaretlerine birinin dinlemeyi öğretmesi lazım" diye geçiriyordum. Toplantıda konuşulanları dinliyormuş gibi görünmekten başka çarem kalmamıştı. Ne kadar süre geçti bilemiyorum ama nihayet toplantı bitti. Hemen, şu meraklılara ne cevap vereceğimi düşünmeye başladım; çünkü meraklarını sürdüren soru işaretlerinin, kafamı kurcalamalarından bıkmıştım.

Her insanın, bazen anlatamamanın, bazen de anlaşılmanın yaşattığı çaresizlikle başa çıkamadığı zamanlar olmuştur. Böyle zamanların öteki yüzünde, bizi dinlemeyi reddeden ya da dinlediği halde anlamlandıramayanların olduğunu düşününce, "Acaba dinlemeyi bilmiyor muyuz?" diyen soru işaretine takıldım.

Neyi, nasıl dinliyorduk? Dinlediklerimizin bir kısmını seçerek ve isteyerek, bir kısmını da istemeden veya farkında olmadan mı dinliyorduk. Dinleme bilincine varabilmiş miydik?

Siz hiç, bir çiçeği dinlediniz mi?

Örneğin, mutluluk nedir? Diye sorduğunuz zaman, size, onu en iyi çiçekler anlatır.

"Ben mutlu olunca açarım" der. "Yerin altında gizlice suyla buluşurum. Tabiatın en güzel renkleriyle bezenmiş elbisemin, bazen tabiatı bile kışkırtırışı hoşuma gider, gülümserim. En hoş kokularımı sürer, rüzgarla dans ederim. Yağmur damlacıklarının, yapraklarımı okşayarak toprağa kayarken verdiği hazla, bazen bir bahçede, bazen bir ağacın dalında, güneşle öpüşüp mutluluğun keyfini sürerim. Beni merakla bekleyen geceye gider, sırlarımı saklamayı bildiği için, bütün gün yaşadıklarımı, bir tek onunla paylaşıyorum. Gece, hiç sözümü kesmeden, sabırla dinler ve sessizce kaybolur..." diye anlatıp dururlar bize mutluluğu, hem de kısacık ömürlerine aldırmadan. Her seferinde yeniden açmayı bekleyerek...

Dolu dolu bir ömür geçiren sevgili Barış Manço'nun "Dağlar dağlar" şarkısını dinlediğim zaman, "Çiçeğimi kopardın sen, ellere verdin" diye seslenirken, ne çok şey anlattığını düşündüm...

Neden bilmiyorum, anneler gününde, aneme çiçek verdiğim zamanlar geldi aklıma. Yavrum diyerek beni kucakladığında, teninin kokusunu dinlediğimi hatırlıyorum. Başkalarına benzemeyen, yalnızca annemin olan ve her defasında cömertçe ve şefkatle sunduğu, o

sıcacık kokunun bana anlattıklarını dinlediğim zaman öğrenmiştim, sevginin ne olduğunu.

Siz hiç, babanızın ellerini dinlediniz mi?

Küçük bir çocukken, büyüklerimizin elini neden öptüğümüzü hiç anlayamazdım. Sorunca “saygıdan” derlerdi. Söz dinleyip, herkesin elini öperdim. Yıllar sonra, babamın ellerine gözüm takıldı. Geçmiş gün, hatırlıyorum. Bir elini, fayans ya da mermer kesme makinesine kaptırmış, epeyce derin yarası kabuk bağlamıştı. Önce kızıp, içimden söylenmeye başladım. “İnsan gidip birkaç dikiş attırmaz mı canım?” diye. Sonra birden söylenmemden utandım. Başka nereden bu kadar anlamlı dinleyebilirdim ki hayatın ne olduğunu? Altmış dört yaşındaki öpülesi eller, hala, hayata dört elle sarılıyor, beş çocuğu için inşaatlarda çalışıyor, ekmek kazanıyordu. Hem de hiç yorulmadan. Canının yandığına aldırmadan...

En son ne zaman birinin gözlerini dinlediğinizde canınız yandı veya sevinçten havalara uçtunuz? Belki yüz ifadesi ya da yüzdeki çizgiler de çok şey anlatır, ama gözler, yüreğin atış hızını nabızdan, sözlerin anlamını dilden önce dile getiren tek yerdir. Tabii dinlemesini bilene...

Bir gün babaanneme, ölüm nasıl bir şeydir? Diye sordum. . Önce sessizce, gözlüğünün kalın camlarının arkasında kocaman olan gözleriyle, gözlerime baktı “Ben ölünce sessizliği dinle. O sana anlatır” dedi. Hem hayatın, hem de ölümün sırlarını dinleyebilmek için, ölümün sessizliğini beklemek yerine, belki bir ömür boyu, yüreğimizin ve aklımızın sesini dinlemek gerektiğini düşündüm.

Bilgi ve erdem sahibi bir insan olmanın ilk şartı dinlemektir. Peki, her duyduğumuzu dinlemeli miyiz? Duyuyoruz ama dinliyor muyuz? Dinleme becerisi ve eğitimini nasıl ediniriz? Dinlemenin şekli ve türleri nelerdir? Dinlemeyi, duymakla bir tutabilir miyiz? Dinlemenin yolu sadece duymaktan mı geçer? Dilmemek, yalnızca kulağın kullanıldığı, bütünüyle pasif bir hareket mi, yoksa kulağın, hafızanın bütün imkânlarını yanına alarak yaptığı bütüncül bir algılama işlemi mi? O zaman daha önce dinlenilmiş olanlar, kazanılmış bulunanlar, akıl

yürütme gücü ile eğitim ve öğretimden alınan pay “dinleme” denilen eylemi ve işlevini karmaşık ve çok değerli hale dönüştürmez mi?

Sayın Hocamız Doç. Dr. Murat Özbay kitabını okuduğumda, kitapta değindiği ve öğrettiği her şey, aklımdaki soru işaretlerinin birer birer cevaplarını vermemi sağladı. Dinlemenin ve dinleme eğitiminin günlük hayatta bize sağlayacağı kolaylıklardan hareketle, dinlemenin ne olup ne olmadığını, dinleme eğitiminin gerekliliğini ve bu eğitimin yollarını gösteren kitaptan çok şey öğrendim.

Doç. Dr. Murat Özbay’ın kitabının sonunda varacağımız hüküm şu: Biz, kavramak, bilgilenecek anlamında da, bir kişiyi veya grubu doğru anlamak ve eksiksiz anlamak anlamında da GEREĞİNCE ve YETERİNCE DİNLEMEK ZORUNDAYIZ. Dinlemenin gereğince ve yeterince yapılmadığı hallerde, öğrenme ve kavrama da, ilişki ve davranışa dönüştürülmesi beklenen anlama ve anlaşma da oluşmuyor. Dinleme ileri ölçülerde gelişmiş dikkate dayalı bir davranış biçimi olduğuna göre, bunun hem aile içinde, hem de okulda ısrarla üzerinde durarak kazandırılması gerekir.

Sayın Murat Özbay’ın kitabında en çok ilgi mi çeken konulardan biri, gönüllü veya gönülsüz dinleme. Sayın hocam kitabında, isteyerek dinlemek ile istemeyerek dinlemek arasında çok büyük fark olduğunu, bir baskı veya korku varsa dinleme gerçekleşmeyeceğini ve sadece duymakla sınırlı kalacağını belirtmiş. Babaannemin “gönülsüz aş demiş ya karın ağrıtır ya baş” sözü geldi aklıma. Sevgili babaannem keşke hayatta olsaydı da, hocamın kitabını, toplantı esnasında görünce başıma gelenleri, ona bir bir anlatabilseydim. Eminim beni dinleyince, aynı sözleri yine söylerdi ve halime birlikte gülerdik.

Bu kitabın, eğitimcilerin, öğrencilerine, dinleme becerisi ve alışkanlığını öğretmelerinde yardımcı olacağına eminim. Ayrıca son derece yalın ve akıcı bir dil tekniği kullanması nedeniyle, sadece eğitimcilerin değil, öğrencilerin yanı sıra, her seviyede insanın da dinlemenin yolunu, bu kitaptan kolaylıkla öğreneceklerine inanıyorum. Sayın Özbay’ın kitabını okurken,

hem bir eğitimci, hem de bir insan olarak dinlemenin yollarını öğretmenin ve öğrenmenin ne denli keyifli olduğunu gördüm. Bu keyfi sizlerle paylaşmak ve sayın hocama da teşekkür etmek istedim.

Hiç birimiz, dinlemeyi reddedenlerden veya dinlediğini anlamlandıramayanlardan biri olmak istemeyiz. Ancak, kendinizi, karşınızdakileri ve hayatı dinleyebilmek adına, çok yol kat etmeniz ya da sessizliği beklemeniz gerekmez. Dinlemenin sınırlarını keşfetmek ve hayatın arka bahçesinden gelen sesleri duyabilmek için, siz de aklınızın sesini dinleyip, sayın hocamızın ki-

tabını okuduğunuz zaman, dinleme eğitimiyle, dinlemenin yollarını öğreneceksiniz. O zaman, hayatın sadece duymaktan ibaret olmadığını anlayacaksınız. Yeter ki dinlemeye gönlümüz olsun...

Sayın Hocamız, Doç. Dr. Murat Özbay'a eğitim ve öğretim süreci başta olmak üzere, hayatımızın her döneminde, çok yakından tanıdığımız ancak; nedense gereğini yeterince ön plana çıkaramadığımız dinleme konusunu, bizlere her yönü ile aktardığı için şahsım, eğitim camiası ve toplum adına teşekkür ediyorum.

Osmaniye Dergisi

Osmaniye Dergisi, Karatepe Kilimleri Özel Sayısı, Osmaniye Valiliği Yay., 32 s.

Kadriye Türkkan

H. Ü. Edebiyat Fakültesi, TDE Türk Halk Bilii Anabilim Dalı / Ankara

Osmaniye Valiliği'nin yayın organı; *Osmaniye Dergisi*'nin dış ve iç kapağında yayın yılı, sayısı, hangi döneme ait olduğuna dair her hangi bir bilgi yer almamaktadır.

Osmaniye Dergisi'nin; "Karatepe Kilimleri" adını taşıyan özel sayısı, tamamı renkli 30 sayfadan oluşmaktadır. Derginin içeriğini şöyle özetlemek mümkündür:

İlk sayfada Atatürk portresi ve Türkiye haritasının altında Atatürk'ün 1925'te Osmaniye'yi ziyareti sırasında söylediği "Osmaniye Kasabası'nın ve buranın halkını ziyaret edebildiğimden çok memnun oldum. Bu güzel kalpli insanlar arasında, daha ziyade kalmak saadeti için fırsat arayacağım" sözleri yer almaktadır.

"Osmaniye" s. 4. Burada Türkçe-İngilizce olarak, Osmaniye ilinin tarihçesi kısaca özetlenmiştir.

"Osmaniye: Çukurova'da Yeni Bir Çekim Merkezi" s. 5. Başlığı altında vali Zübeyir Kemelek'in kısa kısa ilin konumu, sanayileşme durumu, kültür ve turizm faaliyetleri, tarihi-turistik yerleri, geleneksel el sanatlarından biri olan Karatepe kilimleri hakkında verdiği bilgilere yer verilmiştir.

"Osmaniye Organize Sanayi" s. 6-7. Osmaniye'nin tarihi ve doğal güzelliklerini gösteren fotoğraflar eşliğinde ilin coğrafi konumu ve organize sanayi bölgesi hakkında bilgi aktarılmaktadır.

"Kastabala Ören Yeri" s. 8-9. Hierapolis antik kenti "amfi tiyatro, kilise, sütunlu yol girişi, kale"den görüntülerle tanıtılmaktadır.

"Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi" s. 10-11. Yine rölyef, Fırtına Tanrısı (Tarhunzas), Aslantaş Baraj Gölü ve Açık Hava

Müzesi Kale Surları'nın fotoğrafları eşliğinde; kalıntılar ait oldukları dönem ve özelliklerine değinilmek suretiyle tanıtılmaktadır.

"İlimizin Simgesi Yerfıstığı" s. 12-13. Osmaniye'de gerek tarım alanı olarak; gerek üretim olarak rakamlarla yerfıstığı üretimi hakkında bilgi verilmekte, yerfıstığı saplarının hayvan yemi, kabuklarının ise yakacak, sunta yapımı, sığır yetiştiriciliği gibi birçok alanda kullanıldığına işaret edilmektedir.

"Her Kilimin Bir Hikayesi Var" s. 14. Köylerde ve Türk obalarında genç kızların aşkını kilimlere dokuduğu örneklenerek vurgulan-

mıştır: “Eli belinde keyfi yerinde: Hem genç kızların, hem de evli hanımların dokuduğu bu motif, keyiflerin ve işlerinin yolunda olduğu anlamına geliyor” (12).

Cengiz Cafri; “Karatepe Kilimleri” s. 15. Kadiri İlçesine bağlı Karatepe, coğrafi konumu, kilimciliğin kısa tarihçesi; kullanılan boya ve motif özellikleri, Karatepe Kilimleri’nin ihracat durumu ve dünya piyasası açısından önemi üzerinde durulmuştur.

16. ve 17. sayfalarda Karatepe Kilimleri’yle ilgili olarak basında çıkan yazılara yani gazete kupürlerine yer verilmiştir.

“Kilimlerin Dili” s. 18-30. Burada öncelikle

“Küpeli, Yar Yare Baktı, Taraklı, Koç Boynuzu, Yıldızlı Motifi ve Zincirli Motifi” olmak üzere kilim motifleri ve ifade ettiği duygular hakkında bilgi verilmiştir: “Küpeli Motifi; genç kızların dokuduğu bir motiftir. Evlilik çağına geldiğini, evlenmeyi arzuladığını aileye mesaj vermektedir” (s.18). Diğer sayfalarda ise “Karatepe Kilimleri Kök Boya Tablosu” ve adı geçen motiflerle dokunmuş 23 adet kilim ile çeşitli desen ve amblemde 4 adet kilim fotoğrafı daha yer almaktadır.

Arka iç kapakta “Osmaniye İl Haritası”, ilin Türkiye’deki yerini gösteren harita, önemli merkezlere uzaklığı ve ilçelere mesafe cetveli bulunmaktadır.

Ozan Ağacı

Ozan Ağacı, Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi, Özlem Kiyabevi Yay., S. 53, Yıl 8, Haziran 2006, Edirne.

Kadriye Türkkan

HÜ Edebiyat Fakültesi, TDE Türk Halk Bilii Anabilim Dalı / Ankara

Ozan Ağacı, sekiz yıldır Edirne'de Özlem Kitabevi tarafından çıkarılan; siyah-beyaz olarak hazırlanmış, kültür-sanat-edebiyat dergisidir.

Derginin Mayıs- Haziran 2006, 53. sayısı 27 sayfadan oluşmakta ve bu sayıda 6 yazı ile 39 şiir yer almaktadır. Kapakta, Remzi Karakayalı'nın arşivinden alınan ve Hatay/Erzin'de bulunan "Tarihi İsos Kenti Su Kemerleri"nin görüntüsü kullanılmıştır. Yazılar ve içerikleri kısaca şöyle özetlenebilir:

Mehmet Ağırğan; "Erzin Belediye Başkanı Mehmet Güven'le Söyleşi" s. 3-6. Hatay'ın Erzin ilçesi belediye başkanı Mehmet Güven'le, 3. defa belediye başkanı seçilmesi, Erzin'in tarım- s a l üretim faaliyetleri ve sorunları, şirketleşme eksikliği, imar ve turizm hareketleri; Erzinspor, İlçede Meslek Yüksek Okulu ve Organize Sanayi Bölgesi kurulması ile ilgili çalışmalar, sulama ve kanalizasyon projeleri, işsizlik durumu, Almanya'daki kardeş şehirle ilgili organizasyonlar bir söyleşi çerçevesinde ve fotoğraflar eşliğinde aktarılmaktadır.

"Şiirler" s. 6-7. Mehmet Ağırğan, Enis Ilgar,

Necdet Tezcan, Lâtif Karagöz, Cahide Ulaş, Ayşegül Dinçbaş, Fikret Polat tarafından yazılan "Anı İle Çiçek", "Taş Yaratsaydın", "Gül Kurusuna Vişne Çürüğü", "Uzak Tuttuk", "Deli Sevda", "Beni Arayacaksın", "Gönül Söyletir" isimli "aşk, tabiat, hasret, ayrılık" konulu şiirler yer almaktadır.

Engin Bektaş; "Çağların Kavşağındaki Kayalık Sinanköy" s. 8-9. Şiirsel bir anlatım ve fotoğraflar eşliğinde kayalık Sinanköy ve Sinanköy'deki tarihi kalıntılar

anlatılmaktadır: "Sinan-

köy bağrında geçmişî saklar. Ka-

yalılar üzerinde canlanırken yosunlar ve likenler, hızla yeşerir otlar. Batı tarafta kayalara oyulmuş mağaralar içinde geçmişe uzanan bakışlar. Ortaçağdan arda kalan insan eliyle oyulmuş mağaralar. Geçmişe uzanan ilahiler, dualar ve haykırışlar. Kayalığa oyulmuş bir büyük ana mekân ve diğer yapılar. Bir manastırdan arta kalanlar. Büyük mağaradaki isli duvarlarda isler altından görünüp kaybolan ışıltılı başlar ve taşlara saklanan kutsal şahıslar" (9)

"Şiirler" s. 10-11. Bekir Sıtkı Erdoğan, Ercan Akbay, Necdet Tok, Özlem Ağırğan, Halit Ka-

çar, Metin İzmirli, Emine Sonal, Güner Gürkaş tarafından kaleme alınan “Gurur Kurbanları”, “Şarkı”, “Ozan”, “Şair Bekir Sıtkı Erdoğan’a Armağan”, “Sensizim”, “İster Misin?”, “Paramı Yeter”, “Su Perisi” adlı yine “aşk, ayrılık, hasret, geçim sıkıntısı” gibi temalarını işleyen şiirlere yer verilmiştir.

Erdal Ceyhan; “Edirne’de Spor Paneli ve Fotoğraf Sergisi” s. 12-14. Bu yazı 13 Mayıs 2006’da yapılan Spor Paneli, bu panel dolayısıyla Türkiye ve Edirne’deki spor faaliyetleri, sorunlar ve yapılması gerekenler üzerine kaleme alınmıştır.

“Şiirler” s. 14-16. Yahya Akbulut, İlyas Ocak, Fahri Ersavaş, Gülhis Bilgenoğlu, Erol Yılmaz, Türkan Sucuoğlu, İlhan Özalp ve Halil Çimen’in yazdığı “Sanal Dünya”, “Rumeli’den Esen Rüzgâr”, “Çamlıkta”, “Kadınım”, “Gücün Yetmez”, “Esinti”, “Cana yakınlık”, “Edirne Güzellemesi” isimli sekiz şiir ve Emine Kaynak Mazlum tarafından yapılmış “Saraçoğlu Sokağı” isimli yağlı boya tablo bulunmaktadır.

Fırat Arapoğlu; “Nasıl Bir Sanat Yazımı Olmalı?” s. 17-19. Bir deneme niteliği taşıyan yazıda; Thomas Munro’nun sanat tanımı, sanat-güzellik ilişkisi, bunun bağlayıcı olup olmadığı ve sanat tarihi üzerinde durulmuştur. “Sanat Tarihi Metodolojilerine Dair” başlığı altında ise; sanat tarihinin metodolojisinden, yöntem, yaklaşım ve temsilcilerinden, gelişim seyrinden ana hatlarıyla bahsedilmektedir.

“Şiirler” s. 19-21. Vural Şahin, Ali Eker, Me-

tin Barbaros, Muammer Susuzlu, Fuat Gürkaş, A. Muzaffer Çekiçkiran, Kemal Adleyba, Erol Tekergölü, İlkan San tarafından yazılan ve “Hasretinle Yaşıyorum Yıllardır”, “Sana Kim Bu Kadar Güzel Ol Dedi”, “Tek Seni Seçtim”, “Sevda Gönüm”, “İsrarlama Adam”, “Bir Hoşluk Var Gizinde”, “Atatürk ve Gençlik” “Havsa Türküsü”, “Düşmeye Gör” isimlerini taşıyan şiirler vardır.

Özlem Ağırhan; “Yaşamın Olağanüstü Gücü” s. 22-23. İsimli bir öykü ile alt köşede “Edirne Merkezde Marmaram Cafe Köşesi” kompozisyonlu yağlı boya bir tablo yer alır.

“Şiirler” s. 23-24. Mansur Ekmekçi, İsmihan Tengirşek, Amaç Bükmen, Ali Eryüksel, Musa Elitaş’ın, “Leyli”, “Teneffüs”, “Keşke!”, “Mum”, “Gözlerinde Niye Geçmişe Özlemin Var” adlı şiirleri yer almaktadır.

Fatma Onur; “Cemal Safi Hocamla Anılarım” s. 25-26. Yazıda, Cemal Safi’nin Akçay’da işlettiği pansiyona ilk gidişinden başlayarak; Safi ve ailesi ile tanışmasından, dostluklarından, Akçay’da birlikte geçirdikleri yazlardan ve Cemal Safi’nin sanatçı kişiliğinden söz edilmektedir. Yine 26. sayfada, Fatma Onur’un “Cemal Safi” adını taşıyan şiiri ile Meral Gökkaya’nın “Gibi” adını taşıyan şiirleri bulunmaktadır.

“Haberler” s. 27. Necdet Tezcan’ın aldığı ödül ile Ozan Ağacı Şairler gurubunun bahçe toplantıları ve Sinanköy-Lalapaşa gezisi fotoğraflar eşliğinde özetlenmiştir.

Kosova Sultan Murad Hüdâvendigâr Türbesi

2005 Yılı Restorasyonu Tamamlandı

Öğr. Gör. Neval Konuk

Marmara Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü /İstanbul

Sultan Murat Türbesi'nin restorasyonu, 26 Ağustos 2004 tarihinde Priştine'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kosova Geçici Özerk Yönetim Kurumlarını (Kosova Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı) Temsil Eden Kosova'daki BM Geçici Yönetimi (UNMIK) Arasında Yapılan Kültürel İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde gerçekleştirildi. Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Mustafa İsen, Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Misyon (UNMIK) Başkan Vekili Charles Brayshaw ve Kosova Kültür, Gençlik ve Spor Bakanı Behcet Brayşori tarafından imzalanan Kültür İşbirliği Anlaşması, Kosova'da bulunan ve Osmanlı Türk döneminden kalan Prizren'deki Sinan Paşa Camii, Priştine'deki Fatih Sultan Mehmed Camii, İpek'teki Kızıl Camii ve Sultan Murad Türbesi gibi kültür varlıklarını yenileme ve restorasyonunun yapılması, projelerinin uygulanmasını da kapsamaktadır. 1 Haziran 2005 tarihinde Kosova'daki Birleşmiş Milletler Yönetimi ile Türkiye arasında kültürel işbirliğini öngören anlaşmanın onayına ilişkin tasarı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yasalaşarak yürürlüğe girdi.

Sultan Murat Türbesinin Restorasyonu

Kosova'nın başkenti Priştine yakınında 1389 yılında Osmanlı ile Sırp ordularının çarpıştığı Birinci Kosova Meydan Muharebesi'nin yapıldığı Kosova Ovasındaki Sultan Murad Hüdâvendigâr Türbesi ile Selamlık binasının restorasyonu sırasında gerçekleştirilen inşaat ça-

lışmaları bünyesinde ziyaretçiler için modern tuvaletler ve türbeyi koruyan türbedar ailesine ev yapıldı.

Türbe, ilk olarak 17.y.y.'da Melek Ahmed Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliği döneminde, daha sonra ise 1848'de onarılır ve Sultan Abdülmecid'in bir beratı ile aslen Buharalı olan Hacı Ali türbedar olarak atanır. Bugünkü türbedar ailesi de bu soydan gelmektedir.

1896'da türbeyi ziyaret edenlerin dinlenmeleri ve barınmalarını sağlamak amacıyla Sultan II.Abdülhamid tarafından "Selamlık Binası" inşa ettirilir. 1906'da Selamlık binasının onarımı yapılır ve II.Abdülhamid'in tahta çıktığı 1 Eylül'de törenle açılır.

Türbe, 1909 tarihli tamir kitabesinden de anlaşıldığı üzere, Sultan Reşad'ın 16 Haziran 1911'deki Kosova'yı ziyareti sırasında büyük çaplı bir onarımdan geçer. Türbede top atışları ile karşılanan Sultan, Balkanların Kâbe'si sayılan Meşhed-i Hüdâvendigâr'ı ziyaret eder. Ziyaretten önce Kosova Ovası'nda 20 bin veya 100bin kişi olarak tahmin edilen kalabalık bir toplulukla namaz kılınmış, özel olarak yapılan minberde Manastırlı İsmail Hakkı Efendi vaaz vermiş ve padişah beyannamesi okunmuştur. Ziyaret dolayısıyla türbe onarılmış, avlusu kesme taşla döşenmiş, yeni bir çeşme yaptırılmış, türbenin bugünkü tamir kitabesi konulmuş ve avluya Reşadiye Medresesi'nin temeli atılmıştır.

Türbenin onarımına başlanıldığı 1911 yılında Kosova bölgesinin ileri gelenleri, Sultan

Murad'ın şehid edildiği günün, millî gün olarak ilan edilmesi ve her yıl bütün Osmanlılar tarafından bu tarihte türbenin ziyaret edilmesini sağlamak için girişimde bulunmuşlardı. Ancak, bir yıl sonra çıkan Balkan Savaşı, bu girişimin gerçekleşmesini engellemiştir.

1912 yılında meydana gelen Balkan Savaşı'ndan sonra türbenin bakımını Sırbistan Hükümeti üzerine alır. 14 Mart 1914 tarihinde İstanbul'da Türkiye ve Sırbistan arasında imzalanan barış antlaşmasının 10.maddesi gereğince, türbenin bakımı ve onunla ilgili masraflar, Türk Hükümeti tarafından karşılanacaktır. Ancak, kısa bir süre sonra 1.Dünya Savaşı patlak verince, İstanbul Antlaşması da yürürlükten kaldırılır. 1.Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi, 2.Dünya Savaşı sırasında da işgal kuvvetleri tarafından türbede bulunan bütün eşyalar yağmalanır. Türbe, 2.Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Devleti tarafından himaye altına alınmış ve 1960-61 yıllarında onarılmıştır. 1992 yılında da T.C. Kültür Bakanlığı tarafından kısmî bir onarım yapılmıştır.

Sultan Murat Türbesi'nin restorasyonu ile ilgili protokol Kasım 2004 tarihinde imzalandı. Restorasyon çalışmalarına ise, 1 Mayıs 2005 tarihinde başlandı. Türbe, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ve Kosova'nın katkılarıyla sekiz ay gibi kısa bir süre

içinde restore edildi. Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil başkanlığında türbe restorasyonu bilim kurulu heyetinde, Gazi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hakkı Acun, Ankara Üniversitesi'nden Doç.Dr. Mehmet Tunçel, Türk Tarih Kurumu'ndan Neval Konuk yer aldı.

Sultan Murat Türbesi'nin aslına uygun olarak onarılması için restorasyon çalışmalarında 2 mimar, 1 inşaat mühendisi ve 20 kadar usta ve işçi görev yaptı. Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürlüğü tarafından finanse edilen restorasyon çalışmalarını, Mostar Köprüsü'nün restorasyonunu gerçekleştiren Erbu İnşaat Şirketi üstlendi. Restorasyon çalışmaları sonunda Sultan Murat Türbesi hak ettiği güzelliği ve tarihi önemini yeniden kazandı. Kosova Devlet Başkanı Sayın İbrahim Rugova'nın vefatı nedeniyle Ocak 2006'da ertelenen açılış töreni, Nisan yada Mayıs 2006'ya alınmıştır.

Türkiye'nin Kosova ile ilişkileri açısından çok önemli bir başlangıç noktası olan, restorasyon faaliyeti, aynı zamanda Kosovalılar için bir işbaşı eğitimini de gerçekleştirme imkanını sağladı. Burada yetişen elemanlar Kosova'nın diğer kültürel eserlerinin restorasyonunda daha sonraki yıllarda görev alacağından; Yeniden

kendini toparlama sürecine girmiş Kosova'da bu faaliyetin de çalışmalara önemli bir ivme kazandıracığı açıktır.

Murad Hüdavendigâr türbesi 2004 yılında restorasyon öncesi

Karamanoğlu Mehmet Bey'in Fermanı, Dil Bayramı Kutlamaları ve Türkçemiz

Dr. Reside Gürses

AKDITYK, Türk Dil Kurumu / Ankara

Karamanoğlu Mehmet Bey, 13 Mayıs 1277 tarihli fermanında: “Bugünden sonra hiç kimse divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşmaya”. sözleriyle bundan 729 yıl önce Türkçeyi “Devlet Dili” olarak ilan etmiştir. Bu fermanla Moğol istilasının hüküm sürdüğü kargaşa ve çatışma ortamında Türkçenin varlığı ortaya konulmuştur. Fermanın ilan ediliş tarihi olan 13 Mayıs 1277 tarihine atfen her 13 Mayıs'ta Karaman'da dil bayramı kutlamaları yapılmaktadır. Bu yıl, “Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi Anma Etkinlikleri”nin 46'ncısı yapılmıştır. Bu çerçevede; İstanbul, Ankara ve Karaman'da olmak üzere 01-14 Mayıs 2006 tarihleri arasında çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Karaman Belediyesi, Türk Dil Kurumu, TİKA (Türkiye İş Birliği Kalkınma Ajansı) ve Karaman Valiliği'nin iş birliğinde çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Türkçeye olan duyarlılığı artırmak ve Yunus Emre'yi anmak amacıyla düzenlenen bu toplantılar, dil bilincinin oluşturulmasına büyük katkılar sağlamaktadır.

Bu yılki etkinlikler, Atatürk'ün ilk Dil Kurultayı'nı yaptığı Dolmabahçe Sarayı'nda, Türkçeyi doğru kullanan ve kullanılmasına katkıda bulunan Türk dilinin zenginleşmesine ve doğru bir biçimde gelişmesine katkı sağlayan kurum ve kişilere verilen “Türk Dili Ödülleri” töreni ile başlamıştır. Bu ödüllerle ilgili bilgiler saonraki sayfada verilmiştir.

Bu etkinliklerin ikincisi, 8-9 Mayıs 2006 ta-

rihleri arasında Ankara'da, Türk Dil Kurumu konferans salonunda gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, dilimiz, “Türkçenin Coğrafyaları Birleştiren Kimliği II” ve “Gençliğin Türkçe Kurultayı-I” olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bu toplantılarda, Türkçenin çeşitli yönleri, yaşadığı sorunlar, yapılması gerekenler, vb. konular üzerinde durulmuştur. İlki 2004 yılında yapılan toplantının ikincisi 8 Mayıs 2006'da yapılmıştır. “Türkçenin Coğrafyaları Birleştiren Kimliği II” başlığını taşıyan bu bölümde, Türkçenin uluslararası düzeyde kullanımı ve öğretimi gibi konular çeşitli bakış açılarıyla ortaya konmuştur. 9 Mayıs 2006'da yapılan “Gençliğin Türkçe Kurultayı-I” başlıklı bölümde ise özellikle üniversite öğrencilerinin Türkçeyi doğru, etkili ve güzel bir biçimde kullanmasına yönelik bir bilinç oluşturulması amaçlanmıştır. Bu bölüme ait oturumlarda gençlerin dile yaklaşımı, dille ilgili görüş ve düşünceleri yer almıştır.

Bu yıl 46'ncısı yapılan “Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi Anma Etkinlikleri”nin üçüncüsü 6,10,11,12, 13 Mayıs 2006 tarihleri arasında Karaman'da yapılmıştır. Ünlü düşünürlerimizden biri olan Yunus Emre burada çeşitli faaliyetlerle anılmıştır. Bu etkinlikler çerçevesinde “Dil ve Kültür” konusunda ortaöğretim düzeyinde yapılan kompozisyon yarışmasında da 81 ilin birincisi seçilmiştir.

Dilimizle ilgili olarak bir diğer “Dil Bayramı” kutlamaları, her 26 Eylülde yapılmaktadır. İlk Türk Dili Kurultayı, bundan 74 yıl önce, Ulu

Sıra No	ÖDÜL DALLARI	ÖDÜL VERİLEN	ETKİNLİK
1	Türkçe'ye ve Türk Kültürüne Hizmet Eden Devlet Adamı	Prof. Dr. Beşir ATALAY – Devlet Bakanı	TİKA'nın Yurt Dışı Faaliyetleri
2	Türk Dünyası ve Türk Kültürüne Hizmet	Cengiz Aytmatov – Kırgızistan Bürüksel Büyükelçisi	
3	Televizyon Ödülleri (Türkçe'yi doğru, güzel ve etkili kullanan;)		
	a)Haber Sunucusu	Ali KIRCA	atv ana haber
	b)Program Sunucusu	Taha AKYOL – CNN TÜRK Genel Müdürü	"Eğrisi Doğrusu" Programı
4	Radyo Ödülleri (Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanan;)	Ferman KARAÇAM – Radyo 7 Genel Yayın Yönetmeni	Radyo 7 Kültürel Programlar
5	Basın Ödülü	Hürriyet Gazetesi – Reklam Yaratıcıları Demeği Ertuğrul ÖZKÖK – Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Bülent FİDAN – Reklam Yaratıcıları Demeği Başkanı	"Dilinizden Utanmayın" Sosyal Sorumluluk Kampanyası
6	Bilim Ödülü	Prof. Dr. Şükrü Halük AKALIN Türk Dil Kurumu Başkanı	Yeni hazırlanan <i>Türkçe Sözlük</i> ve internetteki sözlük çalışmalarından dolayı
7	Türkçenin doğru, güzel ve etkili kullanıldığı TV programı	Hıncal ULUÇ Nebil ÖZGENTÜRK Sunay AKIN Haşmet BABAOĞLU	Yaşamdan dakikalar TV 8

Önder Atatürk'ün başkanlığında 26 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilmiştir. Dil kurultayının yapıldığı tarih olan 26 Eylül de "Dil Bayramı" olarak kutlanmaktadır. Dilimize gereken değer ve yerin verildiği bu kutlamalar, dilimiz ve kimliğiz için oldukça önemli adımlardır. Çünkü dilimiz bizim "ses bayrağımız"dır. Dilimiz geçmişten bugüne, bugünden geleceğe uzanan köprümüzdür. Toplumumuzun hafızasında dünü, bugünü ve yarınıdır. Biz bugün toplum olarak varsak ancak dilimizle varız. Bu bilinçle dilimize sahip çıkmalı, ona gereken değeri vermeliyiz. Altında öz de topraktır ama, altın olduğu, değerli ol-

duğu işlendiğinde kendini göstermektedir. Dil insan ve dolayısıyla toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu konudaki çeşitli sözler bize dilin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bunların bazılarında bahsedecek olursak:

"Dil adamı beyan eder." (Durub-i Emsal Osmaniyye, ŞİNASİ)

"Ben Türkçenin fezasında tabiatımın atını koşturdum; hayâlimin kuşunu kanatlandırdım". (ALİ ŞİR NEVÂİ)

"Türkçe ağzımızda, anamızın sütü gibi helâl ve güzel olmalı." (YAHYA KEMAL BEYATLI)

"Asıl mühim olan nokta kelimeyi yerine koymaktır. Sözler de insanlar gibidir. Yerinde

kullanılmazsa işe yaramaz...” (BURHAN FELEK)

“Sözün en güzel söyleneni doğru olarak söylenen ve dinleyenin de yararlandığı sözdür.” (ARİSTO)

“Yazı yazmayı öğrenmek her şeyden önce düşünmeyi öğrenmektir.” (AMİE SUCHE)

“Kelimelerin gücünü anlamadan, insanların gücünü anlayamazsın.” (CONFUCİUS)

Bu özlü sözlerden de anlaşılacağı üzere dil duygu, düşünce ve fikir hayatının barınağı, korunağıdır. Öyle ise dil insan için var olmanın vazgeçilmez bir parçasıdır.

Dil kültürün temelidir. Dil bir milletin tarihi ile de yakından ilgilidir. Kendi tarihini öğrenmeyen veya bilmeyen genç kuşaklar, milletlerine karşı gereken ilgiyi gösteremezler ve toplumlarına karşı sorumluluk duygusu hissedemezler. Bu da bize, dilimizi geliştirip zenginleştirdiğimiz zaman ancak, kültürel değerlerimizi koruyup yaşatabileceğimizi göstermektedir.

“Türkçenin çekilmediği yerler vatanıdır.” ve “Dil bağı öyle bir bağıdır ki; vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz. Hudutlar aşırı olsa da, dil yine bizi birbirimize bağlı tutar. Vatanının kendi gövde ve ruhu Türkçedir. Bu bağ uzak coğrafyalardaki milyonlarca Türk’ü birbirine bağlar.” diyen vatan şairi Yahya Kemal, dilimizin milletimiz için önemini çok güzel bir biçimde ortaya koymaktadır.

Dilimiz, tarih boyunca iletişimde bulunduğum milletlerin dillerinden kelime almış, kelime vermiştir. Ünlü yazarlarımızda Ahmet Hamdi Tanpınar’ın deyimi ile “değişerek devam etmiş, devam ederek gelişip değişmiş”tir. Ancak tarihimize şöyle bir baktığımızda, zaman zaman dilimize gereken önemi vermediğimiz dönemler olmuştur. Bu da bilim adamlarımız, aydınlarımız ve şairlerimiz tarafından çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir:

“Türk diline kimseler bakmaz idi,

Türlere hergis gönül akmaz idi,

Türk dahi bilmez idi bu dilleri,

İnce yolu ol ulu menzilleri.” (ÂŞİK PAŞA)

“Tanrı Türkleri yeryüzünde ilbay kıldı; Dün-

ya milletlerinin yönetim yularını onların ellerine verdi. Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iş olur.” (KÂŞGARLI MAHMUT)

Mezarı Karaman’da bulunan ünlü düşünürlerimizden Yunus Emre 1300’lu yıllarda yazdığı şiirlerinde dilin önemini şu özlü sözlerle ortaya konmuştur.

“Dil ola kese savaşı,

Dil ola kestire başı,

Dil ola ağulu aşı,

Yağ ile bal ede bir söz.” (Yunus Emre)

“Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür, Bu manevi köprüleri sağlam tutarak, ortak değerlerimizi verimli ve etkin hâle getirmeliyiz.” diyen Ulu Önder Atatürk, Cumhuriyet’le birlikte pek çok inkılap yapmıştır. Bu inkılaplarla da Türk milletini kendi kültür temellerinden haberdar kılmıştır. Bu çerçevede kurduğu kurumlarla; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu başta olmak üzere milletine büyük ufuklar kazandırmıştır.

George Orwell, 1930’lu yıllarda: “Milletler dil yoluyla çökertilir ve birtakım sürüler hâline getirilir. Böylece birbirleriyle anlaşmaları ya da belirli sloganlardan başka bir şey anlamaları imkânsız hâle gelir. Kitleleşmiş bu kalabalıkları bir değnekle istenilen yola götürmek mümkündür.” diyerek dilin toplum hayatında önemli bir unsur olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bugün dilimiz daha önce de olduğu gibi çeşitli tehlikelerle karşı karşıyadır. Çocuklarımızın adlarına, giydiğimiz elbiselerdeki motif ve isimlere, dinlediğimiz müziklere, ticaret yaptığımız yerlerin adlarına kadar bir yabancılaşma ve yozlaşma kendini göstermektedir.

Oysa Türkçe, ilk yazılı metinlerimizin bulunduğu 7-8. yüzyıllardan bugüne kadar Türk milletinin dili olarak, Türk devletlerinin resmî dili olma özelliğini korumuş ve sürdürmüştür. Dilimizin ilk yazılı metinleri olan Göktürk Kitabeleri, zamanın büyük devlet adamları Bilge Kağan ve Kültigin adına ve onların ağızından yazılmış önemli belgelerdir.

İslamiyet'in kabulünden önce "devlet dili" olarak kullanılan dilimiz, İslamiyet'in kabulünden sonra da bu özelliklerini sürdürmüştür. İlk Müslüman Türk devleti olarak bildiğimiz Karahanlı Devleti'nde de Türkçe devletin dili olarak kullanılmıştır.

Karamanoğlu Mehmet Bey'in 13 Mayıs 1277'de yayımladığı ferman, yukarıda da belirttiğimiz üzere Türkçemizin resmî dil olarak ilan edilmesidir. Karamanoğlu Mehmet Bey yukarıda da belirttiğimiz bu fermana; "BUGÜN DEN SONRA DİVANDA, DERGÂHDA VE BARGÂHDA, MECLİSDE VE MEYDANDA TÜRKÇEDEN BAŞKA DİL KULLANILMAYACAKTIR." diyerek dilimize gereken önemi vermiştir.

Bugün dünya üzerinde 12 milyon metre karelik alanda, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız

Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi başta olmak üzere 20'nin üzerinde lehçesi bulunan Türkçe, 200 milyonu aşkın bir nüfusa sahip bir dildir. Bunun yaklaşık 70 milyonu Türkiye'de yaşamaktadır. Türkçe bu özellikleriyle bugün dünyada en çok konuşulan altıncı dildir.

Dilin kültür birliğini sağlayan, toplumun tarihte yer almasını sağlayan bir unsur olduğu unutulmamalıdır. Dil ulusal kimliğin ve benliğin sağlandığı temel taşlardan biridir. Bu nedenle dilimizi korumalı ve ona gereken önemi vermeliyiz. Onu sevmeli gereken özeni göstermeliyiz. Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve geleceği, Türkçenin varlığı ve geleceğiyle doğru orantılıdır. Bu nedenle Türkçemize bu dil bilinci içinde yaklaşmalıyız. Dilimizin gelecek nesillere ulaştırılması ve dile karşı bir duyarlılığın oluşturulması için el birliğiyle çalışmalıyız. Dil Bayramımız Kutlu Olsun.

Bilge Dergisi

elmek adresimiz

bilgedergisi@gmail.com

Bilge

Yayın Tanıtım, Tahlil, Eleştiri Dergisi
Yayın İlkeleri

Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayımlanmakta olan *Bilge*, yurt içi ve yurt dışındaki bilim, kültür ve sanatla ilgili yayınları tanıtmak, tahlil ve tenkit etmek; Türk kültürü ve Türk dünyasıyla ilgili çalışmalarını kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Bilge*'de, özgün, bilimsel makalelere de yer verilir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Yayımlanacak yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, başka yerde yayımlanmamış olması şartı aranır.

Yazıların Değerlendirilmesi

- *Bilge*'ye gönderilen yazılar, yayın kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir ve uygun bulunanlar, iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz ise üçüncü bir hakem belirlenir. Yazarlar, hakemlerin önerilerini dikkate alırlar; fakat katılmadıkları hususlara itiraz etme hakkına sahiptirler.
- Yayımlanmasına karar verilen yazılar sayfa düzenlemesi yapıldıktan sonra pdf formatıyla yazarlara gönderilir. Yazar son okumayı yapar ve gerekli düzeltmeleri *çıkıtı* üzerinde göstererek dergiye geri gönderir.
- Yazarlar hakemlerin kimliği hakkında bilgi talep edemezler.
- Raporlar beş yıl süreyle saklanır.
- Yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanan yazılar için telif ödenir. Telifi ödenen yazının yayım hakları, *Atatürk Kültür Merkezi*'ne devredilmiş sayılır. Bu devir, sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her yılın sonunda yıllık dizin hazırlanır ve sonraki yılın ilk sayısında yayımlanır.

Yayın Dili

- *Bilge*'nin yayım dili Türkçedir. Ancak diğer Türk lehçeleriyle yazılmış yazılara da yer verilebilir. Dergiye gönderilecek yazıların akademik dil kullanımıyla ilgili her türlü kusurdan arınmış olması gerekir.

Yazım Kuralları ve Sayfa Düzeni

- Yazılar A4 boyutunda (29.7x21 cm) kâğıda, MS Word veya MS Word uyumlu programlarla yazılmalıdır. Yazı karakteri olarak *Times New Roman* kullanılmalıdır. Yazılar 10 punto ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üçer cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazarın adı, soyadı büyük olmak üzere koyu, adresler ise normal harflerle yazılmalı; yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve e-posta adresi belirtilmelidir.
- Tanıtılan eserlerin bibliyografik künyesi, tam olarak verilmeli, varsa diğer baskı ve tercüme de belirtilmelidir.
- Yazıyla birlikte, gerektiğinde baskıda kullanılmak üzere kitap kapağının örneği de gönderilmelidir.

- En fazla 100 kelimedenden oluşan, 9 puntoyla yazılmış Türkçe ve İngilizce özetler, özetlerin altında genelden özele doğru en az 4, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.
- Başlıklar koyu harfle yazılmalıdır. Özellikle uzun yazılarda ara başlıkların kullanılması okuyucu açısından yararlıdır. Ana başlıklar, 1., 2., ara başlıklar, 1.1., 1.2., 2.1., 2.2 şeklinde numaralandırılır. Ana başlıkların tümü (ana bölümler, kaynaklar ve ekler); ara ve alt başlıkların ise sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır.
- Metin içerisinde vurgulamalar *eğik* harflerle veya tırnak içinde gösterilmelidir. Hem eğik hem koyu veya hem eğik hem tırnak içinde vermek gibi çifte vurgulamalardan kaçınılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Alıntılar 5 satırdan fazla olduğunda, paragraf girintisinden bir cm içeriden başlatılmalı ve bir punto küçük yazılmalıdır.
- Yazımda *TDK Yazım Kılavuzu*'nun son baskısındaki kurallara uyulmalıdır.

Kaynak Gösterimi

- Metin içindeki göndermeler, yazarın soyadı, yayın yılı ve gönderme yapılan sayfa olmak üzere parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalı; *dipnotlar*, açıklamalar ve ek bilgiler için kullanılmamalıdır: (Köprülü 1932: 120). Cümle içinde yazar adı geçmiş ise parantezde tekrarlanmasına gerek yoktur: Köprülü (1932: 10), eserinde...; "Tanpınar (1976:120), şunları yazar ..."
Birden fazla yazarlı yayımlarda yazarlar metin içinde şu şekilde yazılmalıdır: (Öztürk vd. 2002).
- Ulaşılabilir kaynaklarda ikincil kaynak kullanımından kaçınılmalıdır. Dolaylı alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir: "Köprülü (1926) ...." (Çelik 1982'den)
- Bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla yayımı (1980a, 1980b) şeklinde gösterilmelidir.
- İnternet adreslerinde ise mutlaka tarih belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir: <http://www.tdk.gov.tr/bilgerim> (15.12.2002)
- *Kaynakça* metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak şu şekilde yazılmalı; eserin yayınevi ve makalelerin sayfa aralıklarla belirtilmelidir: Cunbur, Müjgân (1987), "Atatürk ve Milli Birlik", *Erdem*, C.3, S. 7, s. 1-11. Ergin, Muharrem (1991), *Dede Korkut Kitabı II*, 2. bs. Ankara: TDKYay. Doerfer, Gerhard / Wolfram Heschke (1993), *Chorasantürkisch, Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. Dört ve daha fazla yazarlı yayınlar: Deny, Jean vd. (1959), *Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden: Steiner Verlag.

